

*Національна академія правових наук України
Науково-дослідний інститут правового забезпечення
інноваційного розвитку НАПрН України*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Науково-практичне видання

№2 (2012)

Харків
Видавництво «Юрайт»
2012

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Науково-практичне видання

Засноване у 2011р.

Видається щоквартально

Свідоцтво
про державну реєстрацію
Серія №17451-6201 Р

Головний редактор:
Прилипко С.М.,
доктор юрид. наук, професор,
чл.-кор. НАПрН України

Адреса редакційної колегії:
м. Харків,
вул. Чернишевського, 80
тел.: (057) 700-06-64
E-mail: ndipzir@mail.ru
Сайт: ndipzir.org.ua

Відповідальний секретар:
Єфремова К.В.
канд. юрид. наук

Наукова рада:

1. Тацій В. Я. – доктор юридичних наук, професор, академік НАН України, академік НАПрН України (голова наукової ради);
2. Прилипко С. М. – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України (заступник голови наукової ради);
3. Битяк Ю. П. – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;
4. Петришин О. В. – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;
5. Атаманова Ю. Є. – доктор юридичних наук, доцент;
6. Вінник О. М. – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;
7. Гетьман А. П. – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;
8. Задихайло Д. В. – кандидат юридичних наук, доцент;
9. Мілаш В. С. – доктор юридичних наук, доцент;
10. Уркевич В. Ю. – доктор юридичних наук, доцент;
11. Устименко В. А. – доктор юридичних наук, професор

Редакційна колегія:

Прилипко С. М. (головний редактор), Уркевич В. Ю. (науковий редактор), Атаманова Ю. Є., Бойчук Р.П., Вінник О.М., Гетьман А. П., Задихайло Д. В., Іншин М. І., Кібенко О. Р., Єфремова К. В., Мілаш В. С., Пашков В. М., Ярошенко О. М.

ЗМІСТ

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Вінник О.М.

Корпоративні конфлікти та зловживання
корпоративними правами в акціонерних товариствах:
традиційні та інноваційні способи попередження та розв'язання..... 5

Уркевич В.Ю.

Суб'єкти інвестиційних правовідносин
у сфері сільського господарства..... 12

Петришина М.О., Зінчук А.В.

Окремі питання стимулювання інноваційної діяльності
органами місцевого самоврядування в Україні..... 17

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ Й ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Єфремова К.В.

Правова природа комп'ютерної програми
як об'єкту інноваційних відносин..... 24

Кузьміна М.М.

Правове регулювання безпеки інноваційної продукції..... 29

ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Клімова Г.П.

Правосвідомість: до теорії питання.....35

Пасмор Ю.В.

Проблеми інформаційного забезпечення
інновацій: соціально-комунікаційний аспект..... 42

СУЧАСНІ ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Юшко А.М.

Удосконалення законодавства про заохочення працівників.....48

Бойко Д.В.

Категорія «роялті» в податковому праві: до проблеми визначення....53

<i>Кохан В.П.</i> Істотні умови договору про надання послуг мобільного зв'язку: цивільно-правовий аспект.....	57
<i>Биба Н.М.</i> Стан працездатності як підстава для диференціації правового рулювання трудових відносин.....	64
<i>Васильєв С.В.</i> Правова доктрина – джерело процесуального права.....	70

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ Й ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

<i>Єгоров Є.С.</i> Програми інноваційного розвитку зарубіжних країн: досвід та досягнення.....	77
--	----

НА ПОЧАТКУ ТВОРЧОГО ШЛЯХУ

<i>Молчанова М.Є.</i> Щодо співвідношення корпоративного та спільного інвестування.....	84
<i>Колеснік В.В.</i> Модельний закон «Про технопарки»: перспективи імплементації у вітчизняне законодавство.....	90
Інформація для авторів.....	98

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

УДК 346.2; 346,9; 347.72

КОРПОРАТИВНІ КОНФЛІКТИ ТА ЗЛОВЖИВАННЯ КОРПОРАТИВНИМИ ПРАВАМИ В АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВАХ: ТРАДИЦІЙНІ ТА ІННОВАЦІЙНІ СПОСОБИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ Й РОЗВ'ЯЗАННЯ

О. М. Вінник,

*д-р юрид.наук, професор кафедри господарського
права юридичного факультету Київського
національного університету імені Тараса Шевченка,
член-кореспондент НАПрН України*

Стаття присвячена корпоративним конфліктам та зловживанням корпоративними правами в акціонерних товариствах. Розглядаються складники корпоративних конфліктів, причини їх виникнення, правові засоби попередження та розв'язання.

Ключові слова: *конфлікт інтересів; корпоративні інтереси; корпоративний конфлікт; зловживання корпоративними правами; розв'язання корпоративних конфліктів; удосконалення правового регулювання.*

Видатний німецький юрист XIX століття Р. Ієринг правильно підмітив спосіб, завдяки якому людина може схилити інших людей до сприяння її цілям. «Таким шляхом, – зазначав він, – служить для неї поєднання власної мети з чужим інтересом. На цій формулі ґрунтується все наше людське життя: держава, суспільство, торгівля і промисловий обіг» [1, с. 30]. Але далеко не в усіх випадках інтереси різних осіб як учасників відповідних суспільних відносин вдається узгодити, підпорядкувати одній спільній меті. Зіткнення протилежних інтересів або конкуренція подібних інтересів зазвичай викликає так званий конфлікт інтересів.

Конфлікти – давнє явище, притаманне суспільству з найбільш ранніх стадій його становлення та розвитку; «невід'ємна частина буття людей» [2, с. 284–285]; саме з конфліктністю суспільного життя пов'язане нормативне регулювання та виникнення позитивного права [3, с. 155–158]. Однак минуле століття продемонструвало стрімке зростання кількості найрізноманітніших конфліктів.

У радянській науці проблемі конфліктів не приділялося належної уваги у зв'язку із загальноприйнятою тоді теорією безконфліктності радянського суспільства [4, с. 3–4; 5, с. 23], хоча досліджувалися такі поняття, що використовуються в конфліктології, як суперечності (лежать в основі будь-якого конфлікту), правопорушення (різновид конфлікту) та юридичні спори (трудові, цивільні, господарські та ін.), що є правовим механізмом розв'язання конфліктів.

«Вплив конфлікту на його учасників і соціальне оточення має подвійний, суперечливий характер» [6, с. 261]. Складність конфліктів як суспільного явища зумовлює виконання ними подвійного роду функцій, одні з яких можна віднести до позитивних або конструктивних (виявлення і розв'язання за допомогою конфліктів суперечностей між учасниками суспіль-

них відносин; активізація суспільного життя; стимулювання інновацій та соціальних змін; сприяння у формуванні соціально необхідної поведінки тощо), інші – до негативних або деструктивних, оскільки виникнення та розвиток конфліктів часто-густо призводить до негативних наслідків – розколу соціальних груп або погіршення в них психологічного клімату, а в ряді випадків – погіршення індивідуальної діяльності суб'єктів конфлікту або закріплення соціальної пасивності особи [4, с. 13; 7, с. 261; 8, с. 11–13].

Тому таким важливим є вирішення питання щодо попередження конфліктних ситуацій, а також мінімізації негативних наслідків конфліктів (у разі їх виникнення) з одночасним використанням їх позитивних функцій.

Попри велику різноманітність визначень поняття «конфлікт» у більшості випадків ця категорія визначається як зіткнення (що відповідає перекладові з лат. *conflictus*) протилежних цілей, поглядів, позицій, інтересів суб'єктів взаємодії, як гостра соціальна суперечність, що характеризується наявністю протистояння суспільних сил і здатне викликати ускладнення для кожної зі сторін протистояння [7, с. 261; 9, с. 20]. Будь-який конфлікт є зіткнення інтересів, але при цьому інтереси мають бути такими, що взаємовиключають один одного [10, с. 7].

Акціонерні товариства (далі – АТ) – господарська організація з найбільш складною системою інтересів (самого товариства, його засновників, різних категорій акціонерів, посадових осіб органів управління тощо). Однак ні Закон «Про господарські товариства» [11], ні прийнятий 2008 р. Закон «Про акціонерні товариства» [12] *не оперують поняттям конфлікту інтересів*. Останнє є усталеним у зарубіжному акціонерному праві, а також використовується в низці актів вітчизняного законодавства [зокрема: 13, статті 10, 15, 47; 14, статті 55, 76, 88; 15, п. 3.3.2, с. 47–48; та ін.] щодо випадків наявності суперечностей між інтересами різних категорій учасників корпоративних відносин (самої господарської організації, її акціонерів/учасників, посадових осіб її органів, споживачів фінансових послуг/вкладників банків, їх тимчасового адміністратора) та/або між інтересами двох і більше представників однієї категорії (акціонерами/учасниками, посадовими особами органів господарських організацій певних видів – фінансових установ), що стосуються діяльності таких організацій, у т.ч. з питань оцінки негрошових вкладів акціонерів/учасників, визначення їх частки у в статутному капіталі. Разом із тим, оперуючи цим поняттям, вітчизняний законодавець або не закріплює його визначення [13, статті 10, 15, 47; 14, статті 55, 76, 88; 15], або використовує його в дуже вузькому значенні [15, п. 3.3.2, с. 47–48].

Різновидом конфлікту інтересів є корпоративні конфлікти [16, с. 50–75, 146–152, 270–273; 17, с. 3–19 та ін.; 18, ст. 100–112; 7, с. 98–108]. Якщо перші є родовим поняттям (можуть виникати щодо будь-яких – як безпосередніх, так і опосередкованих – *учасників корпоративних відносин*, за участю двох/кількох осіб і навіть щодо однієї особи – так звані внутрішньо-особистісні конфлікти, пов'язані з виконанням однією особою різних рольових функцій: акціонера, посадової особи АТ, члена наглядової ради організації-конкурента), то другі (корпоративні) – видове поняття, оскільки виникають лише між *суб'єктами корпоративних відносин* як носіями корпоративних інтересів – загально-корпоративного (до них належать: товариство, його органи, посадові особи), так і індивідуально-корпоративних (засновники, учасники/акціонери), і зазвичай характеризуються більш-менш активною поведінкою учасників конфлікту чи одного з них.

Слід, однак, віддати належне вітчизняному законодавцеві, який у Законі «Про акціонерні товариства» [12] передбачив низку правових механізмів, що сприяють запобіганню та/або розв'язанню деяких видів корпоративних конфліктів в АТ: щодо порядку оцінки вкладів засновників/акціонерів, зроблених у негрошовій формі (у разі оплати акцій у такій формі (статті 11 і 8); більш чіткого розмежування повноважень між органами АТ (статті 33, 52, 58, 73); обов'язків посадових осіб цих органів (статті 62–63); можливості запровадження посади корпоративного секретаря як особи, відповідальної за взаємодію з акціонерами (ст. 56); порядку вчинення правочинів, щодо яких є заінтересованість, та значних правочинів (статті 70–72); проведення перевірок фінансово-господарської діяльності АТ (статті 73–76); закріп-

лення за акціонером так званого права на незгоду (а у версії вітчизняного законодавця – права акціонера вимагати викупу товариством належних акціонеру акцій у разі прийняття загальними зборами рішень з окремих питань діяльності АТ, що зачіпають законні інтереси акціонерів, – статті 68–69 Закону «Про акціонерні товариства») та ін. Ступінь ефективності зазначених правових механізмів виявить практика їх застосування, але можна з упевненістю констатувати, що їх правове закріплення потребує вдосконалення (щодо кількості, якості, у т.ч. ґрунтовності, порядку застосування).

Правові засоби щодо запобігання конфлікту інтересів в АТ (у т.ч. корпоративних конфліктів) різноманітні. Серед нині чинних правових засобів розв'язання таких конфліктів слід виділити:

внутрішньо-корпоративні механізми: розгляд таких конфліктів на загальних зборах акціонерів, наглядовою радою, виконавчим органом, а в разі, якщо подібний конфлікт стосується фінансово-господарської діяльності товариства, – то й за участі ревізійної комісії/ревізора та/або аудитора (аудиторської фірми) в передбаченому законом та/або статутом АТ порядку; участь у розв'язанні корпоративного конфлікту корпоративного секретаря, який, однак, не може виконувати роль арбітра, а радше – функції медіатора з огляду на основне призначення такої особи (корпоративного секретаря) – забезпечення взаємодії АТ з акціонерами та/або інвесторами [12, ч. 4 ст. 56];

розв'язання конфлікту компетентними державними органами в межах наданих їм повноважень (Національною комісією із цінних паперів та фондового ринку [20, ст. 8; 21], антімонополюними органами [22, ст. 7; 23, статті 24, 30, 31, 33, 50] та ін.) застосовується в разі, якщо корпоративний конфлікт зачіпає публічні інтереси (на ринку цінних паперів: наприклад, щодо проведеного з порушенням установлених вимог розміщення додаткових акцій, у результаті якого зменшуються частки окремих чи навіть багатьох акціонерів у статутному капіталі АТ; у сфері економічної конкуренції, зокрема щодо набуття одним акціонером без отримання попереднього дозволу Антімонополюного комітету чи Кабінету Міністрів України значного за розмірами пакета акцій АТ, що призводить до кваліфікованої економічної концентрації), захист яких потребує оперативного втручання держави з метою попередження чи зменшення негативних наслідків таких конфліктів;

судові процедури, передбачені чинним законодавством, які застосовуються в разі не-ефективності чи неможливості використання вищезгаданих процедур *за ініціативою* хоча б одного з учасників конфлікту (а в разі порушення інтересів держави – уповноважених органів, прокурора) за умови, що подібний спір може бути предметом судового розгляду.

Разом із тим, слід зауважити, що внутрішньо-корпоративний та судовий порядки розгляду корпоративних конфліктів потребує вдосконалення з огляду на збільшення можливостей щодо захисту законних інтересів учасників конфлікту та/або зменшення негативного впливу таких конфліктів на АТ, економічну систему країни. Цьому сприятиме низка заходів, серед яких:

закріплення в Законі «Про акціонерні товариства» [12] положення про визначення акціонерним товариством (шляхом включення відповідних положень до статуту АТ чи прийняття спеціального внутрішнього документа) порядку розгляду корпоративних конфліктів (із дотриманням вимог законодавства, визначення посадових осіб та/або спеціального органу/арбітражної комісії, відповідальних за забезпечення розгляду таких конфліктів в АТ, процедури подання заяви, її розгляду, винесення відповідного рішення, повідомлення учасників конфлікту про результати його розгляду), а також порядку залучення медіатора [24] у разі виникнення корпоративного конфлікту (з метою сприяння в досягненні сторонами конфлікту прийнятного для них рішення щодо його розв'язання/припинення);

закріплення за акціонерами додаткових (а для права України – інноваційних) прав, що забезпечують захист їх (акціонерів) інтересів, у т.ч. права подання (а) *непрямих* позовів (подаються акціонером/акціонерами в інтересах АТ у разі завдання шкоди товариству з боку посадових осіб його органів, акціонерів та/або третіх осіб (окремі випадки застосування

таких позовів передбачалися ч. 2 ст. 72 Закону «Про акціонерні товариства» до внесення в лютому 2011 р. змін до цієї статті [25]) та (б) **колективних позовів** (подання одним акціонером позову в інтересах групи акціонерів, права та/або законні інтереси яких було порушено). І хоча подібні позови (непрямі та колективні) притаманні для корпоративного права США [26, параграфи 7.40–7.47; 27, с. 75–80; 16, с. 262–264], проте їх спрямованість на врахування інтересів окремих чи меншості акціонерів, неспроможних впливати на прийняття органами АТ рішень, що зачіпають їх (акціонерів) інтереси, заслуговує на увагу. Доцільність запровадження таких позовів зумовлена: (1) закріпленням у Конституції України (ч. 4 ст. 13) соціального спрямування вітчизняної економіки, що, серед іншого, включає забезпечення соціальної справедливості в акціонерних відносинах (за допомогою дрібних акціонерів формуються великі капітали, якими фактично розпоряджаються великі акціонери, а то й окрема особа – так званий власник контролю корпоративних прав [28, с. 4], або акціонер контролю); (2) суто прагматичними міркуваннями (великі акціонери володіють ринковою більшістю, що проявляється в їх частці в статутному капіталі АТ та кількості голосів на загальних зборах акціонерів і, відповідно, впливові на діяльність АТ, а дрібні – чисельною більшістю, від якої може залежати навіть доля країни в разі масових заворушень, викликаних невдоволенням таких акціонерів зловживаннями з боку власників контролю корпоративних прав, які використовують ці права та пов'язані з ними можливості з ігноруванням законних інтересів чисельної більшості акціонерів – міноритаріїв (про небезпеку таких зловживань попереджав ще Л. Петражицький [29]). Останній аргумент особливо актуальний в умовах нинішньої фінансової кризи, що загострила соціальні суперечності/конфлікти, від оптимального розв'язання яких залежить у цілому доля країни, а відтак – економічної системи держави та акціонерних товариств як її складників.

Суміжним із поняттям конфлікту інтересів є *зловживання правом* (ст. 13 ЦК України [30]). Незважаючи на парадоксальне – як на перший погляд – поєднання правових понять (використовувати на шкоду іншій особі/особам закріплені законом правомочності, що викликає критику щодо застосування подібного поняття в праві [31, с. 47]), ця правова категорія досить точно відображає сутність правового явища, яке нерідко виникає через невідповідність правових (рівних для певної категорії суб'єктів) та фактичних (майнових, організаційних та ін.) індивідуальних можливостей, які рідко бувають однаковими навіть у двох осіб. Відтак рівні правові можливості економічно/організаційно нерівноправних суб'єктів можуть бути використані на шкоду слабшому: право з його принципом формальної рівності може спонукати несумлінного суб'єкта скористатися своїми фактичними можливостями для задоволення власних інтересів, використовуючи при цьому закріплені за ним права і реальні можливості (та водночас ігноруючи законні інтереси інших осіб із незначними фактичними можливостями), аби відстояти свої інтереси (наприклад, великі та дрібні акціонери: від голосів перших може залежати доля других, якщо приймається рішення про консолідацію акцій, у результаті реалізації якого з товариства «вимивається» більшість дрібних акціонерів).

Подібне явище, що із часів Стародавнього Риму йменується як зловживання правом, виникає в результаті суперечності (між правовим і фактичним становищем) і, у свою чергу, може спричинити не лише нові суперечності, а й конфлікт інтересів і навіть правопорушення [16, с. 59–64]. Такі негативні прояви зловживання правом зумовлюють його заборону чи значне обмеження з метою захисту інтересів слабшої сторони в правовідносинах, що значною мірою забезпечує дотримання принципу справедливості, а відтак – соціального миру, який, за визначенням Адама Сміта, є однією з основних умов досягнення добробуту в суспільстві [згадується в джерелі: 32, с. 385]. У свою чергу, запровадження заборони чи обмеження зловживання правом передбачає визначення цього поняття чи хоча б критеріїв, за наявності яких певні правомірні дії/бездіяльність можна кваліфікувати як зловживання правом.

Згадана стаття ЦК, не даючи стисло визначення поняття «зловживання правом», у кількох своїх частинах (2–6) містить деякі його ознаки та випадки, узагальнивши які можна

зробити такий висновок. Зловживання правом згідно зі ст. 13 ЦК України – це таке здійснення суб'єктами цивільних правовідносин своїх прав та обов'язків, за якого вони не дотримуються моральних засад суспільства (ч. 4), або вчиняють дії, що порушують права інших осіб, заподіюють шкоду довкіллю та культурній спадщині (ч. 2), або обмежують конкуренцію шляхом зловживання монопольним становищем на ринку чи вчиненням інших актів недобросовісної конкуренції (ч. 5), або мають на меті заподіяння шкоди іншій особі (ч. 3). Але ст. 13 ЦК України не містить вичерпного переліку ознак та випадків зловживання правом, зазначаючи, що воно також може мати інші форми (ч. 4). Закріплена в ч. 6 ст. 13 ЦК можливість застосування судом до особи, яка зловживає своїми правами, встановлених законом «наслідків» (санкцій), підкреслює слушність положення І. С. Самощенка щодо зловживання правом як однієї з форм протиправності поведінки [33, с. 76].

Хоча вичерпний перелік навряд чи можливо й доцільно встановлювати, але необхідно визначити основні ознаки зловживання правом, які б дозволили кваліфікувати вчинені в результаті цього дії як протиправні та застосувати відповідні санкції. На наш погляд, такими ознаками слід визнати порушення під час здійснення особою своїх прав законних інтересів інших осіб та/або публічних інтересів, у результаті чого виникає конфлікт, що має правові наслідки. Подібна ситуація може виникнути, зокрема, в результаті зловживання власником контрольного або блокувального пакета акцій своїм правом брати або не брати участь у загальних зборах акціонерного товариства (у разі ігнорування такою особою загальних зборів останні не відбудуться через відсутність кворуму, що, у разі необхідності вирішення нагальних питань діяльності товариства, призведе до порушення законних інтересів і самого товариства, і решти його акціонерів). Відсутність у вітчизняному акціонерному законодавстві правових наслідків подібної поведінки (при досить високих вимогах до кворуму загальних зборів не лише основного, а й повторного скликання [12, ст. 41]) не дозволяє захистити законні інтереси решти акціонерів і, відповідно, – не запобігає зловживанню правом. Зазначена обставина зумовлює введення до законодавство відповідних положень. Оскільки акціонерні відносини є різновидом корпоративних (за ознакою організації, щодо якої виникають корпоративні права та корпоративні відносини), то цілком слушним буде закріплення і поняття зловживання корпоративними правами, і основних правових механізмів запобігання цьому негативному явищу в гл. 18 ГК [34] з включенням до неї додаткової статті 167-1, яка б закріпила зміст цього поняття та обов'язок учасників корпоративних відносин утримуватися від таких зловживань [35, с. 122–123]. Крім того, попередити зловживання корпоративними правами могли б уже згадані правові механізми, включаючи й укладення між акціонерами угоди щодо вирішення проблемних питань, у т.ч. участі в загальних зборах і прийняття рішень із ключових питань діяльності АТ. Проте це потребує наповнення ст. 29 Закону «Про акціонерні товариства» відповідними положеннями щодо змісту, форми, порядку укладання та виконання такої угоди тощо. Попередженню згаданих зловживань із боку власника контрольного або блокувального пакета акцій було підпорядковано й запровадження менших вимог до кворуму загальних зборів повторного скликання (із тих самих питань порядку денного, що виносилися на загальні збори, які не відбулися через відсутність кворуму). Подібний механізм застосовувався і дореволюційним російським законодавцем [36], і притаманний сучасному акціонерному праву більшості зарубіжних країн (наприклад, стаття 155 Закону Франції «Про торгіві товариства», параграф 281 Закону Угорщини «Про господарські товариства» [37, с. 198–199, 233, 258]) із міркувань (а) захисту інтересів і самого товариства, і його акціонерів, а також (б) попередження зловживання корпоративними правами та/або нейтралізації ігнорування акціонерами, які уникають участі в загальних зборах, загальнокорпоративних інтересів (необхідність вчасного вирішення низки питань діяльності АТ з метою забезпечення ефективності його функціонування), чому мають сприяти акціонерні угоди (проте лаконізм ст. 29 Закону «Про акціонерні товариства» [12] щодо таких угод перешкоджає їх застосуванню на практиці).

Звичайно, правові механізми запобігання корпоративних конфліктів та зловживання корпоративними права не обмежуються вищезгаданими, що зумовлює необхідність спеціальних досліджень, присвячених саме цим проблемам. Тим більше, що розвиток корпоративних відносин нерідко призводить до їх ускладнення, а відтак – і до появи нових підстав для виникнення подібних конфліктів (зокрема, при використанні корпоративної форми державно-приватного партнерства [19, с. 139–144] можливі конфлікти між акціонерами-партнерами та акціонерами-інвесторами АТ). Спектр корпоративних конфліктів досить широкий і динамічний, що зумовлює необхідність постійної уваги законодавця і учасників корпоративних відносин до динаміки розвитку таких відносин (зокрема, з точки зору виявлення нових видів корпоративних конфліктів та їх врегулювання на відповідному рівні – закону, локального акту АТ чи акціонерної угоди).

ЛІТЕРАТУРА

1. Иеринг Р. Цель в праве [Текст] / Р. Иеринг.– СПб, 1881. – Т. 1. – 412 с.
2. Социология: курс лекций [Текст]: учеб. пособ. / В. И. Курбатов, Е. А. Агапов, В. Д. Альперович и др. – Ростов-на-Дону, 1998. – 512 с.
3. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения [Текст] / С. С. Алексеев. – М. : Изд-во НОРМА, 2001. – 752 с.
4. Юридическая конфликтология – новое направление в науке [Текст] // Государство и право. – 1994. – № 4. – С. 3–23.
5. Конфликтология [Текст] : учеб. для вузов / В. П. Ратников, В. Ф. Голубь, Г. С. Лукашева и др.; под ред. проф. В. П. Ратникова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 512 с.
6. Социология [Текст] : учеб. для вузов / В. Н. Лавриненко, О. А. Шабанова, Г. С. Лукашева; под ред. Лавриненко В. Н. – М.: Культура и спорт, 1998. – 349 с.
7. Анцупов А. Я. Конфликтология [Текст] : учеб. для вузов / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. – М. : ЮНИТИ, 1999.– 551 с.
8. Дмитриев А. В. Конфликтология [Текст] : учеб. пособ. / А. В. Дмитриев. – М. : Гардарики, 2000. – 320 с.
9. Бандурка А. М. Конфликтология [Текст] / А. М. Бандурка, В. А. Друзь. – Х., 1997. – 352 с.
10. Юридическая конфликтология [Текст] / отв. ред. Кудрявцев В. Н. – М. : Изд-во ИГиП РАН, 1995. – 316 с.
11. Про господарські товариства [Текст] : Закон України від 19.09.1991 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1991. – № 49. – Ст. 682.
12. Про акціонерні товариства [Текст] : Закон України від 17.09.2008 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 2008. – № 50–51. – Ст. 384.
13. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Текст] : Закон України від 12.07.2001 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 2002. – № 1. – Ст. 1.
14. Про банки і банківську діяльність [Текст] : Закон України від 07.12.2000 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 5–6. – Ст. 30.
15. Принципи корпоративного управління [Текст] : Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11.12.2003 р. № 571. – К., 2004. – 72 с.
16. Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення [Текст] / О. М. Вінник. – К. : Атіка, 2003. – 251 с.
17. Осипенко О. В. Конфликты в деятельности органов управления акционерных компаний [Текст] / О. В. Осипенко. – М. : Статут, 2007. – 621 с.
18. Воловик О. А. Интересы хозяйственных товариществ: проблемы правового обеспечения в корпоративных отношениях [Текст] : монографія / О. А. Воловик.–Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. – 132 с.

19. Вінник О. М. Проблеми правового регулювання корпоративних і партнерських відносин [Текст] : монографія / О. М. Вінник. – К. : НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України, 2010. – 166 с.
20. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України [Текст]. – 1996. – № 51. – Ст. 292.
21. Правила розгляду справ про порушення вимог законодавства на ринку цінних паперів та застосування санкцій, затв. рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11.12.2007 р. № 2272 [Текст] // Офіц. вісн. України. – 2008. – № 12. – Ст. 317.
22. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26.11.1993 р. № 3659-XII // Відом. Верхов. Ради України [Текст]. – 1993. – № 50. – Ст. 472.
23. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III // Відом. Верхов. Ради України [Текст]. – 2001. – № 12. – Ст. 64.
24. Проект Закону «Про медіацію» (zareєстрований за № 7481 від 17.12.2010 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=39276.
25. Про внесення змін до Закону України «Про акціонерні товариства» щодо вдосконалення механізму діяльності акціонерних товариств [Текст] : Закон України від 03.02.2011 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 2011. – № 35. – Ст. 344.
26. Модельний закон США «Про підприємницьку корпорацію» / Model business corporation act annotated : official text with official comments and statutory cross-references, revised through 2005 / adopted by the Committee on Corporate Laws of the Section of Business Law, with the support of the American Bar Association, Section of Business Law [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.abanet.org/buslaw/committees/CL270000pub/nosearch/mbca/home.shtml>.
27. Сыродоева О. Н. Акционерное право США и России (сравнительный анализ) [Текст] / О. Н. Сыродоева. – М. : СПАРК, 1996. – 112 с.
28. Кравець І. М. Правове становище суб'єктів організаційно-господарських повноважень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / І. М. Кравець. – К., 2008. – 24 с.
29. Петражицкий Л. Акционерная компания. Акционерные злоупотребления и роль акционерных компаний в народном хозяйстве. По поводу предстоящей реформы акционерного права [Текст] / Л. Петражицкий. – СПб. : Типография Министерства Финансов (В. Киршбаума), 1898. – 220 с.
30. Цивільний кодекс України [Текст] : прийнятий Верховною Радою України 16.01.2003 р. // Голос України. – 2003. – 12–13 березня.
31. Попондопуло В. Ф. Правовой режим предпринимательства / В. Ф. Попондопуло. – СПб : Санкт-Петербургский ун-т, 1994. – 206 с.
32. Кулибаба Ю. Выбор организационной структуры управления предприятием в условиях переходной экономики [Текст] / Ю. Кулибаба // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління : зб. наук. праць. – Одеса : Астропринт, 1999. – Т. 2. – С. 385–393.
33. Самощенко И. С. Понятие правонарушения по советскому законодательству [Текст] / И. С. Самощенко. – М. : Юрид. лит., 1963. – 288 с.
34. Господарський кодекс України [Текст] : прийнятий Верховною Радою України 16.01.2003 р. // Голос України. – 2003. – 14 березня.
35. Вінник О. М. Деякі аспекти вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин [Текст] / О. М. Вінник // Вісн. господар. судочинства. – 2008. – № 1. – С. 118–125.
36. Временные правила об организации и созыве общих собраний и ревизионных комиссий акционерных кредитных установлений, торгово-промышленных обществ (за исключением железнодорожных) и товариществ на паях (кроме тех, паи коих не котируются

ся на бирже) (Приложение к ст. 1258 Гражданских законов Российской империи) // Законы о товариществах. Акционерные общества, товарищества на паях, торговые дома, артели и др. Порядок их учреждения и деятельности с разъяснениями Правительствующего Сената / сост. Максимов. – М. : Юристъ, 1911. – 987 с.

37. Акционерное общество и товарищество с ограниченной ответственностью [Текст] : сб. заруб. законодательства. – М. : БЕК, 1995.

КОРПОРАТИВНЫЕ КОНФЛИКТЫ И ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЕ КОРПОРАТИВНЫМИ ПРАВАМИ В АКЦИОНЕРНЫХ ОБЩЕСТВАХ: ТРАДИЦИОННЫЕ И ИННОВАЦИОННЫЕ СПОСОБЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ И РАЗРЕШЕНИЯ

Винник О.М.

Статья посвящена корпоративным конфликтам и злоупотреблениям корпоративными правами в акционерных обществах. Рассматриваются составляющие корпоративных конфликтов, причины их возникновения, правовые средства предупреждения и разрешения.

Ключевые слова: конфликт интересов; корпоративные интересы; корпоративный конфликт, злоупотребление корпоративными правами; разрешение корпоративных конфликтов, совершенствование правового регулирования.

THE CORPORATE CONFLICTS AND ABUSE OF EQUITY INTEREST RIGHTS IN COMPANIES LIMITED BY SHARES: TRADITIONAL AND INNOVATIVE METHODS OF PREVENTION AND RESOLUTION OF CONFLICTS.

Vinnik O. M.

The paper is devoted to corporate conflicts and abuse of equity interest rights in companies limited by shares. Constituents of corporate conflicts, reasons for their appearance, legal means for prevention and resolution of conflicts has been analyzed by the author.

Key words: conflict of interest; corporate interests; corporate conflict; abuse of equity interest rights; resolution of corporate conflicts; improvement of legal regulation.

УДК 349.42

СУБ'ЄКТИ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

В. Ю. Уркевич,

д-р юрид. наук, провід. наук., співробітник

НДІ правового забезпечення

інноваційного розвитку НАПрН України

У публікації охарактеризовано суб'єктів інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства. Особливу увагу приділено аграрним холдинговим компаніям (агрохолдингам), що останнім часом набули значного розповсюдження в Україні.

Ключові слова: *інвестиції, інвестиційні правовідносини, сільське господарство, суб'єкти інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства, аграрні холдингові компанії (агрохолдинги).*

Інвестиційні відносини, тобто відносини, що виникають із приводу майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект, складаються в різних сферах економіки України. Урегульовані нормами права, названі відносини функціонують у формі інвестиційних правовідносин, у тому числі й у сфері сільського господарства. Ці правовідносини мають свою структуру, а їх елементами є об'єкти, суб'єкти й зміст (права й обов'язки учасників). Вивчення питання про суб'єктів інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства має важливе значення, оскільки безсуб'єктні правовідносини існувати взагалі не можуть. Характеристика суб'єктів інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства має важливе як теоретичне, так і практичне значення. Перше полягає в поглибленні відповідних теоретичних уявлень, а друге у вирішенні правозастосовних проблем.

Характеризуючи стан наукової розробки питання про суб'єктів інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства, слід відзначити, що про таких суб'єктів згадувалося при загальній характеристиці названих правовідносин [Див., напр.: 1; 2; 3]. Однак окремі дослідження саме суб'єктного складу інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства поки що не проводилися.

Мета цієї публікації – розкрити сутність суб'єктів інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства.

Переходячи до основного викладу, зазначимо, що ст. 5 Закону України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р., № 1560-XII [4] визначає суб'єктів інвестиційної діяльності (а звідси й відповідних правовідносин) як інвесторів і учасників, якими можуть бути громадяни і юридичні особи України та іноземних держав, а також держави. Отже, чітко виділяються дві групи суб'єктів – інвестори й учасники інвестиційних правовідносин.

У загальному розумінні інвесторами вважаються суб'єкти інвестиційної діяльності, які приймають рішення про вкладення власних, позичкових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування. Інвестори можуть виступати в ролі вкладників, кредиторів, покупців, а також виконувати функції будь-якого учасника інвестиційної діяльності.

Учасниками інвестиційної діяльності можуть бути громадяни та юридичні особи України чи інших держав, які забезпечують реалізацію інвестицій як виконавці замовлень або на підставі доручення інвестора.

Окремі дослідники зазначають, що суб'єктами інвестиційних правовідносин, які вкладають інвестиції в сільське господарство, є держава, органи законодавчої і виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, іноземні держави, вітчизняні та іноземні юридичні особи, які зацікавлені в розвитку сільського господарства [3, с. 28].

Держава як суб'єкт інвестиційних відносини в АПК здійснює правове регулювання, визначає інвестиційну, цінову, експортну, імпорتنу політику, правовий статус інвесторів, у тому числі вітчизняних та іноземних, безпосередньо виділяє на інвестування в АПК бюджетні кошти, встановлює форми, порядок та умови їх використання та контролю за виконанням, структуру органів виконавчої влади, які займаються інвестиціями в АПК, установлює їх повноваження, права та обов'язки, створює умови для розвитку аграрного і земельного ринків, вирішує питання щодо надання пільг як інвесторам, так і учасникам, насамперед виробникам сільськогосподарської продукції, забезпечує нормальний інвестиційний клімат, гарантії прав інвесторів і виробників продукції. Верховна рада України як законодавчий орган і суб'єкт інвестиційного права, приймає закони, якими визначається інвестиційна політика країни, у т.ч. в АПК, і якими регулюються інвестиційні відносини, що складаються в різних галузях економіки, закладає в Державному бюджеті України на відповідний рік розмір видатків для АПК та основні напрямки їх використання, в т.ч. у сільське господарство, здійснює парламентський контроль за правильністю витрачання бюджетних коштів, виділених для інвестування сільського господарства [3, с. 28].

Кабінет Міністрів України як найвищий орган виконавчої влади забезпечує реалізацію інвестиційної політики в АПК, здійснює управління інвестиціями, використанням державних коштів, виділених у Державному бюджеті на розвиток АПК і сільського господарства. До суб'єктів інвестиційної діяльності, які вкладають інвестиції в розвиток сільського господарства, належать також банки та інвестиційні фонди (наприклад, Аграрний фонд, страховий фонд тощо); органи місцевого самоврядування; державні, комунальні та приватні юридичні особи, кредитні та інші фінансові установи [3, с. 29].

Із викладеного можна підсумувати, що коло суб'єктів (учасників) інвестиційних правовідносин, які виступають інвесторами у сфері сільського господарства, є доволі широким й охоплює як органи державної влади, органи місцевого самоврядування, державні установи, так і приватних юридичних та фізичних осіб (у тому числі й іноземних).

До суб'єктів (учасників) інвестиційних правовідносин, які використовують інвестиції, належать виробники сільськогосподарської продукції. Вони можуть бути як інвесторами власних підприємств, так водночас і виробниками сільськогосподарської продукції.

Законодавчо сільськогосподарський товаровиробник визначається як фізична або юридична особа незалежно від форми власності та господарювання, в якій валовий дохід, отриманий від операцій із реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки, за наявності сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень тощо) та (або) поголів'я сільськогосподарських тварин у власності, користуванні, в тому числі й на умовах оренди, за попередній звітний (податковий) рік перевищує 75 відсотків загальної суми валового доходу (ст. 1 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17 липня 1997 р. № 469/97-ВР [5]).

Зважаючи на це, суб'єктами інвестиційних правовідносин, які використовують інвестиції, є передусім сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм, – сільськогосподарські кооперативи, фермерські господарства, аграрні господарські товариства, приватні, державні й комунальні сільськогосподарські підприємства. Проте не виключеним є використання інвестицій у сільському господарстві й фізичними особами, зокрема, суб'єктами господарювання (приватними підприємцями).

Сільськогосподарський кооператив – це юридична особа, утворена фізичними та (або) юридичними особами, що є сільськогосподарськими товаровиробниками, на засадах добровільного членства та об'єднання майнових пайових внесків для спільної виробничої діяльності в сільському господарстві та обслуговування переважно членів кооперативу.

Фермерські господарства визначаються формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону.

Аграрні господарські товариства функціонують переважно у формі акціонерних товариств і товариств з обмеженою відповідальністю. Основною метою їх діяльності є виробництво сільськогосподарської продукції, її переробка й реалізація.

Приватні, державні і комунальні сільськогосподарські підприємства, незалежно від того, що вони створені на підставі різних форм власності, займаються виробництвом сільськогосподарської продукції, її переробкою й реалізацією. Вони теж можуть бути суб'єктами (учасниками) інвестиційних правовідносин, які реалізують інвестиції.

Окремо слід зупинитися на такому суб'єкті інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства, як аграрні холдингові компанії, або ж агрохолдинги. Названі утворення останнім часом набули значного розповсюдження у сфері сільського господарства, сьогодні вони є найбільшими користувачами земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Так, наприклад, агрохолдинг «Українські аграрні інвестиції» використовує 330 тис. га сільгоспугідь, підприємство ММК ім. Ілліча – 225 тис. га, агрохолдинг ДП «Нафком-

Агро» – 200 тис. га, компанія «Миронівський хлібопродукт» – 180 тис. га, компанія «Астарт-Київ» – 165 тис. га [6].

Спеціальне правове регулювання створення та діяльності агрохолдингів в Україні відсутнє. Закон України «Про холдингові компанії в Україні» від 15 березня 2006 р., № 3528-IV [7] визначає холдингову компанію як акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств. А холдинговий корпоративний пакет акцій (часток, паїв) становить собою пакет акцій (часток, паїв) корпоративного підприємства, який перевищує 50 відсотків чи становить величину, яка забезпечує право вирішального впливу на господарську діяльність корпоративного підприємства. Звідси аграрною холдинговою компанією (агрохолдингом) слід уважати акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше сільськогосподарських корпоративних підприємств.

Беззаперечно, що агрохолдинги можна вважати доволі вдалою формою інтеграції та кооперування в сільському господарстві, оскільки вони об'єднують як безпосередніх виробників аграрної продукції (сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства), так і мають у своєму складі заготівельні, переробні, торговельні підприємства, що забезпечують замкнений цикл виробництва й переробки сільськогосподарської продукції, випуск напівфабрикатів і готової продукції, продуктів харчування, їх реалізацію споживачам. Агрохолдинги є активними учасниками інвестиційних правовідносин, що складаються у сфері сільського господарства, а значна їх частина є прикладом залучення іноземних інвестицій, адже їх активи утворені з використанням коштів іноземних інвесторів.

Проте існують і негативні наслідки діяльності агрохолдингів для розвитку українського села. Як зазначає заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань аграрної політики та земельних відносин С. Терещук, ефективність агрохолдингів може бути й вищою, а собівартість продукції в них нижча, бо землю обробляють спеціалізовані загони, не прив'язані до конкретного населеного пункту. Однак земля в такому випадку стає лише виробничим полігоном без урахування інтересів тих, хто живе в конкретному селі. Краще було б, якби кожне підприємство діяло тільки в межах одного населеного пункту [8]. Звідси можна зробити висновок, що, незважаючи на привабливість та ефективність функціонування агрохолдингів у сфері сільського господарства, таку форму господарювання слід використовувати доволі обережно, не забуваючи й про інші форми аграрних товаровиробників.

Продовжуючи характеристику суб'єктів інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства, зазначимо, що, наприклад, Я.М. Грущинський пропонує виділити ще одну групу названих суб'єктів, – інших учасників, які не є сторонами таких правовідносин, але беруть участь у них [9, с. 7]. Якщо пристати на таку пропозицію, то можна припустити, що існують якісь учасники інвестиційних правовідносин, які, з одного боку, не є їх стороною, а з другого – усе ж таки беруть участь у них. З нашого погляду, такий підхід навряд чи є правильним, бо якщо суб'єкт бере участь в інвестиційних правовідносинах у сфері сільського господарства (як інвестор чи отримувач інвестицій – сільськогосподарський товаровиробник), то відповідно він і є їх учасником, між ним та його контрагентом складаються відповідні права й обов'язки у сфері інвестування.

Викладене дозволяє підсумувати, що суб'єкти інвестиційних правовідносин, їх різні види мають важливе значення для констатування таких правовідносин як таких, що складаються саме у сфері сільського господарства. Суб'єктами (учасниками) інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства, з одного боку, є інвестори (органи державної влади, органи місцевого самоврядування, державні установи, приватні юридичні та фізичні особи (у тому числі й іноземні)), а з другого – особи, які отримують, використовують інвестиції, – сільськогосподарські товаровиробники (сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм: сільськогосподарські кооперативи, фермерські господарства, аграрні господарські товариства, приватні, державні і комунальні сільськогосподарські під-

приємства, аграрні холдингові компанії (агрохолдинги), а також приватні підприємці). При цьому участь в інвестиційних правовідносинах у сфері сільського господарства саме названих суб'єктів (інвесторів і сільськогосподарських товаровиробників) є обов'язковою.

Перспективою наукових пошуків у напрямку порушених проблем може бути використання отриманих результатів у подальших дослідженнях, а також характеристика інших елементів інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Правові проблеми залучення інвестицій у сільське господарство та соціальну сферу села [Текст]: матеріали міжнар. науково-практичн. конф., м. Київ, 24 червня 2007 р. – К. : ІДП НАН України, 2007. – 156 с.
2. Семчик В. І. Організаційно-правові проблеми інвестицій у сільське господарство України [Текст] / В. І. Семчик // Стан та перспективи розвитку юридичної науки та освіти: міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 5-річчю створення юрид. ф-ту Нац. аграр. ун-ту (м. Київ, 17–18 листопада 2006 р.) : зб. наук. праць / за заг. ред. В. М. Єрмоленка та ін. – К. : Магістр-XXI сторіччя, 2007. – С. 9–12.
3. Інвестиційна діяльність у сільському господарстві: правові питання: монографія [Текст] / Кол. авторів; за ред. В. І. Семчика. – К. : ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2008. – 252 с.
4. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII // Відом. Верхов. Ради України [Текст]. – 1991. – № 47. – Ст. 646.
5. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 17.07.1997 р. № 469/97-ВР // Відом. Верхов. Ради України [Текст]. – 1997. – № 39. – Ст. 261.
6. Крупнейшие лендлорды Украины [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://delo.ua/business/kрупнейшие-landlordy-ukrainy-131578/>.
7. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15.03.2006 р., № 3528-IV // Відом. Верхов. Ради України [Текст]. – 2006. – № 34. – Ст. 291.
8. Терещук С. Гірко слухати тих, хто ревно чіпляється за подовження мораторію на продаж землі [Текст] / С. Терещук // Урядовий кур'єр. – 2011. – 16 червня.
9. Грущинський Я. М. Правове регулювання агроінвестиційної діяльності в Україні [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Я. М. Грущинський – К., 2011. – 16 с.

СУБЪЕКТЫ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

Уркевич В. Ю.

В публикации дана характеристика субъектов инвестиционных правоотношений в сфере сельского хозяйства. Особое внимание уделено аграрным холдинговым компаниям (агрохолдингам), которые в последнее время приобрели значительное распространение в Украине.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционные правоотношения, сельское хозяйство, субъекты инвестиционных правоотношений в сфере сельского хозяйства, аграрные холдинговые компании (агрохолдинги).

SUBJECTS OF INVESTMENT LEGAL RELATIONSHIP IN AGRICULTURE SPHERE

Urkevych V.

In the publication the characteristic of subjects of investment legal relationship in agriculture sphere is given. The separate attention is given the agrarian holding companies (agroholdings) which have got recently considerable distribution to Ukraine.

Keywords: investments, investment relations, agriculture, subjects of investment legal relationship in agriculture sphere, the agrarian holding companies (agroholdings)

УДК 352.075.1(477).001.76

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

М. О. Петришина,

*канд.юрид. наук., асистент кафедри державного
будівництва Національного університету
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*

А. В. Зінчук,

*здобувач Науково-дослідного інституту
державного будівництва і місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України*

Стаття присвячена розгляду проблемних питань, пов'язаних із визначенням місця органів місцевого самоврядування у формуванні загальнодержавної інноваційної політики та з'ясуванням їх ролі у створенні передумов ефективного інноваційного розвитку регіонів, окремих територій та населених пунктів, що визначається ступенем їх фінансово-економічної спроможності та інноваційного потенціалу.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, інноваційна політика, органи місцевого самоврядування, місцевий інноваційний потенціал.

Інновації є ключовим фактором побудови економіки знань і заможного майбутнього, а також важливою передумовою підвищення глобальної конкурентоспроможності економіки держави, поліпшення загальної економічної ефективності, забезпечення сталого зростання та високої якості життя, які є пріоритетними завданнями України. Останні набувають особливого значення в умовах потужного вітчизняного науково-технічного, інтелектуального та природного потенціалу.

Інноваційна модель розвитку і становлення інформаційного суспільства розглядається державою як один із способів виконання взятих на себе перед народом зобов'язань із підвищення якості життя населення, подолання технологічної кризи й забезпечення економічного зростання, поліпшення стану навколишнього середовища, гарантування безпеки, охорони територіальної цілісності й національного суверенітету [1, с. 28].

Водночас становлення інноваційної моделі розвитку економіки України – це завдання не лише економічної політики. Ідеться про фактичне поєднання політичних, гуманітарних, соціально-психологічних та інституційних передумов, які в комплексі здатні дати нові відчутні поштовхи трансформаційним процесам на інноваційних засадах [2, с. 12]. Сьогодні суто економічні параметри вже не дають об'єктивного уявлення про стан суспільства. Останні доповнюються такими показниками, які відбивають як соціальний, технологічний, демографічний, інституціональний і навіть культурний стан розвитку.

Проблемам розбудови економіки, орієнтованої на загальнодержавні, регіональні та місцеві інновації, присвячено велику кількість наукових праць, зокрема, таких учених, як Ю. Є. Атаманова, Я. В. Белінська, А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, Г. І. Лазутін, В. І. Нежиборець, О. П. Орлюк, С. Ф. Ревуцький та інших [див., напр.: 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9].

Мета цієї статті полягає у визначенні місця органів місцевого самоврядування у формуванні загальнодержавної інноваційної політики та з'ясуванні їх ролі у створенні передумов ефективного інноваційного розвитку регіонів, окремих територій та населених пунктів, яка визначається ступенем їх фінансово-економічної спроможності та інноваційного потенціалу.

Утвердження місцевого самоврядування в містах, селищах і селах нашої держави поступово змінює підходи до вирішення проблем місцевого життя. Органи самоврядування громад можуть і повинні вирішувати всі питання місцевого значення самостійно, під свою відповідальність, як це визначено Конституцією України [див. 10] і Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [див. 11], і виходячи з інтересів місцевого населення, як передбачено Європейською хартією місцевого самоврядування [див. 12].

В умовах децентралізації та раціоналізації чільне місце у формуванні інноваційної політики повинно відводиться саме територіальним громадам та місцевій владі (представницьким та виконавчим органам місцевого самоврядування, а також місцевим державним адміністраціям), оскільки вони найбільш чітко та повно усвідомлюють потреби місцевості та наявний інноваційний потенціал розвитку.

При цьому сталий загальнодержавний розвиток та впровадження інновацій на всіх територіальних рівнях не може здійснюватися в умовах відокремленості й розрізненості інноваційного розвитку регіонів. Загальний інноваційний процес повинен координуватися державою в рамках державної інноваційної політики на засадах балансу загальнодержавних і місцевих інтересів та підпорядкування єдиним стратегічним цілям інноваційного розвитку країни. Водночас державна інноваційна політика має будуватися на основі місцевих інноваційних ініціатив і потреб, а не визначатися централізовано – «згори» [див. 13].

Розвиток інноваційної діяльності на регіональному та місцевому рівнях передбачає впровадження інновацій не лише на комерційному рівні – діяльності суб'єктів підприємництва, але й на рівні муніципальних органів публічної влади, які забезпечують реалізацію загальнодержавної та місцевої політики в економічній сфері й здійснюють значний обсяг роботи з регуляторного супроводження приватного підприємництва та управління комерційними об'єктами комунальної власності. Крім того, впровадження інновацій у діяльності органів місцевого самоврядування нерозривно пов'язане з їх повноваженнями щодо розроблення та виконання програм підтримки місцевого бізнесу, які можуть установлювати преференції та пільги для тих підприємств, які зосереджуються саме на інноваційних проєктах.

Проте на місцевому рівні є низка проблем, які ускладнюють реалізацію органами місцевого самоврядування інноваційної політики в межах регіонів, територій та окремих населених пунктів. Зокрема, серед них можна відзначити такі:

- 1) недостатнє фінансування за рахунок коштів державного бюджету регіональних та місцевих програм інноваційного розвитку;
- 2) пріоритет поточних інновацій із невеликим строком окупності над довгостроковими наукоємними проєктами стратегічного значення;
- 3) відсутність спеціалізованих державних, комунальних та спільних фінансово-кредитних установ, які повинні забезпечувати фінансування наукоємних та венчурних інноваційних проєктів у регіонах;
- 4) нерозвиненість місцевої нормативної основи підтримки інноваційного підприємництва;
- 5) безсистемне впровадження інформаційних та мережевих технологій у процес публічно-управлінського адміністрування підприємницької діяльності;

6) недостатня увага публічно-владних структур до формування та підтримки іміджу і брендів окремих населених пунктів й адміністративно-територіальних одиниць із метою залучення вітчизняних та іноземних інвесторів до фінансування локальних інноваційних проектів;

7) нераціональний перерозподіл коштів місцевих бюджетів на користь державного бюджету України, що призводить до їх дефіциту і, як наслідок, позбавляє органи місцевого самоврядування можливості встановлювати податкові пільги та спеціальні податкові режими для інноваційного бізнесу;

8) відсутність правового, інформаційного та інституційного забезпечення залучення іноземних інвестицій у місцеві інноваційні проекти;

9) невикористання провідного зарубіжного досвіду організації управління комунальними підприємствами на основі стандартів корпоративного менеджменту великого приватного бізнесу;

10) низький рівень координації між органами державної влади, органами місцевого самоврядування і приватного бізнесу при впровадженні інновацій у рамках загальнодержавної та регіональної інноваційної політики.

Водночас чинне законодавство України надає органам місцевого самоврядування достатній обсяг повноважень для вирішення основної частини означених вище проблем. Зокрема, ці питання врегульовані Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року, Законом України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 року, Законом України «Про транскордонне співробітництво» від 24 червня 2004 року, Законом України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 року, Указом Президента України «Про заходи щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні» від 28 жовтня 2006 року, Указом Президента «Про Концепцію державної регіональної політики» від 25 травня 2001 року, Указом Президента «Про державну підтримку розвитку місцевого самоврядування в Україні» від 30 серпня 2001 року, Постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення Ради з питань регіонального розвитку та місцевого самоврядування» від 2 квітня 2009 року, Бюджетним кодексом України, Податковим кодексом України, Господарським кодексом України тощо.

Так, Законом України «Про інноваційну діяльність в Україні» встановлюється перелік повноважень представницьких та виконавчих органів місцевого самоврядування, зокрема щодо:

- 1) розроблення, затвердження та виконання місцевих інноваційних програм;
- 2) визначення з місцевих бюджетів коштів для фінансування цих програм;
- 3) створення комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ для фінансової підтримки місцевих інноваційних програм за кошти місцевих бюджетів, затвердження їх статутів чи положень про них, визначення їх підпорядкування;
- 4) фінансування місцевих інноваційних програм за рахунок коштів місцевого бюджету через державні інноваційні фінансово-кредитні установи або через комунальні інноваційні фінансово-кредитні установи;
- 5) затвердження порядку формування і використання коштів комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ;
- 6) контролю фінансування місцевих інноваційних програм за кошти місцевого бюджету через державні інноваційні фінансово-кредитні установи;
- 7) контролю за діяльністю комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ тощо [див. 14].

Особливого значення в сучасних умовах набуває здатність органів місцевого самоврядування забезпечити перерозподіл ресурсів із традиційної на інноваційну сферу економіки. Це зумовлює потребу чіткого розуміння впливу інноваційної діяльності на досягнення безперервного прогресивного розвитку населених пунктів, окремих територій і регіонів, а також розуміння сутності чинників, що впливають на ефективність її здійснення [див.: 15, 16].

Одним з основних чинників реалізації місцевої інноваційної політики є фінансово-економічна спроможність органів місцевого самоврядування [17, с. 14]. Ідеться про наявність достатніх фінансових ресурсів для розв'язання основних завдань місцевого самоврядування для впровадження та підтримки інновацій. Однак на сьогодні фінансування наукоємних розробок і проектів є недостатнім і несистематичним. Кошти місцевих бюджетів в основному виділяються на реалізацію поточних інноваційних проектів із визначеним строком окупності. При цьому стратегічні інновації, які мають закладати фундамент економічного прогресу регіону, території чи окремо взятого населеного пункту, як правило, не отримують достатнього фінансування і залишаються поза увагою. Такий підхід не можна вважати раціональним та далекоглядним, оскільки зарубіжний досвід (США, Швеції, Австралії, Словаччини та інших держав) свідчить, що саме стратегічні інновації є вирішальним фактором прогресивного зростання, підвищення конкурентоспроможності та якості продукції і послуг [див., напр. 18].

Одним із шляхів вирішення такої проблеми може бути запровадження в рамках місцевих бюджетів спеціальних фондів, які будуть призначені винятково для акумулювання коштів, що в подальшому використовуватимуться для фінансування стратегічних інновацій у межах діяльності комунальних підприємств та приватних підприємницьких структур через механізми регіональних та місцевих програм інноваційного розвитку. Такі фонди можуть додатково розподілятися за галузевим принципом і забезпечувати фінансування інноваційних проектів у різних галузях економіки. Формування цих фондів може бути здійснено за рахунок введення спеціальних інноваційних зборів із підприємств відповідної галузі.

Для забезпечення ефективного формування та наповнення таких фондів органи місцевого самоврядування можуть залучати інвесторів у рамках публічно-приватного партнерства [див. 19]. Не лише місцева влада заінтересована в реалізації інновацій на відповідній території, а й великий бізнес, для якого місцевий інноваційний потенціал є одним із ключових факторів подальшого стратегічного розвитку та збереження ринкових позицій.

Крім того, місцева влада повинна вживати заходів для створення інституційних та організаційних передумов достатньої поінформованості вітчизняних та іноземних інвесторів про місцеві інноваційні проекти, а так само авторів інноваційних проектів про пропозиції інвесторів [20, с. 73]. Зокрема, можуть створюватися місцеві інноваційні центри, які надаватимуть консультативну підтримку інвесторам та авторам інноваційних проектів, повну інформацію про правові та економічні особливості території чи населеного пункту, що можуть впливати на реалізацію тієї чи іншої інновації, а також її ефективність, здійснюватимуть облік інноваційних проектів та моніторинг їх реалізації, займатимуться прогнозуванням та координацією інноваційного розвитку на відповідній місцевості з урахуванням регіонального та загальнодержавного інноваційного процесу. Більше того, доцільно впровадити загальнодержавну електронну базу місцевих інноваційних проектів із можливістю доступу через всевітню інформаційну мережу Інтернет, адміністраторами та реєстраторами якої також можуть виступити вказані інноваційні центри.

Особливе значення для популяризації та ефективного впровадження інновацій на місцевому рівні має стимулювання створення та підтримка діяльності інноваційних підприємств малого та середнього бізнесу [див., напр.: 21, 22]. Саме вони є генераторами основних інноваційних ідей та конкурентоспроможних рішень, які є доступними для більшості підприємств та населення, що створює додатковий соціальний ефект на місцевому рівні у формі підвищення ефективності виробництва й обслуговування населення та підвищення загального рівня його життя.

Означені заходи стимулювання можуть включати:

- пільгове кредитування;
- забезпечення банківських кредитів комунальною порукою та заставою (іпотекою);
- надання переважного права на використання земель комунальної власності в інноваційних проектах;

удосконалення та максимальне прискорення регуляторних реєстраційних та дозвільних процедур у сфері інноваційного підприємництва, які здійснюються органами місцевого самоврядування;

встановлення відстрочення виплати орендної плати чи знижених ставок орендних платежів за використання комунального майна в інноваційних проектах;

створення комунальних страхових компаній для страхування підприємницьких ризиків новостворених інноваційних підприємств та наукоємних стратегічних проектів із тривалим строком окупності;

розроблення та реалізація міжрегіональних і міжнародних координаційних програм для поєднання інноваційного потенціалу місцевого підприємництва різних регіонів держави, а також місцевого підприємництва інших держав.

Очевидно, що інноваційний потенціал регіонів, окремих населених пунктів, їх спроможність до інноваційної діяльності та інноваційних перетворень визначається такими складниками, як окреслені перспективи інноваційного розвитку; зацікавленість керівництва (посадових осіб) та населення відповідних територій в інноваційному розвитку; забезпеченість науково-технічним потенціалом; наявність кадрового потенціалу; сировинно-ресурсна база; розвиток ринкової інфраструктури, зокрема транспортної мережі, банківських установ тощо; наявність підприємств, установ та організацій, спроможних та бажаючих займатися інноваційною діяльністю; розвиток економічних зв'язків окремих територій, регіонів із суміжними регіонами, державами тощо [див.: 23, 24, 25, 26]. Ураховуючи інтереси держави, регіонів, окремих місцевостей та господарських суб'єктів, за допомогою використання спеціальних важелів управління інноваціями можна досягти значного ефекту, що проявляється в усіх сферах суспільного життя.

На підставі викладеного вище можна окреслити такі основні блоки питань, що в подальшому потребують використання комплексного наукового підходу до їх вирішення:

Створення місцевої нормативної бази з питань інноваційної діяльності.

Забезпечення чіткого розподілу повноважень між місцевими державними адміністраціями й органами місцевого самоврядування, а також перерозподіл повноважень у системі органів місцевого самоврядування з урахуванням принципу субсидіарності, що має безпосереднє відношення до впровадження та стимулювання інноваційної діяльності на місцевому рівні.

Створення навчально-консультативних центрів органів місцевого самоврядування для підвищення кваліфікації депутатів місцевих рад, посадових та службових осіб органів місцевого самоврядування з питань впровадження та стимулювання інноваційної діяльності на місцевому рівні.

Перерозподіл коштів на користь місцевих бюджетів для цілей стимулювання інноваційного процесу та фінансування інноваційних проектів.

Створення інституційного механізму координації діяльності органів місцевого самоврядування в рамках підтримки інноваційного процесу з органами державної влади, місцевим підприємництвом і населенням як основним споживачем інноваційних продуктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атаманова Ю. Є. Теоретичні проблеми становлення інноваційного права України [Текст] : монографія / Ю. Є. Атаманова. – Х. : Факт, 2006. – 256 с.
2. Орлюк О. П. Законодавче забезпечення інноваційної діяльності в Україні [Текст] / О. П. Орлюк // Наука та інновації. – 2008. – Т. 4. – № 1. – С. 68–73.
3. Атаманова Ю. Є. Інноваційне право України: проблеми теорії та систематизації [Текст] : монографія. – Х. : ПП «Вапнярчук», 2005. – 128 с.
4. Белінська Я. В. Формування пріоритетів економічного розвитку України [Текст] / Я. В. Белінська // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 2. – С. 15–24.

5. Гальчинський А. С. Інноваційна стратегія українських реформ [Текст] / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, А. К. Кінах, В. П. Семиноженко. – К. : Знання України, 2002. – 356 с.
6. Гальчинський А. Становлення інвестиційної моделі економічного зростання України [Текст] / А. Гальчинський, С. Львовичкін // Економіка України. – 2009. – № 6. – С. 4–11.
7. Лазутін Г. І. Форми, методи та інструменти реалізації інноваційної політики [Текст] / Г. І. Лазутін // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 6 (24). – С. 50–58.
8. Нежиборець В. І. Правове забезпечення національної інноваційної системи в Україні: питання теорії і практики [Текст] / В. І. Нежиборець, О. П. Орлюк, С. Ф. Ревуцький. – К. : ПП «Чех», 2005. – 105 с.
9. Правове забезпечення інноваційної діяльності в Україні: питання теорії і практики [Текст] / О. Д. Святоцький, П. П. Крайнев, С. Ф. Ревуцький; за ред. О. Д. Святоцького. – К. : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 80 с.
10. Конституція України [Текст] : прийнята на п'ятій сес. Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
11. Про місцеве самоврядування в Україні [Текст] : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
12. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985 р. [Текст] // Місьцеве самоврядування : зб. нормат.-прав. актів / за ред. М. І. Панова. – Х. : Гриф, 2002. – 688 с.
13. Сталлий розвиток територій: проблеми та шляхи вирішення [Текст] : матер. міжнарод. наук.-практ. конф., 1–2 жовт. 2010 р., / за заг. ред. О. Ю. Бобровської. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2010. – 240 с.
14. Про інноваційну діяльність [Текст] : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2002. – № 36. – С. 266.
15. Інноваційний розвиток в Україні: наявний потенціал і ключові проблеми його реалізації [Текст] : аналіт. допов. Центру Разумкова. – К. : Національна безпека і оборона. – 2004. – № 7. – 25 с.
16. Жихор О. Б. Теоретичні основи формування інноваційної політики розвитку регіонів [Текст] / О. Б. Жихор // Зб. наук.-техн. праць Націон. лісотехн. ун-ту України. – 2008. – Вип. 18.7. – С. 284–288.
17. Модернізація місцевих фінансів України в умовах економічних і соціальних трансформацій [Текст] : монографія / за ред. О. П. Кириленко. – Тернопіль: ТНЕУ, Економіч. думка, 2008. – 376 с.
18. Local government initiative: pro-poor infrastructure and service delivery in rural area [Текст] : a synthesis of case studies / ed. By Roger Shotton. – UNCDF, 2004. – 173 p.
19. Васильченко Г. Місьцевий економічний розвиток і прямі іноземні інвестиції [Текст] / Г. Васильченко // Галицький економіч. вісн. – 2009. – № 1. – С. 40–46.
20. Сунцова О. О. Місьцевий економічний розвиток: фінансовий аспект [Текст] / О. О. Сунцова // Наук. записки. – Т. 44. – Економічні науки. – С. 71–74.
21. Місьцевий економічний розвиток [Текст] : посіб. – К. : НАЦ Інститут реформ, 2003. – 41 с.
22. Мельник Ю. Місьцевий соціально-економічний розвиток [Текст] : порадник для депутат. місцев. рад та посад. осіб місцев. самовряд. / Ю. Мельник, О. Молодцов. – К. : Оріяни, 2004. – 120 с.
23. Онищук І. Г. Формування інноваційної моделі інвестиційної політики регіону [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 08.10.01 / І. Г. Онищук. – Х., 2005. – 21 с.
24. Розробка стратегії економічного розвитку [Текст] : Програма сприяння парламентові України: метод. посіб. – К., 2003. – 67 с.
25. Місьцевий розвиток, орієнтований на громаду: умови та перешкоди : посіб. – К. : МЦПД, 2011. – 57 с.
26. Управління за результатами діяльності в місцевих органах влади [Текст] : метод. посіб. / за ред. В. М. Гната. – К. – 2007.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СТИМУЛИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНАМИ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

Петришина М. А., Зинчук А. В.

Статья посвящена рассмотрению проблемных вопросов, связанных с установлением значения органов местного самоуправления в формировании общегосударственной инновационной политики и определением их роли в создании условий эффективного инновационного развития регионов, отдельных территорий и населенных пунктов, на что непосредственное влияние оказывает уровень их финансово-экономических возможностей, а также инновационный потенциал.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, инновационная политика, органы местного самоуправления, местный инновационный потенциал.

CERTAIN ASPECTS OF INNOVATIVE ACTIVITY STIMULATION BY LOCAL SELF-GOVERNMENT AUTHORITIES IN UKRAINE

Petryshyna M. O., Zinchuk A. V.

The article is devoted to analysis of the determination of the place of local self-government authorities in development of state innovative policy and their role in establishing of conditions of efficient innovative development of regions, certain territories and settlements which is influenced by the level of financial and economic capability and local innovative potential.

Keywords: innovations, innovative activity, innovative policy, local self-government authorities, local innovative potential.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ Й ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 347.77/78(5.04):004.4

Правова природа комп'ютерної програми як об'єкта інноваційних відносин

К. В. Єфремова,

*канд. юрид. наук, в. о. вченого секретаря
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України, доц. кафедри правового регулювання
економіки Харківського національного економічного
університету (ІНЖЕК)*

Досліджено правову природу програмного забезпечення, висвітлено позитивні і негативні сторони захисту комп'ютерних програм як об'єктів авторського права. Особлива увага приділена захисту не лише форми – тексту (коду) програми, а й суті, функціям, які вона виконує шляхом реєстрації комп'ютерних програм як торгових марок і патентування алгоритму програми як процесу.

Ключові слова: *об'єкти інноваційних відносин, об'єкти права інтелектуальної власності, комп'ютерна програма, авторські права на комп'ютерні програми.*

Останнє десятиріччя характеризується різким підвищенням інтенсивності інноваційних процесів у світі, перетворенням технологічних інновацій на головний чинник економічного зростання й соціального розвитку. Інноваційні процеси в економіці й суспільстві тісно переплетені з функціонуванням інституту інтелектуальної власності. Значна частина інновацій є практичним використанням прав на об'єкти інтелектуальної власності, створені й придбані суб'єктом господарювання. Багато нововведень базується на охороноздатних результатах інтелектуальної діяльності, що модифікуються в утилітарних цілях.

В інформаційному суспільстві головним інструментом у діяльності широкого кола спеціалістів розумової праці є комп'ютери, а головним елементом у процесі успішної співпраці людини і комп'ютера є програмне забезпечення, яке дозволяє оперативно обробляти інформацію та обмінюватися нею. За умов активної комп'ютеризації та інформатизації суспільства розвиток комп'ютерних технологій та програмного забезпечення, безумовно, повинен бути одним з основних напрямків інноваційної діяльності.

Але потреба чіткого документального оформлення інноваційних об'єктів для їх використання, необхідність забезпечення надійного захисту сутності нових рішень із метою збереження конкурентних переваг та надання інвестиційної привабливості проектам з їхнього впровадження зумовлює постановку питання про введення для комп'ютерних програм окремого порядку правової охорони в цілому як їх змісту, так і форми.

Метою статті є визнання правової природи комп'ютерних програм та виявлення критеріїв, за якими ці програми відносяться саме до об'єктів авторського права, на підставі зазначених вище аспектів обігу комп'ютерних програм надати рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства та приведення його до відповідності з вимогами сьогодення і потреб учасників ринку програмного забезпечення.

Важливе значення для цього дослідження мали праці авторів, які працюють у галузі правового забезпечення інноваційного розвитку та, зокрема, в галузі охорони прав на комп'ютерні програми, таких як А. І. Абдуллін, Ю. Є. Атаманова, В. І. Березанська, Є. П. Гаврилов, А. Б. Гельб, В. С. Дмитришин, В. І. Жуков, І. Е. Маміофа, Ю. І. Плотніков, П. С. Попов, М. І. Яценко та інших.

Питання захисту об'єктів авторського права ґрунтовно опрацьовані в юридичній науці, проте саме питання визначення правової природи комп'ютерних програм і виникнення авторських прав на них, їх передання досліджені не достатньо. Це пов'язано, з одного боку, з відносною новизною самого об'єкта, а з другого, з тим, що нормотворча діяльність і теоретичні дослідження не встигають за швидким виникненням та розвитком принципово нових відносин.

На думку Ю. Є. Атаманової, покладання на інновації інтелектуально-інформаційної, техніко-технологічної, інвестиційної та конкурентної функцій зумовлює висування до об'єктів інтелектуальної власності, потенційно здатних бути реалізованими як інновації, певних вимог, які визначають властивості останніх, необхідні для досягнення поставлених цілей. Такими вимогами до результатів інтелектуальної власності, які відповідають властивостям інновацій, на її погляд, є:

- а) наявність новизни;
- б) суттєве підвищення якісних характеристик товару;
- в) промислова придатність;
- г) економічна доцільність реалізації інновацій;
- г) формальна визначеність та документальна оформленість результатів досліджень чи інноваційних об'єктів;
- д) наявність у складі інновацій об'єктів інтелектуальної власності, виключні права на які підтверджуються правовстановлюючими документами [1, с. 273].

До інновацій входять і комп'ютерні програми, якщо їхній рівень відповідає критерію новизни (локальної чи абсолютної) з формальною фіксацією сутності, а промислове впровадження може виступати головним призначенням розробки, причому економічно виправданим і доцільним. Але виключні права на комп'ютерну програму не можна вважати достатньою мірою захищеними у зв'язку з відсутністю обов'язкової державної реєстрації прав на неї та правоохоронних документів, які визначаються та підтримуються державою з можливістю застосування заходів державного примусу щодо порушників виключних прав, які з них випливають [1, с. 274].

У цьому аспекті визначення сутності комп'ютерних програм наштовхується на дискусійне питання щодо віднесення їх до об'єктів авторського права чи об'єктів промислової власності.

Відповідно до положень Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, до якої Україна приєдналася і з 25 жовтня 1995 р. стала її членом, а також згідно з п. 4 ст. 433 Цивільного кодексу України та п. 5 ст. 15 Закону України «Про авторське право та суміжні права» – комп'ютерні програми охороняються як літературні твори. Хоча в США, наприклад, на комп'ютерні програми видають патенти.

Україна багато в чому увібрала у своє законодавство норми права колишнього СРСР, формальною перешкодою на шляху охорони комп'ютерних програм нормами патентного права стало Роз'яснення № 4 Держкомітету у справах винаходів і відкриттів від 13 листопада 1975 р. «Про визнання винаходами об'єктів обчислювальної техніки, які характеризуються математичним забезпеченням ЕОМ», яким передбачалося, що «не приймаються до розгляду заявки на видачу авторського свідоцтва і патенту на винахід, якщо об'єкт, що заявляється, представляє собою математичне рішення задачі, зокрема, алгоритми, програму для ЕОМ».

Нерозповсюдження норм патентного права на комп'ютерні програми (у термінології 70-х років – програми для ЕОМ) і сьогодні мотивується тим, що патентна охорона стосовно програмної продукції має свої істотні складності й недоліки. Процес патентування є три-

валим і дорогим, у той час як жорстким критеріям патентоспроможності може відповідати лише незначна частина комп'ютерної програми. Для проходження експертизи в патентному відомстві потрібна ретельна підготовка заявочної документації. З моменту подання документації до видачі патенту в середньому проходить два-три роки. Тільки після позитивного рішення кваліфікаційної експертизи заявці на патент надається охорона відповідно до патенту.

Згідно із законодавством України комп'ютерна програма – набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи в будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, які приводять його в дію для досягнення певної мети або результату. За правовим режимом комп'ютерні програми належать до літературних творів. Правова охорона поширюється на всі види комп'ютерних програм, у тому числі на операційні системи і програмні комплекси, що можуть бути виражені будь-якою мовою і в будь-якій формі, включаючи вихідний текст і об'єктний код. До об'єктів авторського права не належать ідеї та принципи, які лежать в основі програм, ідеї і принципи організації інтерфейсу й алгоритму, мови програмування.

Іншими словами авторським правом захищається текст (код) програми, а не функції, які вона виконує, охороняється лише форма вираження. Це означає, що при захисті комп'ютерної програми має значення код, а не ідея, концепція, принципи. Авторським правом охороняються як оприлюднені програми, так і неоприлюднені.

Авторське право поширюється як на цілу програму, так і на її частину, якщо вона може використовуватися самостійно, наприклад, модуль, бібліотека.

Перевага використання механізмів авторського права зумовлюється також і тим, що в умовах бурхливого розвитку сфери програмного забезпечення більш привабливим є той механізм охорони, що не потребує виконання значних формальностей і часу на експертизу. Охорона авторським правом є найбільш сприятливою формою захисту комп'ютерних програм. Забезпечити охорону з використанням механізмів авторського права можна відносно швидко, легко й недорого. Сам факт їх створення в об'єктивній формі є підставою виникнення авторського права на дані об'єкти. Термін дії авторського права значний і, як правило, перевищує економічний і технічний термін використання програмного забезпечення. Авторське право захищає саму програму у формі вихідного тексту або об'єктного коду, а зміст (як ідея, процес, засіб) – авторським правом не охороняється. Отже, охороняється авторське вираження ідеї в конкретній матеріальній формі.

У цьому досить зручні демократичні принципи авторського права, що не потребують перевіркою процедури й практично не встановлюють формальностей. Для захисту авторських прав на комп'ютерну програму за межами України потрібна лише охороноздатність твору за національним законодавством країни-учасниці, якоїсь додаткової процедури одержання охорони шляхом, наприклад, подання заявки й одержання охоронного документа в будь-якій країні, де шукається захист, як це передбачено Паризькою конвенцією про охорону промислової власності, міжнародні конвенції щодо авторських прав не знають. Це також є перевагою авторсько-правової охорони програм, використання яких здійснюється в міжнародному масштабі [2, с. 10]. У багатьох країнах, де розглядалося питання про придатність авторського права до охорони комп'ютерних програм, було отримано аналогічний висновок про те, що комп'ютерні програми потребують охорони зазначеного продукту в тому вигляді, в якому він пропонується на товарному ринку, тобто предметом охорони авторського права є закінчений продукт. Вимогою охороноздатності програм за законодавством ряду країн, як і стосовно всіх інших видів твору, є наявність матеріальної форми вираження. У міжнародних актах також передбачено, що комп'ютерна програма підлягає охороні, якщо вона є оригінальною в тому розумінні, що є результатом власної інтелектуальної діяльності її автора. Ніякі інші критерії не повинні застосовуватися для визначення її охороноздатності. Тому законодавство більшості країн зробило вибір на користь авторського права.

Остаточне міжнародне законодавче закріплення за комп'ютерними програмами режиму об'єкта авторського права відбулося в 1991 році, згідно з Директивою Європейського Союзу «Про правову охорону комп'ютерних програм». Відповідно до Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності СОР 1995 року, «комп'ютерні програми у вихідному або об'єктному коді охороняються подібно до охорони, що надається літературним творам за Бернською конвенцією». Практично таку ж міжнародну норму закріпив Договір ВОІВ щодо авторського права, відповідно до якого «комп'ютерні програми охороняються як літературні твори в розумінні статті 2 Бернської конвенції».

У країнах СНД, у тому числі й в Україні, підтверджене міжнародне трактування комп'ютерних програм як літературних творів. Відповідно до нього, комп'ютерні програми охороняються, як літературні твори, і така охорона поширюється на всі види програм, у тому числі на прикладні програми й операційні системи, виражені будь-якою мовою і в будь-якій формі, включаючи вихідний текст й об'єктний код.

У той же час необхідно відзначити, що, незважаючи на те, що авторське право і спеціальне законодавство забезпечують основний обсяг охорони комп'ютерних програм, у деяких випадках цього недостатньо. Тому існує можливість захисту комп'ютерних програм шляхом використання засобів патентної охорони, хоча при одержанні патентів на винаходи, пов'язані з програмним забезпеченням і алгоритмами, виникає ряд проблем.

В Україні комп'ютерна програма охороняється лише авторським правом і її не можна «запатентувати», тобто отримати патент на винахід або корисну модель.

Авторське право на комп'ютерну програму не поширюється на закладені в ній ідеї, процеси, методи діяльності або математичні концепції як такі, на яких базується комп'ютерна програма (включаючи сполучення, тобто ту частину програми, яка забезпечує діалог із користувачем і сумісність її з елементами апаратури); логіку її роботи, алгоритми і мову програмування.

Таким чином, автор комп'ютерної програми повинен розуміти, що якщо він у своїй програмі виклав якийсь алгоритм розв'язання задачі, то саме цей алгоритм не буде охоронятися. Іншими словами, авторським правом захищається текст (код) програми, а не функції, які вона виконує. Для усунення цього недоліку авторського права останнім часом усе частіше й частіше в Україну подаються заявки на отримання патенту на винахід (корисну модель) із метою охорони й захисту алгоритму (способу) роботи комп'ютерної програми щодо розв'язання конкретної задачі.

Патент на винахід дозволяє захистити змістовий бік програмного забезпечення, патентна охорона поширюється на сутність, утілену в алгоритмі, яка є основною ідеєю програми. Крім того, патент дає виключне право власності на саму ідею (якщо вона відображена в істотних ознаках формули винаходу) і запобігає її несанкціонованому використанню.

Види реєстрації:

– реєстрація самого коду програми – як об'єкта авторського права. Офіційна реєстрація насамперед дає суттєву перевагу у випадках порушень, суперечок або розбіжностей. Закон установлює презумпцію належності авторського права на комп'ютерну програму тій особі, яка офіційно зареєструвала комп'ютерну програму як об'єкт авторського права. Це звільняє від необхідності спеціально доводити належність авторських прав. І навпаки, якщо хто-небудь буде заперечувати авторське право на комп'ютерну програму, то саме ця особа повинна буде доводити, в тому числі в суді, цей факт. А проблема доведення авторства є досить непростою при захисті авторських прав без свідцтва;

– реєстрація назви комп'ютерної програми – як торговельної марки. Наприклад, аналогів програми «Бухгалтерія 1С» – багато, з такими ж функціями і можливостями, але купують і використовують саме її. Ім'я – це те, що купують споживачі;

– реєстрація алгоритму роботи комп'ютерної програми шляхом отримання патенту України на корисну модель або патенту на винахід як на спосіб (процес).

Для того щоб отримати патент на спосіб (процес) у галузі інформаційних технологій, потрібно описати направлені на досягнення технічного результату спосіб як дію або сукупність дій, які виконуються стосовно матеріального об'єкта за допомогою як мінімум одного продукту.

Але вже непоодинокими є пропозиції про перегляд такого підходу та встановлення поряд з авторським правом патентної системи охорони для комп'ютерних програм як об'єктів, що є результатами інтелектуальної, а точніше технічної, діяльності, але не тільки за формою, а й насамперед по суті. Маючи технічну сутність, комп'ютерна програма спрямована, як правило, на розв'язання якогось технічного завдання й задовольняє функціональні потреби, виступає засобом виробництва, на відміну від інших об'єктів авторського права, які задовольняють естетичні потреби й повинні викликати відповідні емоційні почуття [3, с. 203].

Висновки. Таким чином, правова природа комп'ютерних програм дещо відрізняється від усіх інших об'єктів авторського права. Саме тому слід говорити про комплексний підхід до їх захисту шляхом запровадження державної реєстрації, яка б дала змогу їм увійти до переліку об'єктів, що відповідали б вимогам, які висуваються до результатів інтелектуальної власності, що знаходяться в основі інновацій.

На цей час захист комп'ютерних програм як об'єктів авторського права здійснюється не в повному обсязі, що призводить до неправомірного їх використання та становить серйозну перешкоду на шляху розвитку цивілізованого ринку інформаційних технологій у нашій країні, стримує міжнародне співробітництво, спричиняє економічні витрати держави, є незаконним із погляду порушення авторського права й завдає величезної шкоди виробникам комп'ютерних програм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави [Текст] : монографія / Ю. Є. Атаманова. – Х. : ФІНН, 2008. – 424 с.

2. Дмитришин В. С. Інтелектуальна власність на програмне забезпечення в Україні [Текст] / В. С. Дмитришин, В. І. Березанська. – К. : Вірлен, 2005. – 304 с.

3. Дмитришин В. Проблеми удосконалення законодавства України про охорону прав на комп'ютерні програми [Текст] / В. Дмитришин // Актуальные проблемы охраны интеллектуальной собственности : 8-ая междунар. науч.-практ. конф., 6–11 сент. 2004 г., Алушта : материалы выступлений. – К. : ТОВ «НВП Поліграфсервіс», 2004. – С. 203–209.

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА КОМПЬЮТЕРНОЙ ПРОГРАММЫ КАК ОБЪЕКТА ИННОВАЦИОННЫХ ОТНОШЕНИЙ

Ефремова Е.В.

Рассмотрена правовая природа программного обеспечения, освещены положительные и отрицательные стороны защиты компьютерных программ как объектов авторского права. Особое внимание уделено защите не только формы – текста (кода) программы, но и сущности, функциям, которые она выполняет, путем регистрации компьютерных программ как торговых марок и патентование алгоритма программы как процесса.

Ключевые слова: объекты инновационных отношений, объекты права интеллектуальной собственности, компьютерная программа, авторские права на компьютерную программу.

**LEGAL NATURE OF THE COMPUTER
PROGRAMS AS OBJECTS OF INNOVATIVE RELATIONS**

Yefremova K.

Legal nature of the software, highlight the positive and negative aspects of protection of computer programs as objects of copyright. Special attention is paid to protect not only forms – text (code) program, but essentially functions as it does, by recording computer programs, like trademarks and patent applications as the algorithm process.

Keywords: objects innovative relationships, objects of intellectual property law, computer program copyright to a computer program.

УДК 346.001.76 (477)

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БЕЗПЕКИ
ІННОВАЦІЙНОЇ ПРОДУКЦІЇ**

М.М. Кузьміна,

*канд.юрид.наук, асистент кафедри господарського
права НУ «Юридична академія України
імені Ярослава мудрого»*

Статтю присвячено дослідженню змісту поняття «безпека інноваційної продукції» відповідно до законодавства України. Розглянуто загальні вимоги щодо безпеки інноваційної продукції, а також її показники, які перевіряються державою.

Ключові слова: безпека, інноваційна продукція, показники безпеки інноваційної продукції.

Періодичне оновлення суспільства в цілому та його складників є загальною закономірністю. Це пов'язане з такими обставинами: будь-яка система має свій потенціал розвитку, а перехід з однієї фази розвитку в іншу потребує оновлення; потреби людей постійно зростають, навколишнє середовище змінюється, і суспільство має пристосовуватися до цього; якщо система не вдосконалюється, то поступається місцем іншій системі, яка здатна задовольнити нові потреби [1, с. 56]. Той, хто першим та найбільш вдало задовольнив необхідну інновацію, отримує найбільший прибуток. Але ні в якому разі, не можна забувати, що основоположним компонентом будь-якої інновації має бути її безпечність для суспільства та навколишнього середовища.

Метою статті є визначення показників, що формують безпеку інноваційної продукції.

Термін «інновація» походить від англійського слова innovation, що означає «введення новачій». Новація це ідея, документально оформлена та адаптована до використання в конкретних умовах.

Як економічна категорія інновація може бути охарактеризована в таких аспектах: як результат (продукт або процес на стадії впровадження нових ідей, винаходів, патентів); як новація (товар на ринку інновацій на стадії розповсюдження, що здатний задовольнити ринковий попит); як фактор виробничого процесу (вдосконалення на стадії виробництва); як ефект у результаті використання нововведень (технічний, соціальний, економічний) [2, с. 10].

Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» від 04. 07. 2002 року, інновації – це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології,

продукція чи послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва та (чи) соціальної сфери. У цьому ж законі зазначено, що інноваційна продукція – це нові конкурентоспроможні товари чи послуги, що відповідають таким вимогам: виробляється (буде вироблена) в Україні вперше або якщо не вперше, то порівняно з іншою аналогічною продукцією, представленою на ринку, є конкурентоспроможною і має вищі техніко-економічні показники. Отже, інновації поділяються на ті, що створюють нові потреби (базисні, радикальні), і ті, які розвивають наявні потреби (вдосконалені).

За сферою застосування інновації можна поділити на: технологічні (спрямовані на розширення асортименту й поліпшення якості товарів та послуг чи технологій, які застосовуються при цьому), екологічні (забезпечують раціональне, більш економне використання природних ресурсів, ефективні методи їх оновлення, зменшення викидів у навколишнє середовище), економічні, соціально-політичні, державно-правові, інновації в духовній сфері, військові та у сфері правопорядку [1, с. 45].

У межах цієї статті під поняттям «інновації» будемо розуміти інноваційний продукт на стадії розробки й впровадження (ринкові інновації) та інноваційну технологію (вимоги до процесу виробництва – виробничі інновації), оскільки технологія виробництва прямо пов'язана з кінцевою продукцією. Наприклад, ефірні олії, які застосовуються у виробництві престижної косметики та парфумерії, більш очищені, а тому менш токсичні й, відповідно, безпечні для споживачів і довкілля.

Закон України «Про основи національної безпеки» від 19.06.2003 року під національною безпекою розуміє захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, вчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у багатьох сферах, серед яких значне місце посідають сфери науково-технічної та інноваційної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, захисту екології та навколишнього природного середовища. До таких загроз належить, наприклад: неефективність державної інноваційної політики, механізмів стимулювання інноваційної діяльності; низька конкурентоспроможність продукції; нерозвиненість внутрішнього ринку високотехнологічної продукції та відсутність його ефективного захисту від іноземної технічної і технологічної експансії; неконтрольоване ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів і трансгенних рослин, збудників хвороб, небезпечних для людей, тварин, рослин та організмів, екологічно необґрунтоване використання генетично змінених рослин, організмів, речовин і похідних продуктів тощо. Отже, до сфери національної безпеки належить розробка та виробництво конкурентоспроможної, безпечної національної інноваційної продукції, а також ввезення безпечної імпортової інноваційної продукції та технологій.

Під безпекою продукції Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 року розуміє відсутність будь-якого ризику для життя, здоров'я, майна споживача і навколишнього природного середовища при звичайних умовах використання, зберігання, транспортування, виготовлення й утилізації продукції. Відповідно до ст. 14, створюючи новий (модернізований) товар, розробник повинен подати технічну документацію відповідному органу для проведення державної експертизи на його відповідність вимогам щодо безпеки для життя, здоров'я і майна споживачів, а також навколишнього природного середовища. Виробник (виконавець) зобов'язаний інформувати споживача про можливий ризик і про безпечне використання продукції за допомогою прийнятих загальновідомих у міжнародній практиці позначень.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», вимоги безпеки для здоров'я і життя людини – визначені на основі медичної науки критерії, показники, гранично допустимі межі, санітарно-епідеміологічні нормативи, правила, норми, регламенти тощо (медичні вимоги щодо безпеки для здоров'я і життя людини), розроблення, обґрунтування, контроль і нагляд за якими належить ви-

ключно до медичної професійної компетенції.¹ Обов'язковими об'єктами державної санітарно-епідемічної експертизи є проекти нормативно-технічної, інструкційно-методичної документації, яка стосується здоров'я та середовища життєдіяльності людини; продукція, напівфабрикати, речовини, матеріали та небезпечні фактори, використання, передання або збут яких може завдати шкоди здоров'ю людей; документація на розроблювані техніку, технології, устаткування, інструменти тощо.

Державна санітарно-епідеміологічна експертиза полягає в комплексному вивченні документів (проектів, технологічних регламентів, інвестиційних програм тощо), а також діючих об'єктів та пов'язаних із ними небезпечних факторів на відповідність вимогам санітарних норм (біологічна безпека).

Органи, установи й заклади державної санітарно-епідеміологічної служби здійснюють: 1) державну санітарно-епідеміологічну експертизу проектів державних стандартів та інших нормативно-технічних документів на всі види нової (модернізованої) продукції; 2) затвердження норм проектування, розроблення, виготовлення й використання нових машин, механізмів, устаткування, інших засобів виробництва, упровадження нових технологій; 3) нагляд за дотриманням вимог санітарних норм у стандартах та інших нормативно-технічних документах, відповідністю продукції вимогам безпеки для здоров'я й життя населення; 4) видачу дозволу на роботи з радіоактивними речовинами та іншими джерелами іонізуючих випромінювань (радіаційна безпека).

Правове регулювання екологічної безпеки здійснюється Законом України «Про охорону навколишнього середовища» від 25.06.1991 року, в якому екологічна безпека визначається як стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей. Щодо вимог безпеки для навколишнього середовища, то Законом передбачено обов'язкове проведення екологічної експертизи документації при створенні нової техніки, технології, матеріалів і речовин, у тому числі тих, що закуповуються за кордоном; матеріалів, речовин, продукції, господарських рішень, систем й об'єктів, упровадження або реалізація яких може призвести до порушення норм екологічної безпеки та негативного впливу на навколишнє природне середовище; документації щодо генетично модифікованих організмів, що призначаються для використання у відкритій системі.

Із метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки проводяться екологічна стандартизація та нормування.

При створенні нових хімічних препаратів і речовин, інших потенційно небезпечних для навколишнього природного середовища субстанцій повинні розроблятися та затверджуватися у встановленому законодавством порядку допустимі рівні вмісту цих речовин в об'єктах навколишнього природного середовища та продуктах харчування, методи визначення їх залишкової кількості та утилізації після використання. Вміст природних та штучних домішок, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища або здоров'я людей, у таких препаратах, а також сировині, що використовується для їх виробництва, не повинен перевищувати допустимих рівнів, установлених відповідно до законодавства.

Створення нових штамів мікроорганізмів та біологічно активних речовин здійснюється тільки на підставі дозволів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань охорони здоров'я та спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів за наявності оцінки їх впливу на навколишнє природне середовище та здоров'я людей. У ході створення зазначених організмів і речовин повинні розроблятися нормативи гранично допустимих концентрацій, методи визначення цих організмів та речовин у навколишньому природному середовищі

¹ До показників безпеки взуття належать його санітарно-гігієнічні властивості, що зводяться до такого: взуття має відповідати формі та розмірам стопи; не повинно здавлювати стопу, порушувати кровообіг, сприяти утворенню мозолів; має бути водостійким.

й продуктах харчування, а їх виробництво та використання здійснюється тільки після проведення комплексних досліджень їх впливу на здоров'я людей і навколишнє природне середовище.

Забороняється впровадження відкриттів, винаходів, застосування нової техніки, імпортового устаткування, технологій і систем, якщо вони не відповідають вимогам екологічної безпеки. У разі порушення встановлених вимог така діяльність припиняється уповноваженими на те державними органами, а винні особи притягуються до відповідальності.

Щодо безпеки харчових продуктів відповідно до Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів», то це відсутність токсичної, канцерогенної, мутагенної, алергенної або іншої несприятливої для організму людини дії харчових продуктів при їхньому споживанні в загальноприйнятих кількостях, межі яких установлені Міністерством охорони здоров'я України.

Законом надається визначення нового (інноваційного) харчового продукту, тобто продукту, включаючи інгредієнти такого харчового продукту, який ще не виходив на споживчий ринок України, тому що цей харчовий продукт: має нову або цілеспрямовано модифіковану первісну молекулярну структуру; містить або складається з генетично модифікованих організмів; виготовлений з, але не містить генетично модифіковані організми; містить або виділений із мікроорганізмів, грибів та водоростей; містить або виділений із рослин та інгредієнтів харчових продуктів, виділених із тварин, за винятком харчових продуктів, включаючи інгредієнти цих харчових продуктів, що отримані за традиційними методами розведення тварин та мають історію безпечного харчового споживання; вироблений шляхом застосування виробничого процесу, що раніше не використовувався і який може привести до значних змін у складі та структурі харчових продуктів або інгредієнтів цих харчових продуктів та вплинути на їх поживну цінність, обмін речовин або рівень небезпечних факторів.

Обов'язкові параметри безпечності – науково обґрунтовані та затверджені у встановленому законодавством порядку параметри (санітарні нормативи), включаючи максимальні межі залишків (далі – ММЗ), максимальні рівні (далі – МР), допустимі добові дози (далі – ДДД), рівні включень, недотримання яких у харчових продуктах може призвести до шкідливого впливу на здоров'я людини.

Для забезпечення безпечності харчових продуктів, вироблених в Україні, забороняється використання: харчових добавок, ароматизаторів і допоміжних матеріалів для переробки, дієтичних добавок, які не зареєстровані для вживання в Україні; допоміжних засобів і матеріалів для виробництва та обігу, які не дозволені для прямого контакту з харчовими продуктами; допоміжних засобів і матеріалів для виробництва та обігу, які за своєю природою та складом можуть передавати забруднювальні речовини харчовим продуктам; харчових продуктів як інгредієнтів для виробництва, включаючи сільськогосподарську продукцію, якщо вони містять небезпечні фактори на рівнях, які перевищують обов'язкові параметри безпечності.

Виробники, що здійснюють діяльність із виробництва харчових продуктів, підконтрольних санітарній службі, зобов'язані погодити технологію виробництва з центральним органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я. Виробники, що здійснюють діяльність із виробництва харчових продуктів, підконтрольних ветеринарній службі, зобов'язані погодити технологію виробництва із центральним органом виконавчої влади у сфері аграрної політики.

Виробник, імпортер або продавець, який вводить новий харчовий продукт в обіг в Україні (далі – заявник), подає заяву на проведення державної санітарно-епідеміологічної експертизи до центрального органу виконавчої влади у сфері охорони здоров'я. Висновки державної санітарно-епідеміологічної експертизи мають містити рішення про те, чи допускається новий харчовий продукт в обіг, умови дозволу та, якщо це необхідно, умови використання харчового продукту, його призначення та специфікацію, всі особливі вимоги до етикетування.

Вимоги безпеки до розроблення і виготовлення медичних виробів установлюються Технічним регламентом щодо медичних виробів, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 11.06.2008 року, в якому зазначено, що особливу увагу слід приділяти вибору матеріалів (щодо їх токсичності, займистості); сумісності матеріалів із тканинами, клітинами та рідинами тіла людини; мінімізації ризику забруднення медичними виробами та впливу на осіб, що беруть участь у їх транспортуванні, зберіганні й застосуванні, та хворих; безпеці використання з матеріалами, речовинами та газами, з якими вони контактують; ліквідації або максимальному зменшенню ризику інфікування хворого, користувача та інших осіб.

Узагалі вимоги до безпеки різних видів продукції, встановлені в Технічних регламентах (Технічний регламент із підтвердження відповідності ліфтів, Технічний регламент будівельних виробів, будівель і споруд тощо), відповідають загальним положенням безпеки продукції, передбаченим Директивою 2001/95/ЄС від 3 грудня 2001 року щодо загальної безпеки продукції [3], «безпечною» визначається продукція, що за звичайних чи розумно передбачуваних умов не несе жодного ризику або мінімальний ризик, що співвідноситься з використанням продукції та вважається допустимим за умови додержання високого рівня захисту здоров'я й безпеки людини. Категорія *безпеки містить*: 1) властивості продукції, у тому числі її склад, пакування, умови збирання, установки та догляду; 2) дослідження наслідків спільного використання цієї продукції з іншою, а також категорій споживачів, що можуть наражати себе на небезпеку при її використанні (люди похилого віку, діти); 3) зовнішнє оформлення продукції, що передбачає інформування споживачів щодо попередніх пунктів та будь-які вказівки щодо використання чи знищення.

Крім того, слід зазначити, що продукція, на яку в державних стандартах та в інших нормативно-технічних документах є вимоги щодо безпеки для здоров'я і життя населення, підлягає обов'язковій сертифікації.

До товарів, продукції, сировини, що імпортується в Україну, застосовуються вимоги щодо їх безпеки для здоров'я і життя людини, а також до процедур контролю, експертиз, надання дозволів, установлення санітарно-епідеміологічних нормативів, регламентів аналогічно тим вимогам, що застосовуються до відповідних товарів, продукції, сировини, які вироблені в Україні.

Законодавцем установлене визначення безпеки продукції як відсутності ризику (можливості виникнення негативного впливу та вірогідні масштаби його наслідків протягом певного періоду часу) у складі, пакуванні, умовах збирання, установки та догляду. Відповідно до європейських норм важливим у визначенні поняття «безпечна продукція» є наслідки спільного використання цієї продукції з іншою, а також категорій споживачів, що можуть наражати себе на небезпеку при її використанні, інформування споживачів щодо попередніх пунктів та будь-які вказівки щодо використання чи знищення. Можна виділити такі види безпеки (або небезпеки) інноваційної продукції: санітарно-епідеміологічна, біологічна, радіаційна, екологічна тощо.

Продукція має відповідати вимогам безпеки: 1) для життя, здоров'я і майна споживачів (проводиться санітарно-епідеміологічна експертиза на відповідність технічної документації та готової продукції санітарним нормам; для роботи з радіоактивними речовинами необхідний спеціальний дозвіл); 2) для навколишнього природного середовища (проводиться екологічна експертиза на відповідність екологічним стандартам та нормам документації при створенні інноваційної продукції та її впровадження; видається дозвіл на створення штамів мікроорганізмів та біологічно активних речовин).

ЛІТЕРАТУРА

1. Яковец Ю. В. Глобальные экономические трансформации XXI века [Текст] / Ю. В. Яковец. – М. : Экономика, 2011. – 382 с.

2. Кокурин Д. И. Инновационная экономика (управленческие и маркетинговые аспекты) [Текст] / Д. И. Кокурин, В. С. Волков, Е. И. Сафиуллина. – М. : Экономика, 2011.– 532 с.

3. Директива 2001/95/ЕС Европейського парламенту від 3 грудня 2001 року щодо загальної безпеки продукції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/standarts/dir_security_.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ ИННОВАЦИОННОЙ ПРОДУКЦИИ

Кузьмина М.М.

Статья посвящена исследованию понятия «безопасность инновационной продукции» в соответствии с законодательством Украины. Рассмотрены основные показатели понятия «безопасность инновационной продукции».

Ключевые слова: безопасность, инновационная продукция, показатели безопасности инновационной продукции.

LEGAL REGULATION OF INNOVATION PRODUCTS' SAFETY

Kuzmina M.

The article deals with the concept of «innovation products' safety», in accordance with Ukrainian legislation. The article describes main indicators of this concept.

Key words: safety, innovation products, the main indicators of the innovation products' safety.

ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 340.15

ПРАВОСВІДОМІСТЬ: ДО ТЕОРІЇ ПИТАННЯ

Клімова Г. П.,

*д-р філ. наук, професор Національного університету
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого», завідувач наукової
лабораторії НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку НАПрН України*

У статті досліджується еволюція поняття правосвідомості, аналізується інтерпретація правової свідомості у філософсько-правових дослідженнях, розкривається структура цього соціального феномену.

Ключові слова: *свідомість, правова свідомість, структура правосвідомості, правосвідомість як система.*

Формування правової, соціальної держави та громадянського суспільства в Україні потребує підвищення правової культури українських громадян, одним із основних елементів якої є правосвідомість.

Правова свідомість відображає правову дійсність. У цьому зв'язку через аналіз правосвідомості, її розвитку та специфіки стає можливим пізнання того, яким чином право функціонує в суспільстві, яким чином і суспільство в цілому, і окремі громадяни сприймають право, ставляться до нього, визнають або не визнають закріплені в ньому цінності, норми, принципи, ідеї тощо. Зважаючи на це, розгляд різних проблем правосвідомості, багато з яких дотепер є дискусійними, має найважливіше значення в системі філософсько-правових знань.

Дане дослідження ґрунтується на аналізі праць відомих українських науковців (М. О. Бура, В. В. Головаченко, В. Д. Бабкін, С. В. Бобровник, Г. І. Балюк, В. В. Копейчиков, В. О. Котюк А. Ф. Крижановський, Є. В. Назаренко, В. В. Оксамитний, М. П. Орзіх, В. М. Селіванов, В. Ф. Сіренко, С. Р. Станік, В. Я. Тацій та інші), а також російських учених (С. С. Алексєєв, Д. А. Керімов, Є. М. Лукашова, М. І. Матузов, В. М. Кудрявцев, М. І. Козюбра, І. С. Самощенко, В. М. Сальников та інші), в яких розкриваються філософські та юридичні аспекти правової свідомості.

Метою цієї публікації є аналіз інтерпретації правосвідомості в філософсько-правових дослідженнях, а також наукове обґрунтування її структури.

Розкриття змісту поняття «правосвідомість» припускає пояснення поняття «свідомість». Із філософської точки зору свідомість – це відчуття кожною людиною свого існування і своїх дій [6, с. 412]. Це найвища притаманна людям якість, яка полягає в узагальненому і цілеспрямованому відображенні дійсності, уявній побудові дій і передбаченні їх результатів, регулюванні й самоконтролі поведінки, яка має зовнішні форми відображення творчого характеру та пов'язана з мовою. До основних взаємопов'язаних елементів свідомості належать: усвідомлення явищ, абстрактне мислення, самосвідомість, емоції, воля, інтуїція [10, с. 120].

При цьому свідомість має матеріальний складник, який визначається тим, що процес мислення супроводжується біохімічними, фізіологічними та іншими змінами в мозку, а та-

кож ідеальний складник, який передбачає, зокрема, образне відображення і характеризується тим, що суб'єктивні образи речей не мають матеріальних властивостей цих речей. Отже, процес мислення характеризується як створенням у свідомості ідеальних образів, так і перетворенням ідей у реальні речі. При цьому зовнішньою формою відображення свідомості є мова, практичні дії та їх наслідки.

Свідомість має різні форми, серед яких однією з найважливіших є правосвідомість [19, с. 56; 8, с. 116–119].

У дореволюційній філософсько-правовій літературі, яка представлена працями Б. Кистяківського, М. Ковалевського, Н. Коркунова, С. Муромцева, Б. Чичеріна, Г. Шершеневича та ін., правосвідомість розглядалася як усвідомлена мотивація учасником правовідносин своєї правомірної поведінки. Ці дослідники обмежують правосвідомість відчуттями й інтуїцією, у підсумку – вона має в основному психологічне значення.

Спроба розроблення концепції правосвідомості була здійснена П. І. Новгородцевим. У праці «Введение в философию права. Кризис современного правосознания» автор говорить про кризу правосвідомості як наслідок кризи індивідуалізму й західноєвропейських теорій правової держави, що склалися в XVIII–XIX ст. І хоча П. І. Новгородцев не дає концептуального визначення правосвідомості, в його праці міститься розуміння цієї категорії як філософсько-правової реальності [17, с. 328–340].

Значний внесок у розвиток теорії правосвідомості зробив І. О. Ільїн, у розумінні якого передумова нормального, здорового права закладена в самій людині, в її правосвідомості. За І. О. Ільїним, існує три правила правосвідомості, які передбачають: 1) дотримувати добровільно чинні закони і боротися лояльно за нові, кращі; 2) звільнити себе внутрішньо за допомогою добровільного самозобов'язання і шукати свободи тільки через закон і під законом; 3) навчатися мистецтву виймати із закону його правильну і справедливу сутність за допомогою правової совісті, творчого прочитання закону. З кожного закону треба навчатися брати те, що в ньому є правильним і справедливим, щоб дух закону володів буквою, а не навпаки.

Хоча І. О. Ільїн не дає єдиного універсального визначення правосвідомості, але зазначає, що правосвідомість – це воля до права, воля до мети права і здатність «самозаконно» мотивувати свої вчинки усвідомленням цієї мети. Він уважав, що безспірне коріння правосвідомості криється в повазі людини до самої себе, відчутті власної духовної гідності (закон духовної гідності), здатності до самоконтролю і самоуправління при самостійному встановленні меж допустимої поведінки (закон автономії) і взаємній повазі і довірі сторін, що є підставою для приватних і публічних правовідносин (закон взаємного визнання). Для І. О. Ільїна правосвідомість – це сукупність переконань щодо права, держави, всієї організації суспільного життя, це головне джерело природного права, а також універсальний зв'язок між правом і мораллю, між природним і позитивним правом. Духовно здорова й правильна правосвідомість – ось те, головне, чого потребує держава і право для свого процвітання [9, с. 22–23, 32–40; 18, с. 93].

Проблема правосвідомості на початку XX ст. широко висвітлювалася в працях М. В. Криленко, Д. І. Курського, Б. Б. Пашуканіса, Г. М. Португалова, М. Є. Рейснера, П. І. Стучки та ін. Характерною особливістю праць цих авторів є те, що в них правосвідомість виступає як класове явище, що зумовлене суспільним буттям, матеріальними умовами соціального життя. Відповідно до П. І. Стучки, погляди якого на правосвідомість є найбільш показовими для того часу, правосвідомість – це наявна у свідомості абстрактна форма права або правових відносин. Він зауважує, що «є потрібного роду форми правовідносин: одна конкретна – угода живих людей і дві абстрактні – в законі і в уявленні людей» [22, с. 445].

У період із середини 30-х рр. до середини 50-х рр. XX ст. у філософсько-правовій літературі втрачається інтерес до проблем правосвідомості, хоча декілька праць усе ж таки публікується. У цей період питаннями правосвідомості в цілому, а також з'ясуванням його ролі в кримінальному та кримінально-процесуальному праві займається А. Я. Вишинський. Для

нього правосвідомість – це «загальна система правових, філософських і політичних поглядів», «світосприйняття в галузі питань, що регулюються правом», «уявлення про належне, необхідне, обов'язкове, законне», «правові погляди, ідеї, принципи» [3, с. 177–183].

Окрім цього, з'являються праці М. С. Строговича, О. І. Денісова та ін., у яких правосвідомість розглядається не як усвідомлення суспільного буття, а як певні погляди людей на право, ставлення їх до чинного права. У цьому зв'язку М. С. Строгович визначає, що «правосвідомість – це сукупність поглядів, переконань та ідей, які розповсюджені в класовому суспільстві і відображають ставлення в суспільстві класів (як панівних, так і підлеглих) до чинного в суспільстві права» При цьому автор підкреслює, що в основі правосвідомості знаходиться розумова діяльність, а не світ емоцій [21, с. 68].

У той же час питання про роль права і правосвідомості у вихованні моральності розробляється М. П. Каревою, яка одна з перших поставила питання про регулювальний вплив правосвідомості на поведінку людей [11, с. 47–53].

Із середини 50-х рр. ХХ ст. у філософській і юридичній літературі чітко визначаються дві позиції на природу правосвідомості. Представники першої з них по суті відстоюють колишні уявлення про правосвідомість. Їх концепція в основному зводиться до того, що правосвідомість – «класова категорія», що відображає певні економічні відносини (А. М. Іліади, О. С. Іоффе, М. Д. Шаргородський, В. П. Морозов, В. Б. Нікітін, І. М. Сабо та ін.). Наприклад, В. Б. Нікітін пише, що «економічний лад відображається в свідомості людей лише після того, як він опосередкований правом» [16, с. 133].

Інша точка зору пов'язана з розумінням правосвідомості як ставлення людей до права, правових вимог, законних і незаконних явищ правової дійсності (Є. В. Назаренко, Б. М. Лазарев, В. М. Савицький, К. Т. Бельський, Л. С. Явич та ін.). Так, Л. С. Явич під правосвідомістю розуміє «систему уявлень, оцінок, переконань, настроїв, відчуттів, що розкривають ставлення особи до чинного права» [27, с. 72].

Г. А. Злобін, М. П. Фарбер, В. О. Чефранов, Є. В. Шейндлін та інші в поняття «правосвідомість» почали вводити новий елемент – правову психологію (відчуття, емоції, настрої тощо). Наприклад, на думку Г. А. Злобіна, правосвідомість «являє собою сукупність ідей, понять і уявлень про право і законність, а також емоцій і уподобань людей, пов'язаних із правовими явищами» [7, с. 4]. Він відзначає те, що «психологічний бік правосвідомості складають розповсюджені звички і відчуття, що відображають ставлення людей до різних правових явищ: відчуття справедливості, звичка до рівноправ'я та свободи, відраза до сваволі, беззаконня і злочинів, намагання повернути право, що порушується» [7, с.5–6].

У наукових публікаціях кінця ХХ – початку ХХІ ст. теж можна побачити широку палітру поглядів на сутність правової свідомості. Так, О.М. Купріянов вважає, що «правова свідомість – сукупність поглядів суб'єкта на чинне право» [14, с. 59]. Отже, наведений вислів є занадто розпливчастим, бо визначає правову свідомість через категорію права і, отже, через різне тлумачення правосвідомості. Зрештою, у разі подібного підходу поняття «правова свідомість» зводиться до поняття «праворозуміння», тимчасом як вони не є рівнозначними.

В. А. Сулов трактує правову свідомість як «різноплановий сплав ідеології та психології, що містить у собі сукупність ідей та знань про право і правову діяльність, а також емоції, орієнтації, пристрасті та установки, які виникають у зв'язку з правовою поведінкою людей, діяльністю правоохоронних органів та ін., включаючи до її структури знання про право, оцінку чинного права та правовідносин, які виникають у різних його галузях» [23, с. 87]. Об'єктом відображення автор називає правове життя, чинні правові відносини й установки, тому його визначення правосвідомості є конкретнішим за визначення О. М. Купріянова, який указує тільки на ставлення до права. Аналогічного погляду дотримується і Н. Л. Гранат, яка визначає правову свідомість як «сферу свідомості, що відображає правову дійсність у вигляді юридичних знань та оцінних ставлень до права і практики його реалізації, правових установок і ціннісних орієнтацій, які регулюють поведінку людини в юридично значимих ситуаціях» [4, с. 2]. Використання поняття «правова дійсність», на наш погляд, є конкретнішим,

але уявлення про правосвідомість, яке відображає тільки наявну правову даність (дійсне) зменшує значимість розглядуваної категорії.

Р. С. Байніязов включає до сфери правової свідомості логічні судження, умовиводи, юридичне чуття правомірного і неправомірного, інтуїцію, емоції та ірраціональне, що віддзеркалює як практично наявний, так і належний зміст правових норм [1, с. 173], визначаючи об'єктом відображення передусім правові норми. Це вказує на зумовленість трактування категорії правової свідомості праворозумінням.

Найбільш відрізняється від розглянутих вище поглядів на досліджувану категорію позиція Е. Ю. Соловйова, який пише, що правова свідомість – це орієнтація на ідеал правової держави, яка має етично безумовний характер і вже на цей момент визначає практичну поведінку людини як громадянина. З наведеного твердження випливає, що правову свідомість мають лише ті люди, котрі ставляться позитивно до права та правової держави.

Отже, найбільш поширеним у сучасній філософсько-правовій літературі є визначення правосвідомості як сфери суспільної свідомості, що відображає правову дійсність у формі правових знань і оціночного ставлення до права і практики його реалізації, соціально-правових установок і ціннісних орієнтацій, які регулюють поведінку людей у сфері права [12, с. 12–14; 13, с. 35; 15, с. 8]. У межах цього підходу найбільш повне й точне визначення, що відображає сучасні умови функціонування правової свідомості, подає Н. М. Юрашевич. На його думку, «правова свідомість – система відчуттів, звичок, уявлень, оцінок, поглядів, теорій, ідей суб'єктів права (носіїв правосвідомості), які відображають правову дійсність і оціночне ставлення до неї (до соціально-правових настанов і ціннісних орієнтацій суспільства, до минулого, сучасного або очікуваного права) і виконують завдяки цьому роль своєрідного регулятора (само регулятора) їх поведінки в юридично важливих ситуаціях» [26, с. 181].

Зміст правосвідомості визначається умовами формування мислення про соціальну реальність як правову, сприйняттям феномену права в суспільстві як такого. На цей процес значною мірою впливають правові ідеї, які включають усвідомлення права, відчуття права, правовий ідеал і правову реальність. Суттєвий вплив на зміст правосвідомості спричиняє система правових понять, вироблена даним суспільством. До них можна віднести поняття, які характеризують структурні властивості права (право, обов'язок, правова норма, правова вимога, правовий статус тощо), функціональні властивості права, правова оцінка, правове регулювання, правотворчість, правове виховання тощо), а також поняття, що відображають ціннісні властивості права (свобода, справедливість, рівність, суспільне благо, законність, відповідальність тощо).

Правова свідомість є складним системним утворенням, що містить у собі різні елементи, які утворюють її структуру, розгляд якої є важливим у зв'язку з тими змінами, які спіткали сучасну правову дійсність. Злам усталених стереотипів у філософсько-правовій науці, докорінне реформування законодавчої бази стали факторами, які змінили саме уявлення про елементи правосвідомості. Кількість елементів правової свідомості, їх взаємозв'язок трактуються різними авторами неоднозначно. Це питання є дискусійним донині.

Так, деякі автори як елементи правової свідомості виділяють правову ідеологію («систематизоване наукове вираження правових поглядів, принципів, вимог суспільства, класів, різних соціальних груп і прошарків населення») та правову психологію («сукупність правових почуттів, ціннісних відношень, настроїв, побажань і переживань, характерних для всього суспільства в цілому або конкретній соціальній групі») [5, с. 56–57].

Інші дослідники уявляють правову свідомість у вигляді складнішої системи, яка містить у собі раціональний, емоційний, інформаційний, оцінний та вольовий елементи [24, с. 326].

В. А. Сулов виокремлює не елементи, а (1) сфери правової свідомості, що відповідають різним галузям права, наприклад, кримінально-процесуальну правову свідомість, адміністративно-правову свідомість та ін.; (2) цінність відносин, які включають у себе ставлення до права, правову поведінку людей, діяльність правоохоронних органів, власну поведінку [23, с. 87].

У деяких дослідженнях компоненти правової свідомості можуть називатися інакше: наприклад, знання права, ставлення до права, спонукання до виконання правових приписів [20, с. 3]. Ці терміни можна замінити поняттями інформаційного, оцінного й емоційного елементів правосвідомості.

Н. Волковицька в основу визначення елементів правової свідомості кладе три аспекти її аналізу, якими є: а) загальне сприйняття права; б) оцінка права і правової дійсності; в) вольове вираження ставлення до права. Відповідно до цього вона говорить про такі три елементи правової свідомості, як правова онтологія, правова аксіологія та правова праксеологія [2, с. 34].

На наш погляд, правова свідомість, дійсно, має багатоконпонентний характер через те, що в ній відображається сукупність якостей, що притаманні процесам і явищам правової галузі суспільства. Безпосередньо в ній інтегруються певні правові знання, ціннісні та ідеологічні принципи, емоційні і вольові правові настанови, правові традиції і норми, інституційні форми тощо, необхідні для досягнення правових цілей. У її структурі можна виділити такі елементи: раціонально-ідеологічний, емоційно-психологічний та настаново-поведінковий.

Раціонально-ідеологічний елемент правової свідомості становить собою панівні в суспільстві знання і уявлення про різноманітні аспекти правового життя суспільства; правову систему та її певні інститути; механізми державної влади й управління; прийняття правових рішень та їх реалізації. Іншими словами, раціонально-ідеологічною правосвідомістю є стійкі стереотипи правової свідомості в усіх її формах і проявах.

Емоційно-психологічний компонент правової свідомості становлять відчуття і переживання, які мають соціальні суб'єкти у зв'язку з їх участю в правовідносинах і які формуються на основі правових знань та уявлень про норми права, юридичні права й обов'язки, а також законності, правотворчої і правозастосовної діяльності та пов'язані зі сприйняттям і оцінкою правових явищ. До таких відчуттів і переживань можна віднести, наприклад, упевненість в справедливості правових норм, нормативно-правових актів, нетерпіння до їх порушення. Емоційні почуття і психологічні переживання становлять невід'ємний бік правової свідомості й поведінки. Супроводжуючи практично будь-які прояви правової активності суб'єкта і спрямовуючи її на досягнення життєво важливих цілей, емоції і почуття виступають одним із головних елементів механізму регулювання правових стосунків. Розвинута правова свідомість припускає формування в його носіїв стійких стереотипів у галузі емоцій, почуттів і переживань.

Емоційно-психологічний елемент правової свідомості включає в себе також й ірраціональні фактори у свідомості й поведінці людей, які є складними, не завжди піддаються простому причинно-наслідковому поясненню і зумовлюють мотиви людських дій. Такі фактори проявляються у формі правових міфів, які є ніщо інше, як віра людей у те чи те «світле», «прекрасне» правове майбутнє. Як і упередження, правові міфи є, головним чином, продуктом емоційної діяльності людей і спираються на суспільні авторитети. Але, на відміну від упереджень, вони характеризуються відносною тривалістю і продовжують існувати при певних змінах у правовому житті суспільства [25, с. 88–89].

Наведене вище про сутність правових міфів зовсім не означає, що в їх структурі відсутній будь-який раціональний зміст і що їх треба повністю ототожнювати з фальшою. Навпаки, правові міфи досить щільно переплетені з певними знаннями та уявленнями про правову реальність.

Але більш важливою є їх спроможність регулювати правову поведінку людей на основі емоційно-психологічних механізмів.

Вони виступають у ролі своєрідного компенсатора недоліків наукових знань у галузі права. Як відомо, правова наука може забезпечити лише частковий образ правової реальності, що підлягає корекції, виходячи з якого не можна бути абсолютно впевненим у правильності своїх правових дій. Таку впевненість надає правовий міф, який і є ірраціональною

за своєю сутністю абсолютною вірою в досягнення соціальних і передусім правових цілей, що ставляться.

Настаново-поведінковий компонент правосвідомості складають правові настанови й відповідні стереотипи поведінки, які сприяють переведенню уявлень і цінностей у площину практичної реалізації.

У правовій поведінці суб'єктів проявляється реальний зміст їхньої правосвідомості. Унаслідок цього в структурі правосвідомості доцільно виділити поведінкові компоненти, до яких треба віднести правові настанови, які у своїй сукупності становлять ціннісну орієнтацію суб'єктів і готовність до діяльності в галузі правового регулювання.

Правова настанова і правова поведінка існують в органічній єдності, їх стійкі стереотипи є обов'язковим елементом правової свідомості особистості, соціальної групи або суспільства в цілому.

Усі розглянуті елементи правосвідомості відносно самостійні й разом із тим взаємопов'язані, щільно переплітаються, утворюючи специфічну цілісність – правову свідомість. Характер правових знань і уявлень, цінностей і переконань, емоційних станів і психологічних почуттів, позицій і настанов, переважаючих зразків правової поведінки визначають зміст правової свідомості членів суспільства.

Таким чином, правосвідомість є сукупністю правових уявлень, почуттів, переконань, оцінок, що виражають ставлення індивідів, соціальних груп, суспільства в цілому до права, до поведінки людей у галузі правового регулювання. Вона має складну внутрішню структуру і сенсовірний характер, тому дозволяє більш повно та об'єктивно пізнати й зрозуміти правову дійсність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байниязов Р. С. Роль правосознания в выработке и реализации государством правовой политики [Текст] / Р. С. Байниязов // Правоведение. – 1997. – № 4. – С. 38–47.
2. Волковицька Н. Онтологічний та аксіологічний елементи у сучасній правовій свідомості [Текст] / Н. Волковицька // Юрид. Україна. – 2010. – № 3. – С. 33–38.
3. Вышинский В. Я. Теория судебных доказательств в советском праве [Текст] : учеб. пособие для юрид. вузов / В. Я. Вышинский. – 3-е изд., доп. – М. : Политиздат, 1950. – 254 с.
4. Гранат Н. Л. Правосознание и правовая культура [Текст] / Н. Л. Гранат // Юрист. – 1998. – № 11–12. – С. 170–181.
5. Гречин А. С. Социология правового сознания [Текст] / А. С. Гречин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 256 с.
6. Дидье Ж. Философский словарь [Текст] / Ж. Дидье. – М. : Междунар. отношения, 2000. – 565 с.
7. Злобин Г. А. Правосознание в советском общенародном государстве [Текст] / Г. А. Злобин. – М. : Наука, 1975. – 186 с.
8. Зырянов М. Ю. К вопросу о месте правосознания среди других форм общественного сознания [Текст] / М. Ю. Зырянов // Вестник Южно-Урал. гос. ун-та. – Серия: Соц.-гуманитарные науки. – 2009. – № 32. – С. 116–120.
9. Ильин И. А. О сущности правосознания [Текст] / И. А. Ильин. – М. : Рагорть, 1993. – 225 с.
10. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием [Текст] / С. Кара-Мурза. – М. : Экспо-Пресс, 2003. – 316 с.
11. Карева М. П. Право и нравственность в социалистическом обществе [Текст] / М. П. Карева. – М. : Политиздат, 1951. – 167 с.
12. Коваль А. Формування та вдосконалення правосвідомості [Текст] / А. Коваль, В. Подоляк // Юрид. газета. – 2006. – № 1(61). – С. 12–14.

13. Коробка В. М. Сучасна правосвідомість слідчих (теоретико-соціологічний аспект) [Текст] / В. М. Коробка, В. В. Пашутін. – Донецьк, 2002. – 256 с.
14. Куприянов А. Библийские корни правосознания россиян // Российская юстиция [Текст] / А. Куприянов. – 1998. – № 1. – С. 57–65.
15. Макушев П. В. Професійна правосвідомість і правова культура дільничного інспектора міліції : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / П. В. Макушев. – К., 2004. – 18 с.
16. Никитин В. Б. О структуре правосознания [Текст] / В. Б. Никитин. – Л. : ЛГУ, 1973. – 168 с.
17. Новгородцев П. И. Введение в философию права. Кризис современного правосознания [Текст] / П. И. Новгородцев. – М. : Раритет, 1995. – 365 с.
18. Окара А. Н. Правосознание – центральная категория философии права И. А. Ильина [Текст] / А. Н. Окара // Государство и право. – 1999. – № 6. – С. 26–35.
19. Правовое воспитание молодёжи / отв. ред. Н. И. Козюбра, В. В. Оксамытный, П. М. Рабинович. – К. : Вища школа, 1985. – 254 с.
20. Ромашов Р. А. Правовая культура и правовой нигилизм в молодёжной среде [Текст] / Р. А. Ромашов // История государства и права. – 2006. – № 2. – С. 2–9.
21. Строгович М. С. Право и правосознание [Текст]: тез. докл. / М. С. Строгович // АН СССР. Ин-т государства и права. – М. : Наука, 1941. – С. 67–72.
22. Стучка П. И. Правоотношение // Энциклопедия государства и права / под ред. П. И. Стучки. – М. : Наука, 1925 – 1926. – Т. 3. – С. 445–446.
23. Сулов В. А. Структура правосознания [Текст] / В. А. Сулов // Правоведение. – 1997. – № 2. – С. 86–98.
24. Теория государства и права [Текст] : учебник / под ред. В. И. Корельского, В. Д. Первилова. – М. : МГУ, 1997. – 391 с.
25. Шаповалов И. А. Некоторые теоретические аспекты формирования российского правосознания [Текст] / И. А. Шаповалов // Государство и право. – 2005. – № 4. – С. 84–105.
26. Юрашевич Н. М. Эволюция понятия правового сознания [Текст] / Н. М. Юрашевич // Известия вузов. Правоведение. – 2004. – № 2. – С. 178–187.
27. Явич Л. С. Общая теория права [Текст] / Л. С. Явич. – Л. : ЛГУ, 1976. – 215 с.

ПРАВОСОЗНАНИЕ: К ТЕОРИИ ВОПРОСА

Клімова Г. П.

В статье исследуется эволюция понятия правосознания, анализируется интерпретация правового сознания в философско-правовых исследованиях, раскрывается структура данного социального феномена.

Ключевые слова: сознание, правовое сознание, структура правосознания, правосознание как система.

LEGAL AWARENESS: THE THEORY OF MATTER

Klimova G. P.

The article investigates the evolution of the concept of justice, the legal interpretation of the analysis of consciousness in the philosophical and legal studies revealed the structure of this social phenomenon.

Keywords: consciousness, the consciousness of the structure of justice, of justice as a system.

ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙ: СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Ю. В. Пасмор,

*канд. наук із соціальних комунікацій НДІ
правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України*

Аналізуються актуальні для сьогодення проблеми інформаційного забезпечення інноваційної інфраструктури в Україні, обґрунтовується значення участі в цих процесах соціально-комунікаційних структур – органів НДІ, інтелект-центрів, бібліографічних служб тощо.

Ключові слова: соціальні комунікації, інформаційне забезпечення, інновації.

Інновативно-інноваційний розвиток держави пов'язується з активними процесами глобального реформування і конкуренції за умов модернізації наукової, освітньої, технологічної, організаційної та виробничої сфер суспільства. Це відповідає вимогам цивілізації, нагальним потребам створення інноваційно-комунікаційного середовища, актуалізує питання поширення соціальної інформації, що ґрунтується на якісних знаннях, здатності відповідних структур – органів НТІ, центрів, інтелект-центрів, медіатек, бібліотек, інформаційно-мережових служб тощо – генерувати, обробляти та ефективно використовувати її в науково-інформаційних системах.

Інформаційне забезпечення (ІЗ) нововведень як сучасний напрям інформаційної діяльності соціально-комунікаційних структур (СКС), особливо в науково-технічній сфері, залежно від інформаційних потреб суспільства, має своє теоретичне обґрунтування в багатьох працях учених. Розуміючи під інновацією кінцевий результат інноваційної діяльності, який виступає втіленням нового або вдосконаленого продукту чи підходу в практичній сфері, можна говорити про актуалізацію ІЗ інноваційного процесу та важливість участі в ньому СКС, які повинні працювати на випередження [4]. І це, власне, доведено їх еволюційною інформаційно-комунікаційною діяльністю в період фронтальної інформатизації і трансформації наукової сфери України, соціально-економічного, правового секторів держави, освітньої, документально-бібліографічної, інформаційної галузей тощо. Науково-теоретичне освоєння інновацій в ІЗ суспільства за участі СКС пов'язане з інтеграцією їх до інфосфери суспільства і є загальнотеоретичним положенням та емпіричним фактом, що прискорює появу нових форм організації інформаційних процесів забезпечення інноваційної політики в державі. При цьому формування середовища знань стає основою сучасного модернізаційного проекту розвитку сфер суспільної діяльності, яке спирається на такі принципи інтелектуалізації, як свобода творчості, недоторканність інтелектуальної власності тощо. Створення й функціонування відповідного середовища інформації та знань як фактора інноваційного виробництва сприяє активному включенню СКС у процеси виготовлення, переробки та передання інформації на основі домінування нових засобів обчислювальної техніки та телекомунікаційних засобів.

Очевидним є те, що на тлі активного розвитку технологій та експонентного зростання обсягів інфопотоків СКС інтегрують у виробничу підсистему інформаційної індустрії різних сфер суспільства, стають реальними постачальниками новітніх інформаційних продуктів та послуг, що містять у собі невичерпний інтелектуальний потенціал для інноваційної діяльності, зокрема:

– формують нові інформаційні ресурси, як традиційні, так і електронні;

- забезпечують переробку, передання, зберігання і конвертацію друкованих носіїв інформації в електронні архівації;
- створюють тематичні бази даних (БД), зведені електронні каталоги, банки нормативно-правових документів та ін.;
- опрацьовують корпоративні інфоportали та банки наукових і технологічних інновацій, ідей, практик, законопроектів.

На наш погляд, СКС покликані забезпечити використання світових інформаційних, спеціальних ресурсів та доступ до інноваційних систем на міжнародному, національному, регіональному, галузевому й місцевому рівнях із метою модернізації інформаційного середовища й перетворення його на інноваційне. Неодноразово світова наукова спільнота акцентувала на необхідності визначення учасників процесу організаційного, інформаційного супроводу інноваційної діяльності, що відповідало б потребам суспільства в інноваційних розробках, продуктах, законопроектах тощо. З огляду на це все частіше наголошується на необхідності відповідного моделювання поведінки СКС суспільства, окреслюються певні стратегічні завдання освоєння нових практик інформаційного забезпечення науки, технології, інновацій. Вважається, що для досягнення відповідних результатів і прогресу ІЗ має формуватися на засадах системної організації, концентрації та інтеграції інформаційних ресурсів (ІР) згідно із потребами наукових досліджень, змістом функціонально-цільової взаємодії СКС, опрацьованими умовами створення єдиної техніко-технологічної бази ресурсів регіонально-галузевих та національних інформаційних систем інноваційної діяльності. Наприклад, нові моделі інформаційного наукового обміну, що використовують СКС, спрямовуються на розвиток платформи соціальних комунікацій (Wikis, Podcasting, Blogs, RSS, Wikipedia, електронні наукові архіви, бібліотеки, репозитарії, форуми, дискусійні групи за напрямками фундаментальних і прикладних правових досліджень тощо) [11], забезпечуючи при цьому політику так званої інформаційної відкритості, даючи будь-якому досліднику відчуття перебування в органічному для нього стані свободи вибору, ситуації безлічі альтернатив комунікаційних засобів і форм отримання необхідної інформації та нових ідей.

Додамо, що жодна країна не стоїть осторонь від цих процесів. Так, у державно-організаційній сфері нашого суспільства передбачені такі напрями інформаційної політики:

- створення умов для вчасного, якісного й ефективного ІЗ науковців, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян на основі національних ІР;
- адміністративний, технічний, судовий, міжнародно-правовий захист вітчизняного інформаційного продукту та технологій в Україні, її інформаційних ресурсів, особливо тих, що є національним надбанням;
- подальше впорядкування інформаційних відносин у національному інформаційному просторі України, зміна співвідношення розповсюдження в країні вітчизняної і зарубіжної інформаційної продукції та інформаційних технологій на користь вітчизняних; державна підтримка суб'єктів національного інформаційного простору України;
- посилення позицій України в європейському й світовому інформаційному просторі, забезпечення інформаційної та духовної, культурної ідентифікації України в міжнародних інформаційних відносинах, піднесення міжнародного авторитету вітчизняного інформаційного продукту й технологій, його виробників.

Представники наукової та інформаційної сфер відзначають, що в умовах глобалізації суспільної діяльності, пріоритетного розвитку інновацій спостерігається експонентне зростання інфоресурсів, перетворення їх на одну з головних соціальних цінностей. Це дає нам можливість виділити певні характеристики ІР, що стали особливо помітними на тлі глобального доступу до інфопотоків. Серед них можна назвати: слабку або неякісну структурованість наукової інформації; зниження інформаційної живучості; зростання інформаційного шуму; засилля "паразитної" інформації, спаму; багаторазове дублювання інформації. Майже 70 % неструктурованої інформації, яка є важливим інтелектуальним активом, фактично недоступна користувачам. У техніко-технологічному аспекті сучасні дослідники акцентують

увагу на декількох засобах опрацювання неструктурованої інформації з метою її консолідованого упорядкування [5; 6; 8].

1. Системне управління документами (document management), що дозволяє забезпечувати контроль процесів створення, редагування, публікації й архівування документів.

2. Системне управління веб-контентом (Web-content management), що сприяє виявленню спеціалізованих знань, дозволяє персоналізувати контент для окремого споживача інформації.

3. Системне управління архівами (record management), що дає змогу опрацьовувати наукові архіви форумів, наукових дискусій, обговорень інноваційних ідей тощо.

4. Управління цифровими правами (digital rights management) створює умови для безпечного поширення інформації та знань, їх захисту; правового доступу, розповсюдження інформаційних даних, копіювання тощо.

5. Співробітництво, яке має на меті вдосконалення комунікацій користувачів у межах єдиного наукового простору.

Враховуючи сказане, можна констатувати, що формування системи консолідованої інформації як складника діяльності СКС полягає в поєднанні контенту і метаданих, адміністрування і регламентації доступу до інфопотоків; вирішення проблем діалектичного процесу тезисно-аналітично-синтетичного моделювання інформації, знань та мудрості з метою використання для гармонійного поступу. Консолідаційність соціально-комунікаційних дій гарантуватиме адекватну прозорість, змістовність, науковість системи IP і комфортність інформаційного середовища.

Український дослідник проблем інформатики Г. І. Калитич одним із найважливіших джерел інформації називає нові ідеї, під якими розуміє: «алгоритми, відкриття, вірування, вчення, гіпотези, доктрини, думки, закони, закономірності, звичаї, здогадки, знання, знамення, інновації, концепції, методи, методики, методології, міфи, моделі, навички, навчання, ноу-хау, обряди, об'єкти промислової власності (майбутні або відхилені), одкровення, пам'ятки, передчуття, перекази, притчі, прислів'я, приповідки, проекти, пропозиції, програми, прогнози, пророцтва, народні промисли, поняття, рацпропозиції, рецепти, рішення, ремесла, роздуми, секрети виробництва, сенсації, символи, системи, спомини, судження, твори, технології, терміни, теореми, уявлення, факти, формули, фольклор, хитрощі, документи, що містять ідеї тощо»[5].

Отже, враховуючи диверсифікацію інноваційних процесів у середовищі, розширення і реалізації спеціалізованих знань, назріла необхідність в обговоренні і вирішенні питання консолідованої діяльності СКС. Передусім це має стосуватися зведення надвеликих масивів структурованої та неструктурованої інформації, кооперації академічних, вузівських бібліографічних і технологічних служб у сфері аналізу, обліку інформації та ініціатив. Зокрема, фахівці-правники розуміють консолідацію як один із способів систематизації, цілі якої полягають в усуненні множинності нормативно-правових приписів; зведенні воедино всіх чинних нормативних положень, що регулюють окреме конкретне питання, їх уніфікації, а також створенні в системі джерел права об'ємних нормативно-правових масивів за предметом правового регулювання. З точки зору інноватики «консолідована інформація» належить до інформаційно-аналітичної діяльності СКС і розглядається як результат інформаційного аналізу з метою опрацювання й ефективного використання в процесах підтримки, прийняття інноваційних рішень. Зміст поняття наближається до значень «зміцнення», «об'єднання», а особливість його полягає в здатності «означати і процес, і його результат, тобто стан». У цілому консолідація як комплексна процедура упорядкування та систематизації об'єктів різної природи, ефективний інструмент аналізу в інформатиці має забезпечувати синергетичну інваріантність, універсальність, взаємопов'язаність, єдність, адаптованість, різноманітність інноваційної діяльності [5; 6; 9; 12]. У стратегічному аспекті формування, зберігання, конвертації друкованих носіїв в електронні архівації, створення тематичних і ведення електронних баз даних, зведених бібліографічних ресурсів і корпоративних медіаоб'єднань діяльність

СКС є невід'ємним елементом інноваційного задоволення інформаційних потреб науки та практики на міжнародному, національному, регіональному, галузевому й місцевому рівнях, що впливає на:

- прискорення обміну науковими знаннями;
- посилення процесів диференціації і спеціалізації науки в цілому та її галузей, їх інтеграцію;
- політичні, економічні та інші фактори інноваційного розвитку;
- інтернаціоналізацію характеру науки;
- знівелювання розбіжностей між дослідницькими дисциплінами і актуальними темами інноватики;
- синергетичну інваріантність, універсальність, взаємопов'язаність, єдність, адаптованість, різноманітність інфосередовища.

Таким чином, у сучасних умовах дослідження системи ІЗ інновацій має враховувати особливості наукових комунікацій, стан інформаційного простору, характер нової реальності, що, у свою чергу, визначає рівень та напрями процесів, які відбуваються в науковій діяльності і у сфері права. По-перше, розвиваються сучасні телекомунікаційні системи і технології, що впливають на природу, обсяги і зміст інформації. По-друге, зростають роль і значення інформації та знань, відбувається перетворення знань на безпосередню творчу силу. По-третє, підвищується значення порівняльних правових досліджень. По-четверте, удосконалюється використання результатів наукових досліджень і технічних засобів зі збирання, концентрації, подання і узагальнення даних. По-п'яте, формується електронне середовище з новими інструментами, засобами, формами задоволення ІП науковців. По-шосте, принципово змінюється роль наукової інформації як теоретичної основи для практики державного будівництва.

З огляду на це і з метою координації інноваційної діяльності слід підтримати пропозиції стосовно «стимулювання створення «академічного інноваційного поясу» навколо НАН України та її регіональних центрів» [2; 3], який має забезпечити найвищий рівень інноваційної діяльності його організаційно-функціональних структур, ефективність і якість інформаційного забезпечення правових досліджень з актуальних питань законотворчих ініціатив та правового регулювання інноваційної політики. Важливе значення має усвідомлення всіма учасниками інноваційної діяльності ролі соціальних комунікацій не тільки в середовищі самого наукового співтовариства з його організацією, структурою, нормами, правилами, а й у забезпеченні зв'язку між наукою і політичними інститутами влади, наукою і культурою, наукою та іншими соціальними групами.

Підсумовуючи, можна говорити про основні концепти системної організації інформаційного забезпечення інновацій СКС, які полягають у: єдності цілей (доступу до ІР); функціональній єдності (формування, обробка, розповсюдження ІР); системному управлінні інфопотоками та інноваційними ресурсами (кооперація, координація). Поглиблення й урізноманітнення комплексу ІР і запровадження їх у практику має забезпечити задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб або держави. Це, у свою чергу, стимулюватиме розвиток різних форм інновацій інституціональних елементів інноваційного середовища й інфраструктури через трансфер технологій та нововведень, зокрема:

- діяльність технопарків (структурно-функціональне поєднання наукових досліджень, нововведень у науково-технологічній сфері);
- розвиток інноваційних структур (об'єднань, асоціацій, маркетингових, інформаційно-комунікаційних, юридичних, освітніх тощо);
- взаємозбагачення та вплив регіональних наук, технополісів, міст високих технологій та інших;
- патентно-ліцензійна діяльність.

Отже, СКС мають орієнтуватися на участь у колективних та індивідуальних грантах, національних наукових програмах, інтеграційних проектах міжнародного інформаційного

обміну науковими ідеями для стимулювання соціально-економічних, науково-технологічних та інших змін та інновацій. Тому в інформаційній діяльності СКС поширення набуває ІЗ розв'язання проблем правового регулювання інноваційної діяльності, кодифікація інноваційного законодавства, правового режиму інноваційної діяльності, цифрової мережевої економіки, корпоративного права, нормативно-аналітичних, методологічних компонентів інноватики тощо [7; 10]. Слід назвати окремі приклади ефективного використання в дослідженнях популярних баз даних (БД). Зокрема, російська модель інформаційного забезпечення права поєднує елементи використаного програмного системного апарату пошуку інформації з повнотекстовими БД та банками знань (БЗ) і містить такі блоки: російське федеральне законодавство; регіональне законодавство; міжнародне право; судова та арбітражна практика; інформаційні модулі за окремими галузями права; проекти законів; довідкові інформаційно-пошукові системи (ІПС) (наприклад, «Гарант», «Кодекс», «Консультант Плюс», «ЮСІС»). Додамо, ця модель вирізняється наявністю комфортності, можливістю замовлення пошуку рідкісних вузькоспеціальних документів, додатковими сервісами. А в Україні у сфері правової інформатики активно використовується «Система баз даних і знань у галузі держави і права» Науково-дослідного центру правової інформатики НАПрН України, найпотужніша правова система МЕГА-НАУ, що об'єднує понад 6 млн. документів, величезних масивів і судової інформації.

Актуальним убачається використання технологій grid. На державному рівні розпочато розробку Національної грид-інфраструктури, яка забезпечить спільне використання і спрощений доступ до інформаційних ресурсів (процесів пам'яті, архівних даних тощо). Передбачається інтеграція національної грид-інфраструктури в європейську з метою поширення в Україні проекту (Enabling Grids for E-science), що створюється зусиллями 200 організацій із 30 європейських країн, а також у кооперації з грид-інфраструктурами багатьох країн світу (США, Японії, Південної Кореї) [1; 13; 14]. Проте головна проблема, пов'язана з функціонуванням в Україні науково-освітніх мереж державного рівня, полягає в тому, що слабо вирішуються питання контенту, наповнення каналів корисними для науки інформаційними ресурсами, засобами комунікацій між науковцями, науковими колективами.

Інформаційне забезпечення інновацій також може розглядатися як сукупність законних, своєчасних, ефективних, цілеспрямованих і захищених процесів збирання, сприйняття, зберігання, переробки, передання, надання, отримання і використання релевантної інформації для розв'язання завдань правового регулювання інноваційної діяльності. Нині всі інноваційні перспективи пов'язуються із застосуванням інформаційних технологій (ІТ), комп'ютеризацією, автоматизацією, інформатизацією та впровадженням високотехнологічних інформаційних систем і мереж. Прогрес у сфері ІТ стає чинником формування інфосередовища нового рівня, що забезпечує інтегрованість, інтерактивність, гнучкість та інтелектуалізацію новітньої технології, самого середовища та інноваційної діяльності людей.

Таким чином, інноваційні процеси активно впливають на розроблення наукової доктрини, яка визначає трансформацію української правової науки, її зближення з правовим полем провідних країн, урахування національні наукові традиції. Це становить основу діяльності СКС в інформаційному забезпеченні інноваційної інфраструктури. Принципи структурної організації інноваційної діяльності, взаємозв'язок з інформаційними ресурсами, СКС, потребами інноваційної сфери формують ланцюг закономірностей, які є чинниками переведення системи ІЗ національної інноваційної політики на більш високий якісний рівень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляков К. І. Інформатизація в Україні: проблеми організаційного, правового та наукового забезпечення [Текст] : монографія / К. І. Беляков. – К. : КВІЦ, 2008. – 576 с.

2. Бухататий О. Є. Інформаційно-комунікативна парадигма розвитку сучасного суспільства [Текст] / О. Є. Бухататий // Інформаційні стратегії в глобальному управлінні : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 29 жовт. 2011 р. – К., 2011. – С. 32–34.
3. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України [Текст] / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Х. : Константа, 2006. – 272 с.
4. Ильганаева В. А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) [Текст] : словарь-справочник / В. А. Ильганаева. – Х. : Гор. тип., 2009. – 392 с.
5. Калитич Г. І. Консолідація інформації, знань і мудрості як основа проектування гармонійного поступу України [Текст] / Г. І. Калитич // Наук.-техн. інформація. – 2008. – № 1. – С. 50–55.
6. Луць Л. Консолідація як спосіб систематизації нормативно-правових приписів: теоретичні аспекти [Текст] / Л. Луць // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XV регіон. наук.-практ. конф. (4–5 лют. 2009 р.). – Л., 2009. – С. 20–21.
7. Ріппа П. С. Правове регулювання інформатизації бібліотек України: сучасний стан і перспективи розвитку [Текст] / П. С. Ріппа // Правова інформатика. – 2010. – № 3. – С. 81–88.
8. Черный А. И. ISI Web of Knowledge – современная система информационной поддержки научных исследований : (обзор) [Текст] / А. И. Черный // Науч.-техн. информация. Сер. 1, Орг. и методика информ. работы. – 2009. – № 12. – С. 15–22.
9. Invitation to Tender for Research and Innovation Information System [Електронний ресурс]: March 24, 2011. – Available : <http://issuu.com/jiscinfonet/docs/riis-itt>.
10. Feigenson N. Law on Display : the digital Transformation of Legal Persuasion and Judgment [Текст] / N. Feigenson, Ch. Spiesel. – New York : NYU Press, 2009. – 252 p.
11. Giglia E. Information in Communication Paradigms and Technologies [Електронний ресурс] / E. Giglia, P. Calimberti // D-Lib Magazine. – 2009. – Vol. 15, № 7/8. – Available : www.dlib.org.
12. Law via the Internet : Free Access, Quality of Information, Effectiveness of Rights (Legal Information and Communication Technologies). – European Press Academic Publishing, 2009. – 496 p.
13. Law and Information [Електронний ресурс] : obtaining a better understanding of the information society and law's role in it. – Available : <http://blogs.law.harvard.edu/ugasser>.
14. Weldon Lorette S. J. The Odd Couple: SharePoint and Librarians [Електронний ресурс] / S. J. Weldon Lorette. – 2010. – Available : <http://www.llrx.com/features/sharepoint.htm>.

ПРОБЛЕМЫ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИННОВАЦИЙ: СОЦИАЛЬНО-КОММУНИКАЦИОННЫЙ АСПЕКТ

Пасмор Ю. В.

Анализируются актуальные проблемы информационного обеспечения инновационной инфраструктуры в Украине, обосновывается значение участия в этих процессах социально-коммуникационных структур – органов НИИ, интеллект-центров, библиографических служб и т.д.

Ключевые слова: социальные коммуникации, информационное обеспечение, инновации.

PROBLEMS OF INNOVATIONS INFORMATION SUPPORT: SOCIAL-COMMUNICATIONS ASPECTS

Pasmor Ju.

The actual for the present-day problems of the innovation infrastructure information support in Ukraine have been analyzed, the significance of the participation in these processes of the social-communication structures-bodies of the Scientific Research Institutes, intellect-centers, bibliographic services etc. has been given grounds.

Key words: social communications, information support, innovations.

СУЧАСНІ ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 349.2: 331.108.5

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАОХОЧЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ

А.М. Юшко,

*канд. юрид. наук, ст. наук. співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного
розвитку НАПрН України*

У статті досліджуються проблеми правового регулювання заохочення зразкової та ефективної праці, а також на основі зроблених висновків даються пропозиції щодо вдосконалення трудового законодавства.

Ключові слова: заохочення, преміювання, нагородження, внутрішній трудовий розпорядок.

Одним із пріоритетних напрямів державної політики України у сфері праці є забезпечення дотримання законодавства про основні трудові права громадян (право на працю, на належні, безпечні й здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом, право на відпочинок тощо). Але важливу роль у забезпеченні високого рівня продуктивності праці, ефективності виробництва, підвищення кваліфікації, розвитку трудового потенціалу відіграють заходи заохочення працівників. Як слушно зазначає О. В. Абрамова, серед правових засобів, що сприяють розвитку людського капіталу, вагоме місце відводиться заходам заохочення, які стимулюють дисципліновану поведінку працівників у процесі праці, вияв творчої активності, а також зростання професійної майстерності. У свою чергу, якісний стан професійно-кваліфікаційної структури кадрів є фактором, що безпосередньо впливає на економічні й соціальні показники діяльності організацій [1, с. 16].

На жаль, законодавство колишнього СРСР, яким ми до цього часу керуємось, не враховує потреби ринкових відносин і не передбачає економічно виправданих для роботодавця і вигідних для працівників засобів стимулювання праці. У науці України недостатньо вивчений зарубіжний досвід стимулювання й мотивації персоналу компаній. Між тим, варто зазначити, що сучасні вітчизняні фахівці (А. О. Гордеюк [2; 3], Г. А. Капліна [4], К. Є. Машков [5; 6] та ін.) приділяють значну увагу питанням винагородження працівників, системам і методам стимулювання праці. Результати їх досліджень свідчать про те, що економічного зростання підприємство може досягти не лише внаслідок використання новітніх технологій і досягнень технічного прогресу, а й заходів підтримки й розвитку людського фактору, зокрема, навчання й підвищення кваліфікації працівників, їх стимулювання та залучення до процесів управління. Адже тільки належним чином підготовлений і мотивований персонал може забезпечити досконале виконання будь-яких виробничих завдань на підприємстві. Так, деякі компанії розглядають звичайних працівників (безпосередніх виконавців) як головне джерело досягнень у сфері якості й продуктивності праці, а важливим принципом взаємовідносин із персоналом – повагу керівника до індивіда [7, с. 50]. Цей принцип знаходить свій вияв у розгалуженій системі заохочень працівників за досягнуті успіхи в роботі.

Слід указати, що при застосуванні заохочень керівники підприємств і досі користуються Типовими правилами внутрішнього трудового розпорядку для робітників та службов-

ців підприємств, установ, організацій, затвердженими постановою Держкомпраці СРСР від 20 липня 1984 року № 213 [8]. Відповідно до п. 21 Типових правил ВТР за зразкове виконання трудових обов'язків, підвищення продуктивності праці, покращення якості продукції, тривалу та бездоганну працю, новаторство в роботі та інші досягнення в праці застосовуються такі заохочення:

- а) оголошення подяки;
- б) виплата премії;
- в) нагородження цінним подарунком;
- г) нагородження почесною грамотою;
- г) занесення до Книги пошани, на Дошку пошани.

При цьому зазначено, що правилами внутрішнього трудового розпорядку можуть передбачатися також інші види заохочення.

Незважаючи на те, що згідно з Генеральною угодою між Кабінетом Міністрів України, Конфедерацією роботодавців України та всеукраїнськими профспілками і профоб'єднаннями на 2002 – 2003 роки [9] Кабінет Міністрів України брав на себе зобов'язання розробити й затвердити за участю профспілок Типові правила внутрішнього трудового розпорядку підприємства, установи, організації (п. 3.22. цієї Угоди), до цього часу відповідного нормативного акту не існує.

Типові ж правила 1984 року не відповідають сучасним вимогам мотивації та стимулювання праці. Проект Трудового кодексу, прийнятий Верховною Радою України в другому читанні 10 грудня 2009 року [10], не додає нічого нового до регулювання заохочень працівників порівняно з чинним законодавством. Так, стаття 269 проекту ТКУ передбачає, що за успіхи в роботі та сумлінне виконання трудових обов'язків до працівників можуть застосовуватися заходи морального і матеріального заохочення – оголошення подяки, нагородження грамотою, виплата премії, вручення цінного подарунка. Правилами внутрішнього трудового розпорядку, нормативними актами роботодавця можуть установлюватися інші види заохочень. За особливі трудові заслуги працівники представляються в установленому порядку до нагородження відомчими відзнаками та державними нагородами.

Основною проблемою є питання про визначення підстав для заохочення працівників. Типові правила ВТР містять положення про те, що заохочувати працівників можна не лише за досягнення успіхів поза основними трудовими обов'язками, а й за тривалу бездоганну працю на цьому підприємстві. Вважаємо, що таке положення варто зберегти й у новому трудовому кодексі, оскільки тривала сумлінна робота на благо підприємства є також цінною і забезпечує високий кінцевий результат (значний трудовий внесок) трудового шляху працівника на підприємстві.

Сьогодні заохочення – це публічне визнання трудових заслуг працівника. При цьому слід дотримуватися застосування елементів урочистості. Право на заохочення не є суб'єктивним правом працівників, воно залишається складником загальної правоздатності.

Законодавство передбачає можливість застосування заохочень до будь-якого працівника за досягнуті успіхи в роботі. Разом із тим, щодо державних нагород, то відповідно до ст. 146 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) підприємства представляють своїх працівників до нагородження за особливі трудові заслуги у вищі органи державної влади і місцевого самоврядування.

Із часу незалежності в Україні запроваджені й широко реалізуються нормативні акти, що передбачають велику кількість державних нагород і порядок застосування нагородження. Це Закон України «Про державні нагороди України» від 16.03.2000, № 1549-III [11], Указ Президента України «Про почесні звання України» від 29.06.2000, № 476/2001 [12] та ін.

Так, відповідно до розділу III «Порядок представлення до присвоєння почесних звань» зазначеного Указу подання про присвоєння почесних звань вносяться Президентіві України Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, Конституційним Судом України, Верховним Судом

України, Вищим Господарським Судом України, Генеральною прокуратурою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим, Радою Міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями, а також Комісією державних нагород та геральдики при Президентові України, творчими спілками, об'єднаннями громадян.

Висунення кандидатур до присвоєння почесних звань здійснюється гласно за місцем роботи особи, яку представляють до нагородження, у трудових колективах установ, організацій, підприємств незалежно від типу, форми власності та господарювання. клопотання про присвоєння почесних звань порушується перед відповідним органом чи організацією вищого рівня залежно від підпорядкованості.

клопотання про присвоєння почесних звань, які порушуються органами місцевого самоврядування, подаються Президентові України через відповідні обласні, Київську, Севастопольську міські державні адміністрації.

клопотання, які порушуються творчими спілками, об'єднаннями громадян, мають бути попередньо погоджені з відповідними центральними органами виконавчої влади, Радою Міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями.

Органи, яким надано право вносити подання про присвоєння почесних звань, надсилають на ім'я Президента України зазначене подання і нагородний лист устанавленого зразка.

У нагородному листі зазначаються конкретні заслуги особи, що стали підставою для порушення клопотання про присвоєння почесного звання.

Слід зауважити, що у випадках, коли мова йде про нагородження керівних працівників (наприклад, директора підприємства, головного інженера, керівника структурного підрозділу) підготовка такої інформації не є складною. Якщо ж трудовий колектив вирішує нагородити звичайного працівника (кухаря, водія, прибиральницю, сантехніка тощо), пов'язати його працю з виробничими результатами діяльності підприємства досить важко. Тому пропонуємо обмежуватися загальною характеристикою роботи працівника, тривалістю його трудового шляху, особистими якостями тощо. Крім того, слід виключити положення про погодження клопотання про нагородження працівника з органами місцевого самоврядування.

Деякі діячі культури і мистецтва висловлюють думку про те, що стимулювання працівників має носити виключно матеріальний характер. Проте з такою позицією важко погодитися.

За Типовими правилами внутрішнього трудового розпорядку різноманітність заохочень має визначатися на конкретному підприємстві.

Практика показує, що керівники підприємств недооцінюють і не використовують правові можливості застосування заохочень. З іншого боку, намагаючись заохотити працівника, вони іноді застосовують такі заходи, що не тільки не викликають позитивного сприйняття працівників, а навпаки – можуть принизити їх. Відомі випадки, коли працівникам в урочистій обстановці вручали в гарно оформлених коробках сірники (!) або коли одного працівника в різні періоди роботи нагороджували однаковою подарунком – годинником (за всю його трудову діяльність у нього назбиралося близько 20 (!) годинників). Таке заохочення втрачає для працівника привабливість і позбавляє його почуття вдячності.

Стаття 151 КЗпП України передбачає, що протягом строку дії дисциплінарного стягнення заходи заохочення до працівника не застосовуються.

Типові правила ВТР конкретизують це положення, зокрема п. 26 устанавлює, що за прогул (у тому числі за відсутність на роботі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважної причини адміністрація підприємства застосовує один із таких заходів:

- дисциплінарне стягнення;
- зниження в межах, устанавлених чинним законодавством, розміру одноразової винагороди за вислугу років (за стаж роботи за спеціальністю на даному підприємстві) або позбавлення права на отримання відсоткової надбавки за вислугу років терміном до трьох

місяців на підприємствах, де встановлена виплата такої допомоги, чи надбавок за вислугу років.

Крім того, передбачено, що, незалежно від застосування заходів дисциплінарного чи громадського стягнення, працівник, який учинив прогул без поважної причини або з'явився на роботі в нетверезому стані, позбавляється виробничої премії повністю або частково. Йому може бути зменшено розмір винагороди за результатами річної роботи підприємства або зовсім не виплачено винагороди.

У зв'язку із цим у практиці часто виникають питання щодо правової природи премій, зокрема стосовно того, які з них слід відносити до заохочень.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про оплату праці» від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР [13] із подальшими змінами й доповненнями, структура заробітної плати містить:

основну заробітну плату (винагороду за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці у вигляді тарифних ставок (окладів) і відрядних розцінок для робітників та посадових окладів для службовців);

додаткову заробітну плату (винагороду за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці). Вона включає доплати, надбавки, гарантійні і компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством; премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій;

інші заохочувальні та компенсаційні виплати (до них належать виплати у формі винагород за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами і положеннями, компенсаційні та інші грошові і матеріальні виплати, які не передбачені актами чинного законодавства або які провадяться понад встановлені зазначеними актами норми).

Відповідно, якщо премія є елементом заробітної плати (додатковою її частиною), то в разі дії дисциплінарного стягнення позбавляти працівника цієї частини заробітної плати не можна. Вона підлягає іншому регулюванню.

Ми погоджуємося з позицією, висловленою фахівцями Департаменту з питань державного регулювання заробітної плати та умов праці Мінпраці України [14]. Вони, зокрема, зазначають, що за виробничі упущення та інші проступки – порушення вимог виробничих і технологічних інструкцій, норм охорони праці, прогул, появу на роботі в нетверезому стані, порушення встановленого режиму роботи тощо – до працівника може бути застосований такий вид стягнення, як догана. Протягом строку дії дисциплінарного стягнення заходи заохочення до працівника не застосовуються. Перелік заходів заохочення (за успіхи в роботі, за особливі трудові заслуги тощо) і підстави для їх застосування визначаються правилами внутрішнього трудового розпорядку.

За скоєний проступок працівник, якому оголошена догана, може бути **також** позбавлений виробничої премії частково або повністю. Підстави та період зменшення розміру чи позбавлення премії окремих працівників встановлюються показниками й умовами преміювання, передбаченими Положенням про преміювання.

У випадку, якщо Положенням про преміювання не передбачено виробничі упущення та інші порушення трудової дисципліни, за скоєння яких працівник позбавляється премії повністю або частково, виробничі премії повинні виплачуватися, оскільки вони не є заходами заохочення, а належать до додаткової заробітної плати [14].

Традиційно застосовується термін «позбавлення премії». Однак, на нашу думку, слід уживати термін «не виплачувати премію».

Із метою запобігання незаконного позбавлення виплат, що належать працівникові, слід на кожному підприємстві розробляти своє положення про преміювання працівників, у якому передбачати порядок і умови виплати премії з урахуванням особливостей виду діяльності та організаційно-правової форми конкретного підприємства. Це зумовлюється тим, що зараз відсутні будь-які типові чи примірні нормативні акти, які діяли в колишньому СРСР. У сучасних умовах кожний суб'єкт господарювання має самостійно розробити й затвердити положення про оплату праці й преміювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова О. В. Совершенствование законодательства о поощрении // Трудовое право [Текст] / О. В. Абрамова. – 2006, апрель. – № 4 (74). – С. 16–22.
2. Гордеюк А. О. Місце премії у структурі заробітної плати [Текст] / А. О. Гордеюк // Право і безпека. – 2006. – № 5'5. – С. 108–110.
3. Гордеюк А. О. Перспективи розвитку преміювання в Україні / А. О. Гордеюк // Держава і право: de lege praeterita, instante, futura : матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції, Миколаїв, 27-28 листопада 2009 року. – Миколаїв: Ліон, 2009. – С. 260–261.
4. Капліна Г. Заохочувальні способи правового регулювання оплати найманої праці в умовах ринкових перетворень / Г. Капліна // Юридична Україна. – 2008. – № 7. – С. 80–85.
5. Машков К. Підстави застосування до працівників заохочень за трудові досягнення [Текст] / К. Машкова // Право України. – 2007. – № 11. – С. 35-40.
6. Машков К.Є. Поняття «заохочення за трудові досягнення» [Текст] / К. Є. Машков // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 3 (77). – С. 117–121.
7. Питерс Т. В поисках эффективного управления (опыт лучших компаний) [Текст] / Т. Питерс, Р. Уотермен. – М. : Прогресс, 1986. – 419 с.
8. Про затвердження типових правил внутрішнього трудового розпорядку для робітників та службовців підприємств, установ, організацій [Текст] : Постанова Державного комітету СРСР з праці та соціальних питань за погодженням з ВЦРПС від 20 липня 1984 р. № 213 // Баланс. – 2002, 05, № 9–10 (спецвипуск).
9. Генеральна угода між Кабінетом Міністрів України, Конфедерацією роботодавців України та всеукраїнськими профспілками і профоб'єднаннями на 2002–2003 роки, 16.01.2002 [Текст] // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 55. – 22 березня.
10. Трудовий кодекс України [Електронний ресурс]: проект закону України, дата реєстрації 04.12.2007, № 1108 // Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua>.
11. Про державні нагороди України [Текст] : Закон України від 16.03.2000, №1549-III // Офіційний вісник України. – 2000. – № 15 (28.04.2000). – Ст. 587.
12. Про почесні звання України [Текст]: Указ Президента України від 29.06.2000 № 476/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 27 (20.07.2001). – Ст. 1201.
13. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР [Текст] // Відом. Верхов. Ради України. – 1995. – № 17 (25.04.95). – Ст 21.
14. Праця і зарплата [Текст]. – № 28 (560), липень 2007. – С. 13.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О ПООЩРЕНИЯХ РАБОТНИКОВ**Юшко А. М.**

В статье рассматриваются проблемы правового регулирования поощрения образцового и эффективного труда, а также на основании сделанных выводов даются предложения об усовершенствовании трудового законодательства.

Ключевые слова: поощрение, премирование, награждение, внутренний трудовой распорядок.

The improvement of the legislation on encouragement of workers**Yushko A. M.**

The article deals with the problems of legal regulation of rewarding exemplary and effective work. On the basis of drawn conclusion suggestions regarding the improvement of labor legislation are given.

Key words: encouragement, bonuses, awards, internal labor schedule.

КАТЕГОРІЯ «РОЯЛТІ» В ПОДАТКОВОМУ ПРАВІ: ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ

Д. В. Бойко,

*канд. юрид. наук, наук. співробітник НДІ правового
забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України*

Стаття присвячена законодавчому визначенню категорії роялті в податковому праві та його узгодженню з правом інтелектуальної власності. У статті вказано недоліки наявного визначення, запропоновано нову його редакцію.

Ключові слова: роялті, податкове право, інтелектуальна власність.

Укладання та зміст договорів, що опосередковують обіг об'єктів інтелектуальної власності, регламентуються нормами цивільного права, яке має власний категоріальний апарат та метод правового регулювання. При цьому оподаткування операції за такими договорами здійснюється на підставі норм податкового законодавства, яке часто має зовсім інший категоріальний апарат і метод правового регулювання. І як буде показано далі, ці розбіжності призводять до неузгодженості законодавчого регулювання укладання договорів щодо об'єктів інтелектуальної власності та оподаткування операцій за цими договорами.

Податкове законодавство України використовує певні категорії права інтелектуальної власності для цілей визначення об'єкта та режиму оподаткування операцій, пов'язаних з інтелектуальною власністю. При цьому податкове законодавство часто розкриває зміст таких категорій інакше, аніж цей зміст розуміється в цивільному праві та праві інтелектуальної власності.

Такий стан речей призводить до того, що сторони при укладанні договорів, пов'язаних з об'єктами інтелектуальної власності, зіштовхуються з дилемою вибору між податковим законодавством і законодавством у галузі інтелектуальної власності. І внаслідок цілком зрозумілих можливих негативних наслідків сторони такого договору вимушені керуватися саме податковим законодавством, що, на нашу думку, є неправильним.

Одним із прикладів суттєво неузгоджених категорій цивільного і податкового права є категорія роялті.

Тема законодавчого визначення роялті в податковому законодавстві є актуальною вже не перший рік. Це зумовлено тим, що визначення роялті містилося ще в Законі України «Про оподаткування прибутку підприємств» [1]. Одразу після появи цієї норми тема привернула до себе увагу з огляду на те, що визначення «роялті» було складно зрозуміти з точки зору формальної логіки, що давало можливість податковим органам досить широко її тлумачити. А тому із цього приводу вийшло досить багато публікацій, присвячених в основному спробі зрозуміти те, що хотів сказати законодавець [2, 3]. Також не можна не згадати роз'яснення Державної податкової адміністрації з цих питань [4, 5], які, очевидно, були покликані внести ясність, але, на нашу думку, все тільки заплутали.

Такий стан речей був зумовлений тією простою обставиною, що законодавче визначення роялті в податковому праві України є алогічним (як буде показано далі) і не враховує особливості цивільно-правового режиму обігу об'єктів інтелектуальної власності, а також відповідну договірну практику в цій сфері. А інтерпретувати алогічні судження можна безкінечно без будь-якого логічного результату, щодо такого судження здорова інтерпретація в принципі не може бути здобута.

А тому цілями цієї статті є, по-перше, визначити недоліки наявного визначення роялті з точки зору права інтелектуальної власності, а по-друге, запропонувати нове визначення роялті в податковому праві, яке б ураховувало зазначені вище особливості.

Чинне законодавство України містить такі визначення категорії роялті:

«роялті – ліцензійний платіж у вигляді сум, які сплачуються періодично, залежно від обсягів виробництва або реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) із використанням об'єкта права інтелектуальної власності» [6];

«роялті – ліцензійний платіж у вигляді сум, які сплачуються періодично, залежно від обсягів виробництва або реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) із використанням об'єкта права інтелектуальної власності» [7];

«роялті – платежі будь-якого виду, одержані як винагорода за користування або за надання права на користування об'єктом права інтелектуальної власності» [8].

У теорії права інтелектуальної власності під роялті звичайно розуміються «періодичні відрахування ліцензіата на користь ліцензіара, що здійснюються протягом всього строку дії ліцензії і встановлюються у формі певних відрахувань або від вартості виробленої за ліцензією продукції, або від продажної ціни цієї продукції» [9, с. 249].

У практиці інноваційного процесу можна виділити такий підхід до визначення цієї категорії: «роялті – фіксовані процентні ставки, що виплачуються ліцензіатом через узгоджені з ліцензіаром інтервали часу (наприклад, щорічно), починаючи з року використання предмета ліцензії або його виробничого освоєння» [10, с. 154].

Норми податкового законодавства України містять зовсім інше визначення роялті.

Так, відповідно до частини 1 підпункту 14.1.225 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України, «Роялті – будь-який платіж, отриманий як винагорода за користування або за надання права на користування будь-яким авторським та суміжним правом на літературні твори, твори мистецтва або науки, включаючи комп'ютерні програми, інші записи на носіях інформації, відео- або аудіокасети, кінематографічні фільми або плівки для радіо- чи телевізійного мовлення, передачі (програми) організацій мовлення, будь-яким патентом, зареєстрованим знаком на товари і послуги чи торговельною маркою, дизайном, секретним кресленням, моделлю, формулою, процесом, правом на інформацію щодо промислового, комерційного або наукового досвіду (ноу-хау)» [11].

Наші зауваження до наведеної норми стосуються переважно юридичної техніки.

По-перше, перерахування окремих видів об'єктів авторського права та суміжних прав (літературні твори, твори мистецтва або науки, включаючи комп'ютерні програми, передачі (програми) організацій мовлення) можна було б замінити просто вказівкою на об'єкт авторського права або суміжних прав.

По-друге, у вказаній нормі перераховані деякі об'єкти, які, якщо розібратися, не є об'єктами інтелектуальної власності. Так, власне, записи на носіях інформації самі по собі не є об'єктами інтелектуальної власності. Відео- та аудіокасети, плівки для радіо- чи телевізійного мовлення взагалі є об'єктами речового права власності, а не об'єктом інтелектуальної власності. А відповідно до частини 1 статті 419 Цивільного кодексу України, «Право інтелектуальної власності та право власності на річ не залежать одне від одного» [12]. Патент є охоронним документом, а не об'єктом інтелектуальної власності. Дизайн – це те, що потенційно може бути зареєстроване як промисловий зразок, а не сам промисловий зразок як об'єкт інтелектуальної власності, що безпосередньо впливає зі статті 5 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» [12]. Так само секретні креслення, моделі, формули, процеси – не є об'єктами інтелектуальної власності, а просто потенційно можуть бути зареєстровані й охоронятися в режимі таких об'єктів інтелектуальної власності як винахід або корисна модель, про що свідчить аналіз статті 6 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [14].

Таким чином, у першій частині підпункту 14.1.225 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України законодавець перерахував принципово різні об'єкти, деякі з них уза-

галі не є об'єктами інтелектуальної власності. І виходячи з цього, за використання вказаних об'єктів, зрозуміло, роялті взагалі не сплачується.

Щодо частини другої вказаного вище підпункту 14.1.225 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України, все набагато складніше.

Згідно із вказаною нормою, «Не вважаються роялті платежі за отримання об'єктів власності, визначених в абзаци першому цього пункту, у володіння або розпорядження чи власність особи або, якщо умови користування такими об'єктами власності надають право користувачу продати або здійснити відчуження в інший спосіб такого об'єкта власності або оприлюднити (розголосити) секретні креслення, моделі, формули, процеси, права на інформацію щодо промислового, комерційного або наукового досвіду (ноу-хау), за винятком випадків, коли таке оприлюднення (розголошення) є обов'язковим згідно із законодавством України».

Зауваження щодо цієї норми є вже суттєвими.

По-перше, володіння, розпорядження чи власність – це категорії (додамо – ще й не одного роду) речового права власності, і ці категорії не застосовуються до обігу об'єктів інтелектуальної власності.

По-друге, об'єкти інтелектуальної власності не продаються, вони не можуть бути предметом договору купівлі-продажу. Обіг зазначених об'єктів опосередковується зовсім іншими договорами (договором уступки прав, ліцензійним договором тощо). Адже недарма законодавець відокремив у Главі 75 Цивільного кодексу України групу договорів, які опосередковують розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

По-третє, законодавець знову ж таки змішує категорії «об'єкт власності» і «об'єкт інтелектуальної власності». Незважаючи на певну схожість, це зовсім різні категорії, вони навіть не співвідносяться між собою як загальне та окреме, що досить явно впливає з аналізу Розділу III «Об'єкти цивільних прав» Цивільного кодексу України. Крім того, частинами 2–3 статті 419 Цивільного кодексу України прямо визначено, що «перехід права на об'єкт права інтелектуальної власності не означає переходу права власності на річ», а «перехід права власності на річ не означає переходу права на об'єкт права інтелектуальної власності».

По-четверте, зовсім незрозуміла логіка законодавця щодо розголошення певної інформації. Якщо мова йде про комерційну таємницю як об'єкт інтелектуальної власності, то, згідно зі статтею 505 Цивільного кодексу України, її суттєвою характеристикою як об'єкта інтелектуальної власності є те, що ця інформація не є відомою і легкодоступною для фахівців у відповідній галузі. Тобто, якщо інформація перестає бути таємною, вона вже не може вважатися таким об'єктом інтелектуальної власності як «комерційна таємниця», а отже – немає підстав сплачувати за її використання роялті. Поширення загальновідомої інформації може відбуватися на іншій договірній підставі, наприклад, у рамках підрядних відносин [15, с. 225], які також не передбачають виплату роялті.

Підсумовуючи зазначене вище, слід зробити висновок про те, що наявне в Податковому кодексі України визначення категорії «роялті» має суттєві недоліки і не враховує особливостей правового режиму об'єктів інтелектуальної власності та їх обігу. На нашу думку, норма підпункту 14.1.225 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України потребує нагальних змін.

Пропонуємо при визначенні в податковому законодавстві категорії «роялті» враховувати насамперед положення цивільного законодавства, яке опосередковує обіг об'єктів інтелектуальної власності, а саме: норми, які визначають правовий режим охорони таких об'єктів, а також норми договірної права, що регулюють договори, пов'язані з такими об'єктами.

Результатом такого підходу, на нашу думку, могла б стати така редакція визначення роялті в податковому праві: «Роялті – платіж будь-якого виду за одержання права на використання об'єкта інтелектуальної власності на підставі ліцензійного договору. Не є роялті платежі за ліцензійним договором, який передбачає можливість передавати одержані права на використання об'єкта інтелектуальної власності в субліцензію».

Безумовно, запропоноване визначення категорії роялті може бути розвинуто й покращено, але принаймні запропонована редакція сприяла б узгодженню податкового та цивільного законодавства і зробила б певні аспекти оподаткування обігу об'єктів інтелектуальної власності більш визначеними та прозорими для платників податків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про оподаткування прибутку підприємств [Текст] : Закон України від 28.12.1994 р. №334/94-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1995. – № 4 (24.01.95). – Ст. 28.
2. Зимовец В. Роялти на вашу голову [Текст] / Владислав Зимовец, Сергей Зубик // Дебет-Кредит. – 2001. – № 43–45.
3. Яковенко О. Комп'ютерні програми на підприємстві: роялті, основні фонди, нематеріальні активи чи валові витрати? [Текст] / Ольга Яковенко // Юрид. журнал. – 2005. – № 12.
4. Щодо поняття «роялті» [Текст] : Лист Державної податкової адміністрації України від 16.8.2006 р. №15426/7/15-0317 // Вісник податков. служби України. – 2006. – № 32.
5. Щодо оподаткування роялті [Текст] : Лист Державної податкової адміністрації України від 05.09.2005 р. №17622/7/15-1117 // Урядовий кур'єр. – 2005. – № 198 (19.10.2005).
6. Методичні рекомендації з комерціалізації розробок, створених в результаті науково-технічної діяльності [Електронний ресурс], затверджені Наказом Державного комітету України з питань науки, інновацій та інформатизації від 13.09.2010 р. №18 // Режим доступу : URL: www.osvita.te.gov.ua/doc/Method_rec.doc.
7. Національний стандарт №4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» [Текст] : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.10.2007 р. №1185 // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 75. – Ст. 2792.
8. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 124 «Доходи» [Текст] : Наказ Міністерства фінансів України від 24.12.2010 р. №1629 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 9. – Ст. 424.
9. Охрана промышленной собственности в Украине [Текст] : монография / под ред. А. Д. Святоцкого, В. Л. Петрова. – К. : Изд. дом «Ин Юре», 1999. – 428 с.
10. Бовин А. А. Управление инновациями в организации [Текст] / А. А. Бовин, Л. Е. Черединова, В. А. Якимович. – М. : Омега-Л, 2006. – 415 с.
11. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 [Текст] // Офіц. вісн. України. – 2010. – № 92 (10.12.2010) (частина 1). – Ст. 3248.
12. Цивільний кодекс України [Текст] : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 11 (28.03.2003). – Ст. 461.
13. Про охорону прав на промислові зразки [Текст] : Закон України від 15.12.1993 р. №3688-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1994. – №7 (15.02.94). – Ст. 34.
14. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі [Текст] : Закон України №3687-XII від 15.12.1993 // Відом. Верхов. Ради України. – 1994. – № 7 (15.02.94). – Ст. 32.
15. Дозорцев В. А. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации [Текст] : сб. статей / В. А. Дозорцев // Исслед. центр частного права. – М. : Статут, 2003. – 416 с.

КАТЕГОРИЯ «РОЯЛТИ» В НАЛОГОВОМ ПРАВЕ: К ПРОБЛЕМЕ ОПРЕДЕЛЕНИЯ

Бойко Д. В.

Статья посвящена законодательному определению категории роялти в налоговом праве и его согласованию с правом интеллектуальной собственности. Указываются недостатки существующего определения и предложена новая его редакция.

Ключевые слова: роялти, налоговое право, интеллектуальная собственность.

THE TERM «ROYALTY» IN TAX LAW: TO THE PROBLEM OF DEFINITION

Boiko D.V.

The article is devoted to the legislative definition of the royalty category in tax law and its harmonization with the law of intellectual property. The shortcomings of the existing definition are specified and proposed a new edition of it.

Keywords: royalty, tax law, intellectual property.

УДК 347.44:621.39

ІСТОТНІ УМОВИ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

В. П. Кохан,

*канд. юрид. наук, старший науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України*

Досліджено істотні умови договору про надання послуг мобільного зв'язку, з'ясовано їх зміст. Проаналізовано договірну практику найбільших операторів мобільного зв'язку та на основі цього запропоновано положення щодо вдосконалення чинного законодавства про надання послуг мобільного зв'язку.

Ключові слова: мобільний зв'язок, послуги мобільного зв'язку, договір про надання послуг мобільного зв'язку, істотні умови договору про надання послуг мобільного зв'язку.

Стрімкий темп життя і висока ділова активність населення неможливі без швидкого й гарантованого доступу до інформації, одним із засобів отримання якої є мобільний зв'язок. Цей засіб телекомунікації характеризується скороченням часу передавання й отримання необхідної інформації, що перетворює мобільний зв'язок на невід'ємний атрибут сучасної ділової людини.

Із часу, коли в Україні було зроблено перший дзвінок мобільним телефоном у липні 1993 року, вітчизняний ринок послуг мобільного зв'язку стрімко розвинувся. З'явилися оператори зв'язку як професійні суб'єкти господарювання в цій сфері, а розвиток телекомунікаційних технологій та їх здешевлення привело до масового користування мережами рухомого зв'язку. Вказані обставини зумовили потребу в цивільно-правовому регулюванні відносин із надання послуг мобільного зв'язку.

На жаль, незважаючи на поширення мобільного зв'язку, в Україні бракує належного стану цивільно-правового регулювання таких відносин: немає не лише закону, який би регламентував відносини у сфері мобільного зв'язку, але відсутній і загальний акт про електричний зв'язок, видом якого є зв'язок рухомий.

Натомість ці правовідносини охоплюються сферою телекомунікацій. Базовим документом у царині телекомунікацій є однойменний Закон 2003 року, у преамбулі якого йдеться про визначення ним повноважень держави щодо управління та регулювання діяльності у сфері телекомунікації, а також права, обов'язки та засади відповідальності фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у даній діяльності або користуються телекомунікаційними послугами [1].

Єдиним нормативним актом, який певною мірою врегульовує окремі питання мобільного зв'язку, є Правила надання та отримання телекомунікаційних послуг [2]. Цей документ

містить розділ 5 «Послуги рухомого (мобільного) зв'язку», у якому законодавчо визначаються основні й додаткові послуги рухомого зв'язку, права та обов'язки оператора зв'язку і споживача таких послуг, а також порядок розрахунків за надані послуги рухомого (мобільного) зв'язку.

Немає і наукових праць із проблем правового регулювання послуг мобільного зв'язку в Україні.

Мета статті – визначити істотні умови договору про надання послуг мобільного зв'язку та з'ясувати їх зміст; проаналізувати договірну практику найбільших національних операторів зв'язку та виробити пропозиції з удосконалення чинного законодавства.

У пункті 217 Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг закріплено, що послуги рухомого (мобільного) зв'язку надаються на умовах договору. Порядок укладення договору встановлюється оператором відповідно до основних вимог, визначених законодавством [2]. Проте поняття такого договору цей нормативно-правовий акт не містить.

Поняття договору про надання телекомунікаційних послуг та його істотних умов не містить і Закон України «Про телекомунікації» як акт загальної дії для галузі рухомого зв'язку. Ці питання врегульовані підзаконним нормативно-правовим актом – Рішенням Національної комісії з питань регулювання зв'язку України (далі – НКРЗ) «Про затвердження Основних вимог до договору про надання телекомунікаційних послуг» від 26.03.09 № 1420 [3].

Згідно з п. 1.2 у цих Вимогах термін «договір про надання телекомунікаційних послуг» уживається в такому значенні: правочин про надання та отримання телекомунікаційних послуг, укладений між споживачем і оператором, провайдером, за яким оператор, провайдер зобов'язуються на замовлення споживача надати (надавати) телекомунікаційні послуги, а споживач зобов'язується оплатити (оплачувати) ці послуги (якщо інше не встановлено договором) [3].

Зокрема, істотними умовами договору про надання телекомунікаційних послуг є: (а) предмет договору, (б) номер телефону та інша інформація щодо ідентифікації кінцевого обладнання споживача, зокрема щодо адреси в IP-мережі, (в) ціни (тарифи) на телекомунікаційні послуги та порядок розрахунків (порядок, строки та форма оплати).

Згідно з абз. 2 ч. 1 ст. 638 ЦК істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди [4]. Фахівцями із цивільного права неоднаково тлумачиться наведена норма. Зустрічається думка, що вони бувають трьох типів: 1) умова про предмет договору; 2) умови, названі законом як істотні для договорів даного виду; 3) всі ті умови, стосовно яких за заявою однієї із сторін має бути досягнуто згоди [5, с. 154].

Із нашого погляду, більш виваженою і обґрунтованою є позиція, згідно з якою істотні умови справедливо поділені на чотири групи: 1) умови про предмет договору; 2) умови, визначені законом як істотні; 3) умови, які є необхідними для договорів даного виду; 4) умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди [6, с. 165]. Саме такого висновку доходимо, здійснивши буквально тлумачення норми абз. 2 ч. 1 ст. 638 ЦК [4].

Уважаємо за необхідне звернутися до практики укладення договорів про надання послуг мобільного зв'язку на ринку телекомунікаційних послуг України.

Провідними операторами мобільного зв'язку в Україні є ПрАТ «МТС Україна» та ПрАТ «Київстар Дж. Ес. Ем.». Послуги рухомого зв'язку надавалися і в мережі ПАТ «Укртелеком», однак, відповідно до ч. 1 ст. 35 Закону України «Про телекомунікації» 13.09.2011, у газеті «Урядовий кур'єр», а також на сайті цього оператора ним було розміщено попередження про припинення діяльності з надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку стандарту UMTS. Послуги рухомого (мобільного) зв'язку стандарту UMTS за обсягом та в порядку, визначеними у відповідних договорах, після припинення надання таких послуг ПАТ «Укртелеком» вони будуть надаватись оператором телекомунікацій ТОВ «ТриМоб» з першого числа місяця, наступного за місяцем, в якому цьому оператору буде видано дозвіл на відповідний номерний ресурс [7].

Аналіз договору МТС про надання послуг мобільного зв'язку, розміщеного на офіційному сайті цього оператора [8], свідчить, що оператор визначив як його істотні умови такі: про (а) предмет договору, (б) порядок розрахунків згідно з установленими тарифами та (в) строк дії договору.

Предметом договору МТС про надання послуг мобільного зв'язку визначено послуги мобільного зв'язку в межах України згідно з наданою ліцензією. Загальні умови надання послуг за цим Договором визначаються Умовами користування мережами мобільного зв'язку Оператора, які визнаються невід'ємною частиною Договору. Надання послуг за цим договором починається після внесення Абонентом на підставі відповідного рахунку Оператора повної суми первинного авансу та його зарахування на особовий рахунок Абонента.

Дослідження змісту договору іншого оператора телекомунікацій – Київстар – виявило те, що ним закріплено лише дві істотні умови: предмет договору та розрахунки [9]. Так, п. 2 Угоди про надання послуг стільникового мобільного зв'язку стандартів GSM-900 та GSM-180 передбачено, що Оператор надає Абоненту послуги стільникового мобільного зв'язку стандартів GSM-900 та GSM-1800, а Абонент користується вищенаведеними послугами та вчасно оплачує Оператору їх вартість на умовах, викладених у цій Угоді.

Детальніше предмет договору визначено в Договорі про надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку ПАТ Укртелеком [10]. Згідно з п. 1.1. цього документа Оператор зобов'язується надавати Абоненту послуги рухомого (мобільного) зв'язку стандарту UMTS, а також за домовленістю Сторін інші супутні та додаткові послуги (надалі – Послуги), у свою чергу Абонент зобов'язується приймати та оплачувати Послуги на умовах Договору, Правил та Тарифів. Послуги надаються Абоненту згідно з обраними ним Тарифами /Тарифними планами (Додаток до Договору), відповідно до Правил надання та отримання послуг рухомого (мобільного) зв'язку та інших супутніх послуг ПАТ «Укртелеком» (надалі – Правила) та інших нормативно-правових актів України. Надання Послуг починається після повної оплати Абонентом початкового платежу, у випадках та в розмірі, передбачених Тарифами (п.п. 1.2., 1.3.). Фактичне отримання Абонентом певної Послуги за Договором означає, що така Послуга була замовлена Абонентом.

Крім предмета, договір про надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку ПАТ Укртелеком зазначає як істотну умову порядок розрахунків на підставі встановлених Оператором тарифів.

Проаналізувавши договори про надання послуг мобільного зв'язку, доходимо висновку, що істотними умовами цього виду цивільно-правових договорів виступають предмет (зважаючи на вказівку Цивільного кодексу) та ціна. Умова про ціну охоплює собою не лише порядок розрахунків споживачів за надані послуги, а, насамперед, вид тарифу, яким визначаються форми й строки оплати послуг мобільного зв'язку. Практика укладення договорів про надання послуг мобільного зв'язку свідчить, що в них оператори телекомунікацій посилаються на додатково прийняті ними акти – Правила надання послуг рухомого зв'язку і тарифні плани (тарифи), у яких деталізуються положення договору і які є невід'ємною частиною останнього.

Щодо строку дії такого договору, то, на наш погляд, він не може визнаватися істотною умовою, оскільки в разі погодження сторонами умов про предмет і ціну договору останній вважається укладеним.

Розглянемо істотні умови договору про надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку докладно.

Предметом договору є сама послуга – певне нематеріальне благо, яке отримує замовник у процесі вчинення виконавцем своєї діяльності, і корисний ефект від наданої послуги. Із цього положення випливає те, що до предмета договору про надання послуг мобільного зв'язку входять послуги як такі, тобто дії, вчинювані оператором мобільного зв'язку і корисний ефект, отримуваний абонентом унаслідок цих дій. Іншими словами, предметом цього договору є власне мобільний (рухомий) зв'язок.

У Законі України «Про телекомунікації» [1] телекомунікаційна послуга (послуга) визнається як продукт діяльності оператора та/або провайдера телекомунікацій, спрямований на задоволення потреб споживачів у сфері телекомунікацій (ст. 1). Підхід законодавця до поняття послуги як продукту діяльності оператора, вважаємо, точно відображає сутність телекомунікаційної послуги, оскільки ним визнається необхідність досягнення певного результату. Відсутність такого результату свідчатиме про ненадання послуги, надання же неякісного результату може бути підставою притягнення оператора до відповідальності.

У правилах надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку операторів телекомунікацій зазвичай відсутнє визначення змісту послуг, що ними надаються. Приміром, в Умовах користування мережами мобільного зв'язку Оператора МТС [11] під послугами розглядають запропоновані Оператором послуги мобільного зв'язку з використанням мереж мобільного зв'язку, а також пов'язані з ними додаткові послуги, залежно від технічних можливостей Оператора (п. 1.4.).

Правила надання та отримання послуг рухомого (мобільного) зв'язку та інших супутніх послуг ПАТ «Укртелеком» у п. 2.1.14 визначають послуги як послуги рухомого (мобільного) зв'язку стандарту UMTS, а також Супутні та Додаткові послуги, які надаються Укртелекомом, залежно від технічних можливостей останнього [7].

Усвідомлення оператором зв'язку як виконавцем за договором надання послуг правової природи результативності послуг мобільного зв'язку є необхідною передумовою вчинюваних ним дій. Тому в Законі України «Про рухомий (мобільний) зв'язок» варто закріпити поняття послуг рухомого (мобільного) зв'язку як результату діяльності оператора з надання доступу до мережі, а також прийому, обробці й передання радіосигналу.

Послуги мобільного зв'язку, що становлять предмет договору, варто класифікувати на види. Сучасний розвиток рухомого зв'язку пропонує поділ усіх послуг, що можуть надаватися операторами зв'язку, на основні, додаткові і супутні. Критерієм при цьому є зміст і призначення таких послуг.

В Україні немає спеціалізованого закону про рухомий зв'язок, а в Правилах надання та отримання телекомунікаційних послуг прямо закріплено лише види основних послуг рухомого зв'язку, до того ж установлено право оператора самостійно формувати перелік додаткових послуг, що можуть надаватися ним споживачам (п. 214) [2].

У науковій літературі під основною послугою мобільного зв'язку абонентам розуміють «діяльність оператора мобільного зв'язку, спрямовану на передачу і (або) прийом голосової інформації для цілей спілкування абонента з особою, яка викликається абонентом або яка ініціювала виклик абонента» [12, с. 152].

Правилами надання та отримання телекомунікаційних послуг передбачено основні і додаткові послуги рухомого (мобільного) зв'язку. Згідно з п. 213 Правил основними послугами рухомого (мобільного) зв'язку є: (1) надання доступу до мережі оператора рухомого (мобільного) зв'язку (далі – оператор) шляхом підключення та з'єднання кінцевого обладнання абонента; (2) передавання і приймання інформації голосом.

Оператор може надавати абонентам платні та безоплатні додаткові послуги за визначеним ним переліком (п. 214) [2].

Свобода операторів зв'язку у визначенні переліку послуг та їх змісту загрожує правам та інтересам користувачів цих послуг. Приміром, оператори зв'язку можуть нав'язувати абонентам послуги, безпосередньо не пов'язані з мобільним зв'язком, і брати за них додаткову оплату.

Основними послугами, на думку В. В. Суденка, необхідно вважати такі, які надають абоненту можливість комунікації. До них названий автор відносить: доступ до мережі оператора, мереж загального користування, міжміського та міжнародного зв'язку, безкоштовний виклик екстрених оперативних служб (пожежної охорони, міліції, швидкої медичної допомоги і аварійної газової служби) [13, с. 90].

Додатковими послугами мобільного зв'язку визнаються всі інші послуги, що надаються оператором і залежать від технічних можливостей обраного стандарту зв'язку. Вони завжди мають оплатний характер. Саме стандартом зв'язку, підтримуваним оператором, визначається сукупність і якість послуг, що можуть надаватися, тому абонент не може вимагати надання йому послуги в разі, якщо вона не підтримується обраним стандартом і кінцевим обладнанням (мобільним телефоном) абонента.

Згідно з п. 215 Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг додатковими платними послугами рухомого (мобільного) зв'язку, зокрема, є: передавання і приймання текстових повідомлень; установлення, перевстановлення, переключення, повторне підключення кінцевого обладнання абонента; надання телекомунікаційного каналу для підключення систем сигналізації (пожежної, охоронної тощо); тимчасове відключення і включення кінцевого обладнання за заявою абонента; надання довідково-інформаційних послуг; переадресування виклику; очікування вхідного виклику; заборона виклику; обмеження виклику; голосова пошта; конференц-зв'язок; вибір абонентського номера; зміна абонентського номера; роумінг; передавання і приймання мультимедійних повідомлень [2].

Зазначений перелік додаткових послуг, що можуть надаватися в мережі рухомого зв'язку, не є вичерпним. До числа додаткових послуг, що зазвичай надаються операторами мобільного зв'язку, належать також: утримання виклику; приймання й передання факсимільних повідомлень; послуга доступу WAP (Wireless Application Protocol); інформаційно-довідкові послуги тощо.

Супутні послуги мобільного зв'язку спрямовані більше на задоволення потреб споживачів, що виникають у зв'язку з користуванням мобільними послугами, але безпосередньо з ними не пов'язані. Приміром, до супутніх послуг слід віднести: переказ коштів із рахунку одного абонента на рахунок іншого абонента; блокування номера оператором у разі крадіжки мобільного телефону тощо. Перелік таких послуг залежить від оператора зв'язку.

До істотних умов договору варто віднести ціну за надані послуги мобільного зв'язку, яка на практиці встановлюється у формі обраного споживачем (абонентом) тарифу (тарифного плану), запропонованого оператором мобільного зв'язку. Тариф як істотна умова договору фіксується в кожному договорі про надання послуг мобільного зв'язку. Тариф містить також порядок і строки оплати (як правило, внесення авансового платежу на рахунок абонента). Значення авансу полягає в тому, що в разі його невнесення на особистий рахунок абонента, договір вважається не укладеним. У разі ж невнесення поточних платежів за діючим договором це є підставою призупинення надання послуг рухомого зв'язку.

Таким чином, порядок розрахунків та їх строки є істотними умовами договору, зважаючи на вибір конкретного тарифу (тарифного плану), яким визначаються ціна, порядок і строки оплати. У Законі «Про рухомий зв'язок» необхідно закріпити вимоги до тарифів на надання послуг мобільного зв'язку і визначити тариф (тарифний план) як істотну умову договору.

Істотними умовами договору про надання послуг мобільного зв'язку є умови про абонентський номер та позначення кінцевого обладнання абонента, з допомогою яких забезпечується ідентифікація користувача послуг мобільного зв'язку.

Це положення впливає з аналізу основних вимог до договору про надання телекомунікаційних послуг, установлених в однойменному нормативно-правовому акті НКРЗ. У пункті 3.5. визначено організаційні й технічні умови надання телекомунікаційних послуг, до яких віднесено «номер телефону чи інша інформація щодо ідентифікації кінцевого обладнання споживача, зокрема щодо адреси в IP-мережі, підстави, терміни і порядок зміни оператором, провайдером номера телефону та/або інших ідентифікаторів кінцевого обладнання споживача» [3]. З огляду на те, що без наявності відповідного технічного обладнання в споживача і без виділення номерного ресурсу оператору і оператором споживач не може користуватися послугами рухомого зв'язку, технічні умови надання таких послуг отримують правове значення істотних умов договору. У разі відсутності останніх у договорі він вважається таким, що не укладений.

На важливість технічних умов указує і той факт, що оператор може відмовити в укладенні договору в разі: (1) відсутності технічної можливості надання доступу до мережі оператора в зазначених споживачем місцях; (2) відсутності технічної можливості надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку, необхідних споживачу (п. 218) [2].

З виділеного номерного ресурсу оператор зв'язку призначає користувачеві мобільних послуг абонентський номер, що закріплюється на SIM-карті. Її можна розглядати як матеріальний носій інформації про абонента і як технічний пристрій, з допомогою якого мобільний телефон абонента з'єднується з мережею оператора зв'язку. При цьому лише за наявності в мобільному телефоні SIM-карти він стає абонентським обладнанням і таким чином відбувається його ідентифікація.

SIM-карта і мобільний телефон – кінцеве обладнання, призначене для забезпечення доступу до послуг мобільного зв'язку. У Законі України «Про телекомунікації» кінцеве обладнання визначено як обладнання, призначене для з'єднання з пунктом закінчення телекомунікаційної мережі з метою забезпечення доступу до телекомунікаційних послуг (ст. 1) [1].

Уже наголошувалося на необхідності єдиного розуміння мобільного телефону і SIM-карти, вставленої до нього, оскільки лише у в такому тандемі мобільний телефон перетворюється на кінцеве обладнання певного оператора мобільного зв'язку, здатне виконувати функції з'єднання з пунктом закінчення телекомунікаційної мережі з метою забезпечення доступу до телекомунікаційних послуг. Тому, укладаючи договір купівлі-продажу мобільного телефону з установленням SIM-карти певного оператора зв'язку, водночас укладається і договір про надання послуг мобільного зв'язку.

До типових договорів про надання послуг мобільного зв'язку не включаються відомості про кінцеве обладнання абонента, оскільки в законодавстві не передбачено обов'язку операторів зв'язку вказувати індивідуальні характеристики мобільних телефонів (назву, найменування виробника, індивідуальний серійний номер мобільного терміналу), крім номера телефону [3]. Отже, договори цього виду не здійснюють ідентифікацію кінцевого обладнання.

Однак, умова про кінцеве обладнання є істотною для договору про надання послуг мобільного зв'язку. З огляду на це в договорі повинні бути вказані відомості, що ідентифікують кінцеве обладнання абонента, – індивідуальні характеристики мобільного телефону: назва, найменування виробника, індивідуальний серійний номер мобільного терміналу.

Проведений цивільно-правовий аналіз відносин щодо надання послуг мобільного зв'язку дозволяє сформулювати положення про істотні умови договору про надання послуг мобільного зв'язку, яке пропонується закріпити в Законі України «Про рухомий зв'язок» у такій редакції: договір про надання послуг мобільного зв'язку повинен містити такі істотні умови:

- предмет договору із переліком конкретних послуг, що надаються абоненту;
- тариф (тарифний план), яким визначаються ціна, порядок і строки оплати;
- абонентський номер із виділеного оператору зв'язку номерного ресурсу, закріплений на SIM-карті;
- відомості, що ідентифікують кінцеве обладнання абонента: назва, найменування виробника, індивідуальний серійний номер мобільного терміналу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про телекомунікації [Текст] : Закон України від 18.11.2003 р. № 1280-IV // Відом. Верхов. Ради України від 19.03.2004. – 2004 – № 12. – Ст. 155.
2. Правила надання та отримання телекомунікаційних послуг [Текст] : постанова КМУ від 09.09.2005 р. № 720 // Офіц. вісник України. – 2005 – № 32. – Ст. 1935.

3. Про затвердження Основних вимог до договору про надання телекомунікаційних послуг [Текст] : Рішення Національної комісії з питань регулювання зв'язку України від 26.03.09 № 1420 // Офіц. вісник України. – 2009 – № 36. – Ст. 1233.
4. Цивільний кодекс України [Текст] : за станом на 1 січ. 2012 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.
5. Фогельсон Ю.Б. Введение в страховое право. Просто о сложном [Текст] / Ю. Б. Фогельсон / изд. 2-е. / – М. : Изд-во БЕК, 2001. – 214 с.
6. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України [Текст] : У 2-х т. / За відп. від. ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К. : Юрінком-Інтер, 2005. – Т.2. – 1088 с.
7. Правила надання та отримання послуг рухомого (мобільного) зв'язку й інших супутніх послуг ПАТ «Укртелеком» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrtelecom.ua>.
8. Договір МТС про надання послуг мобільного зв'язку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mts.com.ua>.
9. Угода Київстар про надання послуг стільникового мобільного зв'язку стандартів GSM–900 та GSM–180 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kyivstar.ua>.
10. Договір про надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку ПАТ Укртелеком [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrtelecom.ua>.
11. Умови користування мережами МТС від 29.09.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mts.com.ua>. – Заголовок з екрана.
12. Скорикова Т. Н. Гражданско-правовое регулирование отношений по оказанию услуг сотовой связи : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Скорикова Татьяна Николаевна. – Томск, 2006. – 268 с.
13. Суденко В. В. Договор оказания услуг радиотелефонной сотовой связи: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Суденко Владимир Вячеславович. – Краснодар, 2003. – 172 с.

СУЩЕСТВЕННЫЕ УСЛОВИЯ ДОГОВОРА ОБ ОКАЗАНИИ УСЛУГ СОТОВОЙ СВЯЗИ: ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

Кохан В. П.

Исследованы существенные условия договора об оказании услуг сотовой связи, определено их содержание. Проанализирована договорная практика крупнейших операторов сотовой связи и на основании этого предложены положения по усовершенствованию действующего законодательства об оказании услуг сотовой связи.

Ключевые слова: сотовая связь, услуги сотовой связи, договор об оказании услуг сотовой связи, существенные условия договора об оказании услуг сотовой связи.

SUBSTANTIAL CONDITIONS OF THE CELLULAR SERVICE AGREEMENT: CIVIL LEGAL ASPECT

Kokhan V.P.

Substantial conditions of the cellular service agreement have been investigated, their maintenances have been determined. Contractual practice of the largest operators of cellular has been analysed and the offers improving current cellular service legislation have been done.

Keywords: cellular, cellular service, cellular service agreement, substantial conditions of the cellular service agreement.

СТАН ПРАЦЕЗДАТНОСТІ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Н. М. Биба,

*канд. юрид. наук молодший науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України*

У статті розглядаються підстави застосування диференціації при впорядкуванні трудових відносин з інвалідами. Доведено, що стан працездатності належить до суб'єктних підстав диференціації правового регулювання трудових відносин.

Ключові слова: працездатність, диференціація, стан здоров'я, інвалідність, інваліди.

Чинна Конституція України проголошує фундаментальні права та свободи людини і громадянина, гарантованість яких виявляється в її основних положеннях. Однією з гуманістичних цінностей світової спільноти є право на працю, передбачене ст. 43 Основного Закону, що включає можливість кожного заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. З метою реалізації інвалідами права на працю держава повинна розробляти, здійснювати й періодично переглядати національну політику в галузі професійної реабілітації і працевлаштування людей з обмеженими здібностями. При цьому спеціальні заходи, спрямовані на забезпечення справжньої рівності можливостей для таких людей, не вважаються дискримінаційними стосовно інших працівників [1, с. 123]. Обов'язок сприяння в реалізації інвалідами права на працю закріплено в ст. 172 КЗпП, де зазначено, що у випадках, передбачених законодавством, на власника або уповноважений ним орган покладається обов'язок організувати інвалідам навчання, перекваліфікацію та працевлаштування згідно з медичними рекомендаціями.

У науковій правовій літературі радянського періоду право на працю розглядалося як право, володіти яким могли тільки працездатні особи. Деякі правознавці вказували, що це право кожного працездатного члена суспільства на отримання гарантованої роботи з оплатою праці відповідно до її кількості та якості [2, с. 207]. Загальноновизнаним у тогочасній науці трудового права було також положення, за яким право на працю й обов'язок працювати – це об'єктивно необхідні й взаємодоповнюючі категорії, що характеризують правовий статус громадянина.

Конституція УРСР 1978 р. теж передбачала право на працю (ст. 38) і обов'язок сумлінно працювати (ст. 58). За ухилення від суспільно корисної діяльності здатного до роботи громадянина наставала юридична відповідальність, суб'єктами якої були лише працездатні особи. Залучення непрацездатних до роботи здійснювалося на добровільних засадах.

О. Ю. Пашерстник висловлював міркування, що категорії «право на працю» й «обов'язок працювати» взаємопов'язані, хоча й не тотожні. Якщо правом на працю володіють усі працездатні громадяни СРСР, то юридичний обов'язок працювати мають не всі, приміром, не зобов'язані працювати інваліди й особи, які досягли пенсійного віку [3, с. 30].

Наявна політика стосовно інвалідів – це результат суспільного розвитку протягом останніх 200 років. Вона долала шлях від звичайного догляду за інвалідами у відповідних установах до отримання освіти дітьми-інвалідами й реабілітації осіб, які стали інвалідами вже у зрілому віці. Люди з обмеженою працездатністю є значною соціальною групою, що потребує особливої допомоги, уваги й турботи з боку держави й суспільства [4, с. 7]. Нечуйність,

бездушність і страх – основні соціальні чинники, що протягом тривалого часу були перешкодою в суспільстві для розвитку здібностей інвалідів і спричиняли їх ізоляцію. Одним з пріоритетних напрямків державної політики в Україні на сучасному етапі становлення її як правової соціальної держави є втілення в життя комплексу заходів з інтеграції інвалідів до суспільного життя шляхом підвищення їх ролі у середовищі, що їх оточує, створення рівних прав з іншими громадянами для участі в економічній, політичній, соціальній та іншій діяльності.

Одним з аспектів соціальної захищеності таких осіб є їх право працювати на підприємствах, в установах, організаціях, а також займатися підприємницькою чи іншою діяльністю, не забороненою законодавством країни. Трудове законодавство, конкретизуючи рівні можливості кожного у реалізації своїх трудових прав, визначає її гарантії.

У той же час через низку причин виникає потреба у диференційованому підході до регулювання суспільних відносин у сфері праці. Диференціація здійснюється за допомогою прийняття спеціальних нормативних актів, що поширюються тільки на певні групи населення й категорії працівників. Вона не суперечить ідеї соціальної справедливості, а дозволяє досягти реальної рівності порівняно з тією, що встановлюється загальним законодавством, яке поширюється на всіх без винятку громадян. Як писав О. С. Пашков, «щодо сфери трудових відносин диференціація законодавства означає забезпечення рівних можливостей відтворення робочої сили при різних умовах її застосування (в галузях важкої індустрії, в районах із суворими кліматичними умовами, у виробництвах зі шкідливими або важкими умовами праці тощо). Така диференціація не тільки не порушує принципу рівності, а, навпаки, забезпечує його послідовне втілення в життя» [5, с. 105].

За допомогою державного регулювання співвідношення обсягів прав, обов'язків і пільг, якими володіють різні категорії працівників, підтримується їх сумарна рівноправність. Фактична (соціальна) рівність у чомусь нерівних осіб досягається суспільним визнанням суттєвої різниці між людьми, зумовленої об'єктивними причинами, і наданням додаткових прав, пільг і переваг, що дозволяють компенсувати цю різницю [6, с. 66].

Р. З. Лівшиць наголошував, що єдність тільки тоді є справжньою, якщо вона диференційована, а диференціація досягає своєї мети лише тоді, коли вона єдина [7, с. 39].

У нормах трудового права, підкреслював О. С. Пашков, більше ніж у будь-яких інших потрібно враховувати предмет, способи й методи реалізації прав і виконання обов'язків. Але при цьому варто враховувати, що не менш важливим є й суб'єктивний момент: хто здійснює ці права й виконує трудові обов'язки, яку реальну особу розуміють за загальноприйнятою і єдиною для всіх конструкцією «суб'єкт трудового права» [8, с. 38].

Досліджуючи диференціацію при впорядкуванні трудових відносин різних категорій громадян, В. М. Догадов переконливо обґрунтував необхідність особливого підходу до вирішення цього питання. Він переконував, що повне й беззастережне застосування Кодексу законів про працю до всіх категорій трудових відносин на практиці виявляється неможливим. Для окремих галузей народного господарства через своєрідні умови застосування в них найманої праці доводиться допускати низку винятків і відступів від положень Кодексу, застосовуючи до них ці норми не цілком, а лише в деяких частинах. Полягають подібні винятки й відступи або в тому, що та чи інша норма цього кодифікованого акта зовсім не застосовується до певного кола трудових відносин без заміни її яким-небудь іншим приписом, або ж його норма замінюється нормативним положенням іншого змісту. При цьому з тих чи інших міркувань можуть допускатися і деякі погіршення в положенні даної групи працівників порівняно з КЗпП [9, с. 18, 19].

Сам факт існування розглядуваного нами явища є об'єктивно зумовленим. У цьому зв'язку належно аргументованими можна вважати доводи М. Й. Бару: диференціація відбувається в результаті вирівнювання гарантій для учасників процесу праці чи усунення розходжень у регулюванні певних умов останньої, причому розходжень невинуватих або застарілих, що служили підставою для диференціації [10, с. 47].

Диференціація правового регулювання трудових відносин відбувається за багатьма критеріями. Так, М. Й. Бару виокремлював її підстави, що залежать від: (а) різних галузей господарства (транспорт, вугільна промисловість та ін.); (б) умов праці (важкі, шкідливі, підземні роботи та ін.); (в) характеру трудового зв'язку між працівником і підприємством або установою (тимчасові, сезонні тощо); (г) географічних і кліматичних умов; (д) застосування праці жінок, молоді, інвалідів, деяких інших категорій робітників і службовців [10, с. 47].

У літературі з трудового права неодноразово робилися спроби класифікувати підстави диференціації. Так, Ю. П. Орловський поділяє їх на дві великі групи. Перша містить об'єктивні чинники, не пов'язані з особистими особливостями громадян як суб'єктів трудового права; друга – враховує чинники особистого порядку, що характеризують громадян, які вступають у трудові відносини, яку вчений називає суб'єктною. Диференціацію правового регулювання праці за об'єктивними підставами спеціаліст розділяє: (1) за галуззю господарства; (2) за умовами праці працівників (важкі, шкідливі умови праці тощо); (3) за територіальною ознакою; (4) за характером трудового зв'язку між працівником і підприємством. До суб'єктивних підстав він відносить статево-вікові особливості суб'єктів трудового права, фізіологічні особливості їх організму [11, с. 328–341].

Усі підстави диференціації, що застосовуються в законодавстві про працю, О. С. Пашков теж поділяв на обумовлені: (а) об'єктивними умовами праці й (б) особистими (статевими, віковими, фізіологічними) особливостями організму працівника. Підстави, що входять до другої групи, на його думку, є суб'єктивними. До об'єктивних умов праці як критеріїв диференціації автор відносить: а) важливість галузі виробництва для суспільства; б) конкретні виробничі умови праці; в) територіальне розташування підприємств; г) кліматичні умови; д) характер трудового зв'язку між сторонами трудового договору. Суб'єктивними підставами диференціації трудового законодавства є певні категорії працівників – жінки, неповнолітні, інваліди, пенсіонери, що працюють [12, с. 106, 107].

Поряд з об'єктивними й суб'єктивними підставами О. М. Ярошенко називає соціальні. Перша група містить у собі обставини, не пов'язані з особистими рисами працівників. Диференціація, в основу якої покладені чинники процесу праці, її організації або характеру виробництва, незалежні від якостей працівника, властивостей його особистості, є більш стійкою внаслідок стабільності самих чинників, що обумовлюють існування такого її виду. Друга група підстав охоплює обставини, які пояснюються власними рисами працівника і які залежать від властивостей, що характеризують саму особистість суб'єкта трудових відносин. Тому автор не погоджується з тим, що такого роду диференціацію йменують «суб'єктивною». Соціальні підстави диференціації зумовлені тим, що працівники виховують малолітніх дітей, а також обов'язками щодо членів сім'ї. Ця група підстав, на його переконання, займає проміжне місце між диференціацією за об'єктивними чинниками і суб'єктною диференціацією [13, с. 20].

Підсумовуючи викладене, можемо зробити висновок, що наведені дефініції поняття «диференціація» в основному збігаються за змістом і змістом, що дає підставу стверджувати, що ознаки, які характеризують його, є цілком стійкими й уже сформованими. Аналізуючи категорії єдності і диференціація, вважаємо за доцільне зазначити, що перша породжує цілісність правового регулювання, взаємну узгодженість, забезпечує послідовне, цілеспрямоване й ефективне загальне регулювання суспільних відносин, завдяки чому формується той фундамент, відповідно до якого виокремлюються диференційовані норми. У той же час диференціація конкретніше розкриває окремі питання, більше уваги приділяє суттєвим особливостям, а також допомагає усунути ті прогалини, що виникають при загальному регулюванні відносин. Суб'єктна група підстав диференціації містить у собі обставини, зумовлені особливостями працівника і залежить від властивостей, що характеризують його особистість. Стан працездатності належить до суб'єктивних підстав диференціації правового регулювання трудових відносин. Суб'єктна диференціація пов'язана з наданням певних пільг та правових гарантій окремим категоріям працівників. До цієї групи слід віднести тих осіб, що

відрізняються від інших стійким розладом функцій організму, який пов'язаний із захворюванням, травмою, уродженими дефектами, що й зумовлює обмеження їх життєдіяльності. Така диференціація передбачає не лише наділення їх додатковими правами й пільгами, а й необхідністю підвищити вимоги до виконання трудових обов'язків і встановити більш високу відповідальність за правопорушення у сфері праці.

Якщо в кримінальному чи адміністративному праві стан здоров'я, що призводить до фактичної втрати правосуб'єктності, беруть до уваги, визнаючи особу неосудною, а в цивільному праві за рішенням суду він може бути використаний при визнанні особи обмежено дієздатною чи недієздатною, то в праві трудовому стан здоров'я має зовсім інше навантаження. Ідеться не про стан здоров'я як юридичний факт (що може бути підставою для припинення, наприклад, трудового договору чи переведення на іншу, легшу роботу), а, власне, як про одну з характерних ознак суб'єкта трудового права – працівника.

Стан здоров'я враховується для встановлення фізичної та психічної придатності особи до роботи за конкретно визначеною професією, спеціальністю чи посадою, тобто для її працездатності. Працездатність – соціально-правова категорія, яка відбиває здатність людини до праці, що визначається рівнем її фізичного й духовного розвитку, станом її здоров'я, професійними знаннями, уміннями й досвідом [14, с. 393]. Працездатність поділяється на такі види: (1) загальна – здатність до виконання будь-яких робіт у звичайних умовах праці; (2) професійна – здатність працювати за певною професією, спеціальністю, посадою; (3) спеціальна – здатність працювати у спеціальних і несприятливих умовах; (4) обмежена – здатність працювати з обмеженнями [15, с. 498].

Ступінь обмеження працездатності, причину й час її настання, ступінь зниження життєдіяльності людини і група інвалідності визначається медико-соціальною експертною комісією, яка сприяє запровадженню ефективних заходів з профілактики інвалідності, реабілітації інвалідів, пристосування їх до суспільного життя. Діяльність МСЕК регулюється Положенням про медико-соціальну експертизу, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 р. № 1317 [16].

Умовами визнання людини інвалідом є: порушення здоров'я зі стійким розладом функцій організму; обмеження життєдіяльності; необхідність у заходах соціального захисту, з урахуванням реабілітації. Наявність лише однієї з них не є підставою для встановлення інвалідності. При встановленні втрати професійної працездатності у відсотках і потреби в додаткових видах відшкодування МСЕК виходить тільки з наслідків даної травми чи іншого ушкодження здоров'я потерпілого. Якщо ж трудове каліцтво чи інше ушкодження здоров'я погіршило перебіг захворювання, на яке потерпілий страждав раніше, ступінь втрати професійної працездатності визначається з урахуванням викликаних ним порушень функцій організму й тих, які мали місце раніше. Якщо професійні захворювання потерпілого чи інші ушкодження здоров'я виникли під час роботи на різних підприємствах, втрата професійної працездатності (у відсотках) устанавлюється за кожним професійним захворюванням чи іншим ушкодженням здоров'я окремо. МСЕК оглядає особу й робить висновок про ступінь втрати нею професійної працездатності (у відсотках), якщо заподіяне ушкодження здоров'я пов'язано з виконанням трудових обов'язків на території організації чи за її межами, а також під час проїзду на роботу або з роботи на транспорті підприємства, установи чи організації. Працівникам, які отримали ушкодження здоров'я під час поїздки на роботу чи з роботи громадським транспортом при виконанні державних чи громадських обов'язків та за інших обставин, безпосередньо не пов'язаних із виконанням своїх трудових обов'язків, ступінь втрати працездатності (у відсотках) устанавлюють судово-медичні експертні комісії [16]. Цей текст міститься в Положенні про медико-соціальну експертизу, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 р. № 1317, тому не можна вносити зміни.

За результатами експертного обстеження МСЕК устанавлюється I, II чи III група інвалідності. Відповідно із цим встанавлюється і ступінь (III, II чи I) обмеження здатності до трудової діяльності.

Оцінюються показники здатності до трудової діяльності з огляду на наявні в людини професійні знання, вміння й навички. При проведенні медико-соціальної експертизи під обмеженням здатності до трудової діяльності розуміється зниження здатності до трудової діяльності згідно з вимогами до змісту, обсягу й умов роботи. За Інструкцією про встановлення груп інвалідності, затвердженій Міністерством охорони здоров'я України 7 квітня 2004 р., здатність до трудової діяльності – це сукупність фізичних і духовних можливостей людини, що визначається станом її здоров'я, який дозволяє їй займатися певного роду трудовою діяльністю [17]. Отже, здатність індивіда до трудової діяльності містить здатність особи:

- до відтворення спеціальних професійних знань, умінь і навичок у вигляді продуктивної та професійної праці;
- виконувати трудову діяльність на робочому місці, що не вимагає змін санітарно-гігієнічних умов праці, додаткових заходів з організації праці, спеціального обладнання, обсягів і важкості роботи;
- взаємодіяти з іншими людьми в соціально-трудовах відносинах;
- до мотивації виконуваної нею роботи;
- дотримуватися робочого графіку та ін.

Критеріями встановлення першого ступеня обмеження здатності до трудової діяльності є стійкі, помірно важкі функціональні порушення в організмі, що призводять до неможливості виконання роботи за своєю попередньою професією, при цьому можливе виконання трудової діяльності за іншою спеціальністю при відсутності кваліфікації чи зменшенні обсягу виробничої діяльності.

Другий ступінь обмеження здатності до трудової діяльності встановлюється при порушенні здоров'я зі стійкими, вираженої важкості функціональними порушеннями в організмі, при яких можливе виконання трудової діяльності у спеціально створених умовах із використанням допоміжних засобів і (чи) спеціально обладнаного робочого місця або за допомогою інших осіб. До спеціально створених умов належить комплекс заходів, що забезпечують необхідні для інваліда умови й режим праці: (а) значно скорочений робочий день з наданням йому не протипоказаних видів праці; (б) індивідуальні норми виробітку; (в) введення додаткових перерв, (г) суворе дотримання санітарно-гігієнічних норм; (ґ) систематичне медичне спостереження; (д) можливість повністю або частково працювати вдома; (е) інші особливості умов праці. Надання інвалідам належних умов для працевлаштування здійснюється на спеціально обладнаних робочих місцях; у спеціальних цехах, на спеціальних дільницях, спеціалізованих підприємствах, призначених для праці інвалідів, або ж у надомних умовах. Спеціальне робоче місце потребує додаткових заходів з організації праці, що включає адаптацію основного й допоміжного обладнання, технічного й організаційного оснащення, додаткового оснащення й забезпечення технічним пристосуванням з урахуванням індивідуальних можливостей інваліда.

Для третього ступеня обмеження здатності до трудової діяльності характерні стійкі, значно вираженої важкості функціональні порушення в організмі людини, що призводять до нездатності виконувати ними трудову діяльність.

Встановлюючи групу інвалідності і ступінь втрати здоров'я, комісія на підставі плану медичної реабілітації, що обов'язково надається лікарем або за його участю розробляє індивідуальну програму реабілітації інваліда, в якій визначаються обсяги й види реабілітаційних заходів, методи і строки їх запровадження й призначаються відповідальні за її виконання.

Як бачимо з вищевикладеного, найтяжчими є третій ступінь обмеження здатності до трудової діяльності і I група інвалідності. Стан працездатності має вирішальне значення для можливості виконання інвалідом трудової діяльності.

Зокрема, інваліди III групи з помірним обмеженням життєдіяльності в разі неможливості виконувати трудові обов'язки за своєю попередньою професією можуть працювати за іншою спеціальністю. Вони можуть навчатися і виконувати різні види трудової діяльності за

умови забезпечення їх у разі потреби засобами компенсації фізичних дефектів чи порушених функцій організму та здійснення реабілітаційних заходів.

Інваліди II групи з вираженим обмеженням життєдіяльності можуть навчатися і займатися різними видами трудової діяльності шляхом створення для них відповідних умов праці із забезпеченням засобами компенсації фізичних дефектів чи порушених функцій організму та здійснення реабілітаційних заходів. Для них виконання трудової діяльності можливе лише за умови спеціально обладнаного робочого місця.

Проаналізувавши ознаки I групи інвалідності – найтяжкої для людини, можемо визнати хибним твердження про віднесення людей цієї категорії до непрацездатних осіб. У таких випадках державна служба зайнятості повинна активніше сприяти працевлаштуванню цих осіб за умови виконання ними роботи вдома. Оскільки ці люди мають значною мірою виражені обмеження життєдіяльності, то вони можуть навчатися й виконувати різні види трудової діяльності за умов їх забезпечення засобами компенсації фізичних дефектів або порушених функцій організму, здійснення відповідних реабілітаційних заходів і створення в разі необхідності спеціальних умов праці, у тому числі й вдома.

Подолання наслідків інвалідності, поновлення втрачених життєвих функцій допомагають цим людям стати повноцінними членами суспільства. У цьому процесі особливу роль відіграє трудова діяльність, яка надає відчуття потреби з боку сім'ї й суспільства. Працевлаштування – найважливіший етап професійної реабілітації інваліда, що включає процес пошуку роботи та влаштування на неї. Трудова діяльність визначає взаємовідносини членів суспільства. І хоча інвалід порівняно зі здоровою людиною є обмежено здатною до праці, в умовах ринкової економіки він повинен бути конкурентоздатним нарівні з іншими громадянами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Усенко Т. В. Особливості правового регулювання працевлаштування інвалідів в Україні [Текст] / Т. В. Усенко // Право і безпека. – 2006. – № 2 (№ 5/2). – С. 122–125.
2. Политическая экономия социализма [Текст]: учеб. пособ. – М.: Высш. шк, 1962. – 420 с.
3. Пашерстник А. Е. Право на труд: очерки по советскому праву [Текст] / А. Е. Пашерстник. – М.: АН СССР, 1951. – 230 с.
4. Якупова В. Ф. Квотирование как основная форма трудоустройства инвалидов в Российской Федерации [Текст] / В. Ф. Якупова // Теория и практика правового регулирования общественных отношений. – 2006. – № 3. – С. 7–14.
5. Пашков А. С. Правовое регулирование подготовки и распределения кадров (некоторые вопросы теории и практики) [Текст] / А. С. Пашков. – Л.: ЛГУ, 1966. – 190 с.
6. Азарова Е. Г. Личность и социальное обеспечение в СРСР: правовое исследование [Текст] / Е. Г. Азарова, А. Е. Козлов. – М.: Наука, 1983. – 190 с.
7. Лившиц Р. З. Заработная плата в СССР: правовое исследование [Текст] / Р. З. Лившиц. – М.: Наука, 1972. – 271 с.
8. Пашков А. С. Советское трудовое право [Текст]: учеб. пособ. / под ред. А. С. Пашкова. – Л.: ЛГУ, 1966. – 375 с.
9. Догадов В. М. Очерки трудового права [Текст] / В. М. Догадов. – Л.: Прибой, 1927. – 163 с.
10. Бару М. И. Унификация и дифференциация норм трудового права [Текст] / М. И. Бару // Сов. гос-во и право. – М.: Наука, 1971. – № 10. – С. 45–50.
11. Иванов С. А. Советское трудовое право: вопросы теории [Текст] / С. А. Иванов, Р. З. Лившиц, Ю. П. Орловский. – М.: Наука, 1978. – 368 с.
12. Пашков А. С. Советское трудовое право [Текст] / под ред. А. С. Пашкова, О. В. Смирнова. – М.: Юрид. лит., 1982. – 346 с.

13. Ярошенко О. М. Джерела трудового права України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого / О.М. Ярошенко. – Х., 2007. – 476 с.
14. Гіжевський В. К. Популярна юридична енциклопедія [Текст] / В. К. Гіжевський, В. В. Голоченко, В. С. Ковальський. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 528 с.
15. Энциклопедический словарь [Текст] / изд. 2-е. – М. : Сов. энциклопедия, 1963. – 620 с.
16. Положення про медико-соціальну експертизу [Текст] : Постанова КМ України від 03.12.2009 р. № 1317 // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 95. – Ст. 3265.
17. Інструкція про встановлення груп інвалідності [Текст] : Наказ МОЗ України від 07.04.2004 р. № 183 // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 17. – Ст. 392.

СОСТОЯНИЕ ТРУДОСПОСОБНОСТИ КАК ОСНОВАНИЕ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

Быба Н.Н.

В статье рассматриваются основания применения дифференциации при упорядочивании трудовых отношений с инвалидами. Доказано, что состояние трудоспособности относится к субъектным основаниям дифференциации правового регулирования трудовых отношений.

Ключевые слова: трудоспособность, дифференциация, состояние здоровья, инвалидность, инвалиды.

WORK CAPACITY CONDITION AS THE BASIS OF DIFFERENTIATION OF LEGAL REGULATION OF LABOUR RELATIONS

Byba N.N.

In article the bases of application of differentiation are considered at ordering of labor relations with invalids. In article the bases of application of differentiation are considered at ordering of labor relations with invalids.

Keywords: work capacity, differentiation, a state of health, physical inability, invalids.

УДК 340.14; 347.9

ПРАВОВА ДОКТРИНА – ДЖЕРЕЛО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

С. В. Васильєв,

*канд. юрид. наук, доцент НУ «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого»*

Стаття присвячена надзвичайно дискусійній темі – правовій доктрині як джерелу процесуального права. На основі аналізу наукової літератури автор визначає поняття правової доктрини, її характерні риси, показує можливі переваги й недоліки застосування правової доктрини в судочинстві.

Ключові слова: джерела права, правова доктрина.

У національному праві роль доктрини залежить від особливостей правової системи і національної культури. У той же час у науковій літературі з приводу визнання за юридич-

ною доктриною статусу джерела права нерідко висловлюються повністю протилежні точки зору, і єдиної думки із цього питання в науці немає. За вдалим зауваженням І. Ю. Богдановської «в багатьох правових системах питання про те, чи є доктрина джерелом права, ще більш спірне, ніж питання про визнання його джерелом судової практики» [1, с. 80].

У широкому сенсі термін «доктрина» застосовується: а) як учення, філософсько-правова теорія; б) як думки вчених-юристів із тих або інших питань, що стосуються суті й змісту різних юридичних актів, із питань правотворчості й правозастосування; в) як наукові праці найбільш авторитетних дослідників у сфері держави і права; г) у вигляді коментарів різних кодексів, окремих законів, «анотованих версій» (моделей) різних нормативно-правових актів.

Так, Л. В. Соцуро стверджує, що формою вираження правової доктрини виступає доктринальне (наукове) тлумачення правових норм [2, с. 53–57]. Цю ж думку підтримує і В. К. Мамутов [3, с. 55–60].

О. С. Шугріна пов'язує правову доктрину з юридичною технікою або правилами і прийомами складання й оформлення правових актів [4].

Слушною є наукова думка про те, що норма, вироблена правовою доктриною, є нормою-принципом. Такі норми-принципи можуть виражатися, а можуть і не виражатися в нормах позитивного права, але обов'язково застосовуються в судовій практиці та мають досить загальний характер. Ці принципи визначають діяльність судової влади, яка бере їх із закону чи із звичаю за допомогою тлумачення. Завдання інтерпретатора полягає в тому, щоб виокремити принципи, на яких базуються юридичні правила, та забезпечити їх розуміння, застосування, розвиток. Загальні принципи є чинником стабільності правової системи, не виключаючи при цьому можливість її вдосконалення [5, с. 8].

У правовій літературі до форм вираження правової доктрини також відносять: юридичні конструкції, юридичні догми, правові позиції та правові преюдиції [6, с. 29], загальні думки юристів, право юридичної експертизи, програмне право, право, що ґрунтується на обіцянках і т. ін. [7, с. 82–89].

Для того щоб визначити поняття правової доктрини, спробуємо виділити її основні характерні риси. До них слід віднести таке:

- правова доктрина – це система уявлень (ідей) про право;
- мета правової доктрини – забезпечення порядку в суспільних відносинах, вирішення юридичних казусів;
- суб'єктами, які створюють правову доктрину, виступають, як правило, вчені-юристи. У той же час доктрини, на відміну від наукових праць, можуть бути і не персоніфіковані. Вони можуть бути представлені школами, ідеями, але не особами. У зв'язку із цим обґрунтованим є погляд на доктрину як на прийняту в науці думку;
- процес створення доктрини не підпорядкований будь-яким процесуальним нормам;
- наявність об'єктивованої форми (письмове вираження);
- санкціонування правової доктрини державою (визнання обов'язковості правової доктрини державою, застосування правової доктрини судовими та іншими юрисдикційними органами, вказівка на правову доктрину в законодавстві).

З урахуванням названих ознак правова доктрина може бути визначена як система уявлень (ідей) про право, що сформульована вченими-юристами, з метою забезпечення порядку в суспільних відносинах і вирішення юридичних казусів, яка має письмове вираження і санкціонована державою.

Призначення правової доктрини виявляється в такому: по-перше, доктрина сприяє усуненню прогалин у праві, ліквідує суперечність правових норм; по-друге, доктрина забезпечує тлумачення права відповідно до його букви і духу [8, с. 79]; по-третє, правова доктрина як система уявлень і цінностей впливає на свідомість і волю всіх суб'єктів правової діяльності, починаючи з правотворців та осіб, які застосовують право, і закінчуючи суб'єктами правовідносин [9, с. 29]; по-четверте, правова доктрина, виступаючи частиною суспільної

правосвідомості, відображає своєрідність національної правової культури і самотуність юридичного мислення [10].

В юридичній літературі простежуються три основні наукові напрями стосовно місця правової доктрини в системі джерел права.

Представники першого напрямку (М. М. Коркунов [11], М. М. Марченко [12] та ін.) не визнають правову доктрину як джерело права. Їх заперечення зводяться до того, що в сучасних державах праці вчених або їх загальна думка не санкціонуються владою як обов'язкові, а також є можливість виникнення суперечностей між ученими з того або іншого питання.

Як зазначають С. О. Дробишевський і Т. М. Данцева, у разі, коли яке-небудь суспільне відношення не отримало належної регламентації в нормативних правових актах, правове регулювання може бути здійснене за допомогою правового звичаю, нормативного договору і судового прецеденту. Крім того, «самостійним творцем права» в незалежному політичному суспільстві є лише суверен. Якщо ж виникне ситуація, коли виданому їм «державному законодавству» протистоять ще і юристи як «самостійні творці права», то таке становище не сумісне з функціонуванням згаданого соціального організму. Отже, немає підстав визнати юридичну доктрину джерелом сучасного права [13, с. 118].

Представники другого напрямку вважають правову доктрину допоміжним, додатковим джерелом права, покликаним заповнити прогалини у праві, усунути неясність і неповноту писаних джерел права.

На їх думку, доктрина сама по собі не є джерелом права у формальному сенсі і є або неофіційною інтерпретацією (компіляцією) джерел права, або положеннями *de lege ferenda* (первинний неофіційний текст). Доктрина передує закону, але не доктрина вважається джерелом права, коли законодавець фактично відтворює первинний доктринальний текст; первинним джерелом права визнається закон, і суди, зрозуміло, посилаються на закон, а не на доктрину. Аналогічно високий суд, уперше посилаючись на якесь доктринальне правоположення, створює прецедент застосування і тлумачення цього правоположення, офіційно санкціонує, вводить це правоположення (але не доктрину) в правову систему, і надалі суди посилаються на встановлений прецедент; отже, і в цьому випадку доктрина не є первинним джерелом права, хоча доктринальний текст первинний щодо тексту прецеденту. У цьому контексті говориться, що доктрина виступає як «непряме джерело права» [14, с. 106]. Але «прямим джерелом права» доктрина стає, якщо законодавець санкціонує певні праці юристів, не відтворюючи їх текст у законі [15, с. 417], або суди зазвичай офіційно посилаються на праці юристів (доктрина санкціонується судовим звичаєм). У цих випадках вже можна говорити про доктрину як про джерело права – первинне, що, проте, не характерно для розвинених правових систем, або вторинне, що цілком можливо [16].

Так, наприклад, у Великобританії праці вчених-юристів визнаються джерелом конституційного права, оскільки вони містять необхідні узагальнення, аналіз писаних і неписаних норм конституції. Тлумачення законів, прецедентів і звичаїв є не первинним, а похідним джерелом права. Указана роль праць юристів підтверджується судовою практикою [17, с. 49]. Такими доктринами є, наприклад, праці Блекстона («Коментарі законів Англії», 1765 р.) [18, с. 296], Коука («Правові інститути Англії», 1628 р.), Фостера («Рішення королівських судів», 1763 р.), а також різні праці Дж. Локка, Дж. Мілля, Е. Берка, А. Дайсі та ін.

Як зазначає І. В. Спасибо-Фатєєва, доктринальні праці базуються на узагальненні судової практики: інше свідчило б про розрив науки і практики. У той же час правову науку неприпустимо зводити ні до коментаторства законодавства, ні до огляду судової практики. Лише їх взаємний аналіз може привести до розвитку і становлення доктрин, що, у свою чергу, стає аргументованою підставою для змін у законодавстві [19, с. 51].

Представники третього напрямку визнають правову доктрину джерелом права. Так, Р. А. Каламкарян відзначає: «Закладений у доктрині позитив проявляє себе у двох напрямках: 1) Міжнародний Суд ООН використовує доктрину при винесенні більшістю присутніх підкріпленого відповідними способами рішення; 2) у процесі висловлення окремими суддями

своїх думок при обставинах, коли рішення в цілому або в частині не висловлює односторонню думку суддів» [20, с. 72].

В. В. Сорокін указує, що не потребують формального закріплення через свою загальновизначеність доктринальні положення, які заповнюють порожнечі писаного права й гнучко реагують на зміни суспільних відносин. Нормативно-правові акти перехідного періоду рясніють прагматичними новелами, що породжуються нетрадиційними ситуаціями, і тому не здатні повною мірою розкрити свої регулятивні можливості. А правова доктрина як панівна юридична теорія, яку державні органи оголошують загальнообов'язковою, пропонує перехідному суспільству систему стійких орієнтирів безперервного правового регулювання [21, с. 8–11].

«Правова доктрина, – продовжує В. В. Сорокін, – первинне, провідне джерело права, якому повинні відповідати інші джерела права, у тому числі конституція і закони» [22, с. 449].

А. Селіванов із цього приводу звертає увагу на практику, коли суди використовують доктринальні положення безпосередньо як підстави для мотивації своїх рішень, зокрема, застосовуючи пріоритет прав і свобод людини або вищих соціальних інтересів держави щодо приватних потреб окремих громадян. У такому разі доктринальні ідеї з урахуванням міжнародних стандартів права є мірою правомірної поведінки, а тому отримують підтримку суспільства. Таке розуміння цих питань указує на судову правотворчість, яка виявляється в судових рішеннях як формі доктринального права, що становить основу судового права [23, с. 81].

Аналіз вищевикладених думок учених-юристів дає нам можливість виділити як переваги, так і недоліки використання правової доктрини в системі джерел права.

До переваг правової доктрини слід віднести:

- високий рівень науковості, який забезпечується вченими-юристами на основі правових поглядів (парадигм), що панують у суспільстві;
- індивідуалізація правової доктрини до обставин конкретної справи, що сприяє знаходженню юридично правильного й справедливого рішення;
- письмова форма вираження, що дозволяє встановити зміст правової доктрини;
- добровільність застосування правової доктрини;
- для доктрини характерним є постійне оновлення, що відбувається за рахунок нових ідей і поглядів, проте зарахування їх до категорії доктринальних відбувається лише після апробації їх на практиці та підтримання більшістю вчених і професіоналів-практиків, які займаються юриспруденцією [24, с. 6];
- використання правової доктрини як джерела права сприяє гармонізації правової системи.

До недоліків правової доктрини відносять такі положення:

- правова доктрина нерозривно пов'язана з ідеологією, що спричинює небезпеку виникнення випадків прерогативи певних групових або особистих інтересів, результатом чого є нерівність і несправедливість;
- відсутність системності правових доктрин може стати причиною неузгодженості й плутанини в ході вирішення аналогічних (типових) правових ситуацій (казусів);
- не визначено місце правової доктрини в системі джерел права, її співвідношення з іншими джерелами права, що може сприяти колізії між ними.

Із метою досягнення більш повного розуміння дефініції доктрини необхідно встановити співвідношення поняття доктрини із спорідненими для неї джерелами і формами права, а саме:

1) доктрина і судова практика. На нашу думку, доктрина і судова практика не збігаються, але можуть за певних умов співвідноситися як форма і зміст. Судове рішення при цьому виступає формою, яку приймає доктринальне положення. Тоді доктрина дійсно виступає джерелом судової практики;

2) доктрина і принципи права. Юридичну доктрину можна розуміти як думки про право, які виходять безпосередньо з юридичних норм. Йдеться про так звані нормативні прин-

ципи, тобто вказані в нормативних правових актах. Ці принципи інтерпретуються у відповідних наукових працях, що не виключає первинного виникнення правової ідеї в результаті суджень конкретної особи й лише потім закріплення в нормативному акті. Тому немає підстав уважати нормативні принципи та їх наукову інтерпретацію доктриною. За точним зауваженням І. Н. Барциц і С. В. Бошно: «Наука, яка йде шляхом опису наявних юридичних конструкцій, не може претендувати на доктринальний статус. Доктрина – це розвинена новелістична теорія, а не коментаторський виклад» [25, с. 97]. Отже, підставою нормативних принципів могла виступати доктрина, але з моменту їх законодавчого закріплення вони перейшли до розряду нормативних актів;

3) доктрина і правові акти програмного характеру. Практиці відомі такі види актів програмного характеру: доктрини (наприклад, Указ Президента України «Про доктрину інформаційної безпеки України» від 08.07.2009 р.), стратегії (наприклад, Указ Президента України «Про стратегію національної безпеки України» від 12.02.2007 р.), концепції (наприклад, Указ Президента України «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» від 10.05.2006 р., програми, плани та ін.

Юридичну природу цих актів, незважаючи на те, що вони виходять від органів державної влади і мають конституційно і законодавчо встановлену форму (послання, указ, постанова, розпорядження і под.), складно визначити однозначно. Безумовно, вони впливають на політичні інститути, в той же час їх не можна віднести до юридично обов'язкових джерел права. Як відзначає Т. Я. Хабрієва, оцінка їхньої правової природи лише виходячи з форми акта, яким вони приймаються (затверджуються), хоча й підкупає своєю однозначністю і простотою, але видається неприйнятною [26, с. 22]. Крім того, доктрини і концепції як різновиди нормативного правового акту викликають неоднозначну реакцію судової системи.

Вважаємо допустимим застосування до таких актів поняття «акти м'якого права» (soft law), що використовується в міжнародному праві. В останніх відсутній елемент імперативності, їх уживання насамперед ґрунтується на авторитеті тих суб'єктів, від яких вони виходять.

З урахуванням висловленого є необхідність прийняття чіткого державного рішення про долю нормативно-правових актів, що мають доктринальний характер.

Таким чином, за наявності певних умов правова доктрина може виступати самостійним джерелом як права в цілому, так і джерелом процесуального права зокрема.

В Україні правова доктрина не закріплена як джерело процесуального права. В той же час вона може мати статус неформального (нетрадиційного) джерела права. Так, посилання на праці видатних юристів зустрічаються в правозастосовчій практиці, але ж як додаткова аргументація. Крім того, роль правової доктрини виявляється в створенні конструкцій, понять, визначень, якими користуються судові органи. У судові засідання можуть бути запрошені вчені-юристи для подання висновків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдановская И. Ю. Прецедентное право [Текст] / И. Ю. Богдановская. – М. : Наука, 1993. – 235с.
2. Соцуро Л. В. Неофициальное толкование норм права [Текст] : учеб. пособ. / Л. В. Соцуро. – М. : Профобразование, 2000. – 224 с.
3. Мамутов В. К. Підвищення ролі доктринального тлумачення у застосуванні господарського законодавства [Текст] / В. К. Мамутов // Вісн. господар. судочинства. – 2011. – № 5. – С. 55–60.
4. Шугрина Е. С. Техника юридического письма [Текст]: учеб.-практ. пособ. / Е. С. Шугрина. – М. : Дело, 2000. – 272 с.

5. Кармаліта М. Правова доктрина у романо-германській та англосаксонській правових сім'ях [Текст] / М. Кармаліта // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 2. – С. 6–9.
6. Васильев А. А. Правовая доктрина как источник права: вопросы теории и истории [Текст] : монография / А. А. Васильев. – М. : Юрлитинформ, 2009. – 272 с.
7. Бошно С. В. Доктринальные и другие нетрадиционные источники формы права [Текст] / С. В. Бошно // Журнал Российского права. – 2003. – № 1. – С. 82–89.
8. Бошно С.В. Доктрина как форма и источник права [Текст] / С. В. Бошно // Журнал Российского права. – 2003. – № 12. – С. 79.
9. Васильев А. А. Правовая доктрина как источник права: вопросы теории и истории [Текст] : монография / А. А. Васильев. – М. : Юрлитинформ, 2009. – 272 с.
10. Сорокин В. В. Судебная практика или правовая доктрина [Текст] / В. В. Сорокин // Арбитражный и гражданский процесс. – 2002. – № 8. – С. 8–11.
11. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права [Текст] / Н. М. Коркунов – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 760 с.
12. Марченко М. Н. Источники права [Текст] : учеб. пособ./ М. Н. Марченко. – М. : Проспект, 2005. – 760 с.
13. Дробышевский С. А. Формальные источники права [Текст] / С. А. Дробышевский, Т. Н. Данцева. – М. : Норма: ИНФРА-М, 2011. – 160 с.
14. Давид Р. Основные правовые системы современности [Текст] / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози. – М. : Междунар. отношения, 1997. – 400 с.
15. Нерсисянц В. С. Общая теория права и государства [Текст] : учеб. для юрид. вузов / В. С. Нерсисянц. – М. : Изд. группа НОРМА–ИНФРА, 1999. – 552 с.
16. Евстигнеева Г. Б. Судебная правоустановительная деятельность и судебные источники права [Электронный ресурс]/ Г. Б. Евстигнеева, В. А. Четвернин // Российское право в Интернете. – 2007. – № 4. – Режим доступа: <http://rpi.msal.ru/prints/200704index.html>.
17. Современные зарубежные конституции [Текст] / сост. В. В. Маклаков. – М. : Юрист, 1996. – 93 с.
18. Цвайгерт К. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права [Текст] / К. Цвайгерт, Х. Кетц. – М. : Междунар. отношения, 1998. – Т. 1.– 454 с.
19. Спасибо-Фатеева И. В. Некоторые подходы к понятию источников права: в порядке постановки проблемы [Текст] / И. В. Спасибо-Фатеева // Проблеми законності : Респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2000. – Вип. 42. – 218 с.
20. Каламкарян Р. А. Место доктрины наиболее квалифицированных специалистов по публичному праву различных наций в источниковой базе современного международного права [Текст] / Р. А. Каламкарян // Государство и право. – 2006. – № 4. – С. 69 - 80.
21. Сорокин В. В. Судебная практика или правовая доктрина [Текст] / В. В. Сорокин // Арбитражный и гражданский процесс. – 2002. – № 8. – С. 8–11.
22. Сорокин В. В. Понятие и сущность права в духовной культуре России [Текст] / В. В. Сорокин. – М. : Юрлитинформ, 2007. – 480 с.
23. Селіванов А. Судове право: нова галузь права чи теоретична думка? [Текст] / А. Селіванов // Щорічник українського права. – 2009. – № 1. – С. 77–84.
24. Кармаліта М. Правова доктрина у романо-германській та англосаксонській правових сім'ях [Текст] / М. Кармаліта // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 2. – С. 6–9.
25. Барциц И. Н. Источники служебного права [Текст] : учеб. / И. Н. Барциц, С. В. Бошно. – М. : Изд-во РАГС, 2007. – 272 с.
26. Хабриева Т. Я. Стратегия социально-экономического развития России и модернизация законодательства [Текст] / Т. Я. Хабриева // Концепция развития российского законодательства. – М.: Эксмо, 2010. – 736с.

ПРАВОВАЯ ДОКТРИНА – ИСТОЧНИК ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА**Васильев С. В.**

Статья посвящена весьма дискуссионной теме – правовой доктрине как источнику процессуального права. На основе анализа научной литературы автор определяет понятие правовой доктрины, ее характерные черты, показывает возможные преимущества и недостатки применения правовой доктрины в судопроизводстве.

Ключевые слова: источники права, правовая доктрина.

A legal doctrine is a source of judicial law**Vasiliev S.**

The article is devoted a very debatable theme – legal doctrine as source of judicial law. On the basis of analysis of scientific literature an author determines the concept of legal doctrine, its personal touches, shows possible advantages and lacks of application of legal doktrini in the legal proceeding

Keywords: sources of law, legal doctrine.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 346.001.76

ПРОГРАМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН: ДОСВІД ТА ДОСЯГНЕННЯ

Є. С. Єгоров,

мол. наук. співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

У статті розглядаються пріоритетні напрями інноваційної діяльності в зарубіжних країнах, питання реалізації програм інноваційного розвитку та їх результати. Зосереджено увагу на інструментах, які надали можливість державам досягти успіхів у створенні сприятливого інноваційного середовища.

Ключові слова: *інноваційна діяльність, пріоритетні напрями діяльності, програми інноваційного розвитку, цільові програми.*

Модернізація виробництва в Україні та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринку припускає інноваційне наповнення інвестицій, спрямованих насамперед на заміну технологій та основного капіталу, адже на сьогодні ступінь фізичного й морального зношення досягла критичного рівня. Це зумовлює пріоритетність розробки та освоєння саме технологічних інновацій.

Процес інноваційного розвитку повинен бути системним і охоплювати всі сфери, в тому числі й систему управління територіальним розвитком, основним елементом якої є інноваційні програми.

Імперативним фактором розвитку економіки України має бути підвищення рівня державного управління, найважливішою функцією якого є планування.

Концепція соціально-економічного розвитку країни повинна бути оформлена у вигляді документа, що відображає в ясній, доступній формі завдання, сучасні підходи, пріоритети, принципи, пропозиції, заходи та механізм реалізації стратегії політики з провідних напрямів розвитку господарського і соціального комплексів країни, а також тимчасового етапу прогнозування.

Метою статті є аналіз досвіду зарубіжних країн щодо державного регулювання інновацій, що дасть Україні змогу виробити певну стратегію формування моделі інноваційного розвитку держави.

Програмно-цільовий підхід у практиці державного управління, правового та економічного регулювання господарських процесів передбачає узгодження інтересів держави, регіональної влади та суб'єктів господарювання, раціональне поєднання принципів стратегічного планування і ринкових методів господарювання.

Програма інноваційного розвитку – це комплекс локалізованих у часі й просторі конкретних несуперечливих заходів, орієнтованих на досягнення якісно і кількісно визначених показників розвитку.

Кожна цільова програма, згідно з типовим макетом, повинна мати паспорт, який має містити такі відомості: найменування програми; аналіз причин виникнення проблем, що потребують програмно-цільового розв'язання; перелік державних замовників; основних розробників та виконавців програми; мета; завдання; терміни реалізації; основні напрями, обсяги коштів та джерела фінансування; очікувані кінцеві результати; система управління, контролю і корекції; розрахункові програми.

Застосування програмно-цільового методу потребує не тільки глибокого знання, розуміння його природи й сутності, а й уміння творчо використовувати цей метод у конкретних ситуаціях, виробляючи детальні технологічні процедури складання програм та їх реалізації відповідно до принципів програмно-цільової методології[1].

Пріоритетами розвитку економіки на інноваційній основі є провадження освітньої, наукової та науково-технічної діяльності, здійснення заходів для концентрації інвестиційних ресурсів на реалізацію інвестиційних та інноваційних проектів, саме ці пріоритети зазначені в Програмі розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні, затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України № 389 від 2 лютого 2011 року.

На сьогодні не визначено інституційних засад формування національної інноваційної системи, не створено сприятливих умов для збільшення кількості підприємств, що впроваджують інновації, зокрема їх питома вага зменшилася в 2009 році до 12,8 відсотка, а частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової продукції – до 4,8 відсотка, обсяг імпорту високотехнологічної продукції перевищує обсяг її власного виробництва, темпи приросту основних фондів уповільнилися, зокрема в 2009 році до 2,6 відсотка порівняно з 5 відсотками у 2005–2008 роках.

За даними Всесвітнього економічного форуму, Україна за технологічною конкурентоспроможністю серед 139 країн світу посідає 83 місце, а за інноваційною спроможністю – 63 місце.

Загальна кількість зареєстрованих проектів технологічних парків у 2009 році становила лише 17, тоді як у 2004 році – 63 [2].

Вирішуючи питання, яку модель інноваційного розвитку слід обрати для України, треба, звичайно, уважно вивчити досвід зарубіжних країн.

Сучасний етап економічного розвитку країн характеризується прискореними темпами науково-технічного прогресу. Інтенсивне проведення досліджень та розробка на їх основі новітніх технологій, вихід із ними на світові ринки та розгортання міжнародної інтеграції в науково-виробничій сфері фактично вже стали стратегічною моделлю економічного зростання для розвинених країн. Причому інтелектуальні ресурси спільно з новітніми технологіями не тільки визначають перспективи економічного зростання, але і служать показником рівня економічної незалежності й добробуту країни, її національного статусу.

Їх вбудованість у систему глобальних економічних зв'язків перетворюється в один із найважливіших факторів, які визначають конкурентоспроможність національних економік, сенсом взаємодії яких усе виразніше стає орієнтація на створення технологічних інновацій загальносвітового застосування, які мають перспективні міжнародні ринки збуту, та інтеграційних інноваційних систем окремих країн і регіонів.

У другій половині 1990-х рр. уряди практично всіх західноєвропейських країн прийняли програми стимулювання інноваційної діяльності, спрямовані в першу чергу на поширення інновацій. У всіх країнах Західної Європи були зроблені зусилля для формування структурних елементів та механізмів здійснення інноваційної політики. Так, за оцінкою Європейської комісії, найбільш сприятливий клімат для розвитку інноваційного підприємництва створено в країнах Північної Європи, що дозволило їм стати лідерами в інноваційному розвитку в західноєвропейському регіоні. Країни Північної Європи, а також Великобританія, Німеччина, Франція є найбільш активними учасниками інноваційного співробітництва по лінії ЄС.

Із метою скорочення цього розриву Європейський Союз у 2000 році на Лісабонському саміті поставив перед собою досить амбітне завдання: до 2010 року перетворити європей-

ський регіон у найбільш динамічний, конкурентоспроможний, що мав би найвищий рівень розвитку економіки у світі.

Підготовка переходу до конкурентоспроможної та динамічної економіки, що базується на знанні, передбачає, насамперед, розв'язання таких завдань, як реалізація плану «Електронна Європа», що припускає створення високоякісної комунікаційної структури на європейському просторі, розвиток інформаційних технологій і телекомунікацій.

Як приклад можна навести перехід країн Євросоюзу на цифрове телебачення. Єврокомісія, розпочавши в 2009 році консультації з метою оптимізації співпраці для отримання всіх переваг від використання «цифрового дивіденду», майже закінчила цифровізацію телебачення. Бельгія (провінція Фландрія), Німеччина, Люксембург, Нідерланди, Фінляндія, Швеція і значна частина Австрії вже відключили аналогове ефірне телебачення, а інші країни ЄС зроблять це до другої половини 2012 року. У 2009 році на цифрове телебачення перейшли також США.

У гонитві за лідерами збільшили свою частку на світовому технологічному просторі так звані нові індустріальні держави Південно-Східної Азії та Китай. Сьогодні їх частка у світовому експорті наукоємних виробів становить уже більше 15%. Відповідно зміцнів їхній суверенітет і збільшилася вага в міжнародних справах. Так, обсяг продукції галузей новітніх технологій у Китаї зріс за цей період у 27 разів, а їх частка у валовому промисловому продукті збільшилася з 8.1% до 35.4%. Обсяг експорту високотехнологічної продукції збільшується в середньому на 22% на рік [3].

Необхідно відзначити, що китайськими пріоритетами в науці й техніці є великомасштабні інтегровані мережі, програмне забезпечення і системи інформаційної безпеки.

У ЄС накопичено найбільший досвід розвитку інноваційної співпраці в цивільній галузі серед регіональних економічних інтеграційних об'єднань. Стимулювання інноваційного розвитку здійснюється за допомогою кількох взаємозалежних і взаємодоповнювальних каналів, включаючи «Рамкову програму НДДКР», програму «Єврика», Структурні фонди.

Пріоритетними напрямками діяльності ЄС стали три галузі діяльності: науково-технічна, інноваційна й освітня. Зокрема, до вже наявної п'ятирічної «Рамкової програми НДДКР» планується додати нову програму з конкурентоспроможності та інновацій (2007–2013 рр.).

Для розвитку зазначеної стратегії передбачено:

уживання кардинальних заходів щодо зміцнення науково-технічного потенціалу – збільшення витрат на НДДКР з 1.9 % у цей час до 3 % ВВП (на третину за рахунок державних витрат, решта має фінансуватися інвестиціями приватної промисловості);

розвиток вертикальної і горизонтальної координації інноваційної політики в ЄС;

подальше поглиблення кооперації, створення єдиного Європейського дослідницького та інноваційного простору з урахуванням реалій розширення ЄС;

підвищення ефективності державної інноваційної політики. Європейські програми «Рамкова програма НДДКР ЄС» та програма «Єврика» роблять найбільший внесок у розвиток співробітництва між різними суб'єктами інноваційної діяльності. Спільні проекти здійснюються також у рамках програми КОСТ (Співробітництво в галузі наукових і технічних досліджень), створеної в 1970 році, що являє собою мережу організацій.

Механізм кооперації в рамках КОСТ базується на принципі узгоджених дій. Це означає, що учасники спільно розробляють проект, який потім здійснюється в національних центрах за рахунок власних джерел фінансування. На заключній стадії результати досліджень об'єднуються й узагальнюються.

Структурні фонди ЄС фінансують створення інноваційної інфраструктури у відсталих районах Співтовариства. У 1994–1999 рр. по лінії Структурних фондів для цього було виділено 8.5 млрд євро, тоді як бюджет у період 4-ї Рамкової програми НДДКР становив 13 млрд євро [3].

З 1984 року всі НДДКР, що проводяться під егідою ЄС, об'єднані в п'ятирічні Рамкові програми НДДКР ЄС. Рамкова програма затверджується і здійснюється Радою міністрів ЄС.

Основне значення інноваційних Програм ЄС полягає не стільки у фінансуванні проектів, скільки в стимулюванні європейської кооперації між різними суб'єктами НДДКР (науково-дослідними центрами, університетами, приватними компаніями), координації інноваційних політик країн – членів ЄС, вироблення спільної стратегії, а також у поширенні найкращого національного досвіду створення інновацій.

За останні 10 років у країнах ЄС суттєво зросло значення регіонального інноваційного співробітництва.

Завдяки активізації співпраці в Західній Європі на базі європейських програм («Рамкова програма НДДКР ЄС», «Еврика»), «технологічних платформ», міжнародних бізнес-«дорожніх карт» утворюються міжнаціональні дослідницькі мережі та міжнародні консорціуми. Зокрема, в «Рамковій програмі НДДКР ЄС» і «Евриці» бере участь більше 500 найбільших західно-європейських фірм, причому перша сотня компаній, серед яких основні європейські ТНК, задіяні в половині проектів як тієї, так і іншої програм.

Уже сформувався міждержавний європейський кластер новітніх технологій, що представляє собою інноваційний «коридор», що простягнувся від «силіконового нагір'я» в Ірландії через «Лондонський трикутник», Париж до Північної Італії з відгалуженням у країни Північної Європи [4].

Важливим є досвід у сфері інновацій Німеччини, адже ця країна за розвитком інноваційної діяльності займає перше місце в Європі й одне з перших місць у світі. Показником масштабу такої діяльності є, наприклад, існування понад 400 фірм, що працюють у сфері нанотехнологій, чи 600 фірм – у сфері біотехнологій. Базою для створення фірм служать наукові досягнення численних дослідницьких установ та центрів [5].

Велику увагу в ФРН приділяють усебічному сприянню поглиблення практичної співпраці між наукою та реальним сектором економіки, розширенню мереж кооперації та об'єднань потенціалу науково-дослідних установ і компаній через створення інноваційних союзів та кластерів.

Слід відзначити й інші форми співпраці та взаємодії держави і приватного капіталу щодо інвестування у сферу наукової й інноваційної діяльності та водночас поєднання інвестицій із науковим потенціалом університетів, науково-дослідних інститутів: технопарки, інкубатори технологій, інноваційні центри, які почали успішно розвиватися набагато раніше.

У ФРН започатковано низку програм та механізмів, покликаних покращити умови здійснення НДЕКР і прискорити впровадження на практиці інновацій. Зокрема, йдеться про програми сприяння інноваційній діяльності підприємств малого та середнього бізнесу, підтримки практичної інноваційної діяльності науковців, спеціальні програми підтримки науково-дослідної та інноваційної діяльності, програми підтримки засновників інноваційних компаній тощо. Головною метою державних програм підтримки інноваційної діяльності є розділення ризиків із компаніями або організаціями, які працюють над упровадженням інноваційних продуктів чи послуг.

Серед головних умов отримання державної підтримки — впровадження нового продукту або послуги, які забезпечують визначний інноваційний «стрибок» порівняно з наявними аналогами в країні чи за її межами, сприяють посиленню конкурентних позицій підприємства на зарубіжних ринках, підвищенню ефективності його діяльності тощо. Для кожної програми опрацьовано й чітку систему оцінки ефективності її впровадження.

Вибираючи свій шлях інноваційного розвитку, Україна може використовувати також досвід модернізації науково-технічної сфери в США, який уже дав певні результати.

Так, у США найважливішим стратегічним соціально-економічним пріоритетом на тривалу перспективу визнається здійснення науково-технічної політики, що передбачає підтримку фундаментальних досліджень і передання технологій у виробництво, а також регулювання прав власності на інновації. Один з ефективних способів розв'язання цього завдання – прискорення розвитку науково-технічної сфери з використанням програмно-цільового методу [6].

З 80-х рр. XX ст. уряд США при визначенні перспектив розвитку економіки вважає пріоритетним використання програмно-цільового методу планування на регіональному рівні. Контроль над ходом виконання федеральних програм здійснюється на рівні штатів, що дозволяє скорочувати управлінські витрати, більш гнучко й ефективно вирішувати конкретні місцеві проблеми.

Регіональні програми в США зазвичай створюються за пропозицією центральних властей, у значній частині ними ж фінансуються і виконуються в тісній співпраці з адміністраціями штатів.

Усі штати мають свої стратегічні плани у сфері розвитку науки й технологій. Регіони зосереджуються на реалізації щодо короткострокових програм досліджень і розробок, а також на питаннях комерціалізації технологій, де вони мають перевагу. Ініціатива штатів формується під сильним впливом приватних фірм і відображає знання й потреби місцевих ринків продукції та послуг.

Наприклад, метою регіональних програм у науково-технічній сфері може стати створення і вдосконалення освітнього потенціалу, тобто організація навчальних закладів та різного роду курсів, які забезпечують підготовку та перепідготовку кваліфікованих технічних і управлінських фахівців середньої ланки. Інший напрям – сприяння розвитку всіх форм підприємницької діяльності, особливо в наукоємних галузях виробництва, шляхом створення нових фірм і залучення підприємств з інших регіонів країни та з-за кордону.

Практично в усіх штатах пріоритетною є мета створення сучасної інфраструктури, що підтримує виробничу та побутову сфери, сфери послуг, комунікацій, житлову сферу, а також екологічну безпеку.

Отже, у державно-приватних технологічних партнерствах на рівні штатів реалізуються короткострокові проекти з урахуванням місцевих проблем, а на федеральному рівні забезпечується правова основа такої кооперації та відповідність цілей регіональних програм національним інтересам.

До завдань урядів штатів входить також налагодження ефективного процесу передання технологій із федеральних лабораторій у приватний сектор, сприяння розвитку приватної промисловості, зміцнення взаємодії у сфері наукових досліджень між академічним співтовариством і приватним сектором.

Для контролю цього процесу з боку уряду існує Рада з науки і технологій США (Science and Technology Council of States), створена в 1993 р. Ця рада включає в себе представників штатів, що призначаються губернаторами. Раду очолює сам президент США. Це основний орган для вироблення узгодженої політики та основний консультативний орган у сфері науки й технологій. Він також працює з федеральними міністерствами і відомствами, представляючи інтереси штатів, сприяючи розширенню їх участі в ряді федеральних науково-технологічних програм, де вклади штатів і федерального уряду є взаємодоповнювальними [6].

У 1964 р. в США на частку держави доводилося 66,7% всіх національних витрат на НДДКР. Однак у 1980 р. капіталовкладення промислових компаній у сферу НДДКР вперше перевищили аналогічні асигнування федерального уряду. Із цього часу спостерігається стійка тенденція підвищення питомої ваги приватного сектору у фінансуванні досліджень і розробок.

З 2002 р. на частку приватних промислових підприємств припадало вже дві третини національних витрат у цій галузі. Іншими словами, на один долар витрат на НДДКР із державного бюджету в США припадає два долари, що надходять від приватних промислових компаній і з інших позабюджетних джерел.

Типовий набір регіональних програм штату включає в себе програми прямої фінансової допомоги бізнесу, програми непрямої підтримки бізнесу, податкові та інші пільги, а також програми підготовки та перепідготовки кадрів. У кожній із зазначених програм виділяються дві специфічні галузі – наукоємний бізнес і заохочення малих і середніх фірм.

Наприклад, програма «Інформаційні технології для XXI століття» включає дослідження з вивчення властивостей напівпровідників, створення більш ефективного програмного за-

безпечення, вдосконалення системи Інтернет. Програми з технологій зміни клімату спрямовані на розробку енергетичних технологій, що зменшують парниковий ефект. У всіх зазначених програмах наукоємним виробництвом зайняті також малі та середні приватні підприємства. Центральний уряд США не втручається в господарський комплекс конкретного штату, але намагається сприяти реалізації національних програм, розраховуючи на те, що ініціативи будуть підтримані й розвинені на місцях [7]. Так, за даними опублікованої статистики питома вага факторів, що визначили економічне зростання США за останні 50 років, така: технічний прогрес – 49%, праця – 27%, капітал – 24%. Ці дані свідчать про значущість технологій та інтелектуального потенціалу для розвитку економіки країни [8].

Сьогодні і для України головним пріоритетом економічного розвитку має стати цілеспрямований перехід до інноваційної моделі економіки.

Створення та підтримка національної інноваційної системи повинні стати найважливішими орієнтирами в діяльності уряду, а інноваційний тип поведінки – частиною ідеології українського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Райзберг Б. А. Програмно-цільове планування і управління [Текст] / Б. А. Райзберг, А. Г. Лобко. – М. : ИНФРА-М, 2002. – С. 8–10.
2. Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.02.2011 № 389. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>.
3. Бойко О. М. Досвід інноваційної співпраці країн ЄС та СНД [Текст] / А. М. Бойко, Г. А. Власкін, Є. Б. Ленчук, В. В. Овчинников, В. А. Цукерман // Матеріали конференцій та інноваційного форуму держав-учасників СНД «15 років Співдружності Незалежних Держав». – Калуга : Изд-во науч. лит. Н. Ф. Бочкарьовой, 2006. – С. 225–266.
4. Цукерман В. А. Проблеми та перспективи інноваційно-технологічного розвитку економіки Півночі [Текст] / В. А. Цукерман // Економіка і управління. – 2007. – № 6. – С. 76–78.
5. Троян В. Інновації в Німеччині [Текст] / В. Троян // Наука та інновації – 2005. – № 1. – С. 125–129.
6. На порозі економіки знань (світова практика науково-інноваційного розвитку) / відп. ред. А. А. Динкін. – М. : ІСЕМВ РАН, 2004. – 214 с.
7. Авдулов А. Н. Програми регіонального розвитку в контексті державної науково-технічної політики: досвід США [Текст] / А. Н. Авдулов, А. М. Кулькин. – М. : ИНИОН РАН, 1999. – 166 с.
8. Сажин Д. Державна підтримка розвитку промисловості і технологій у США [Текст] / Д. Сажин // Світова економіка та міжнародні відносини. – 1999. – № 12. – 58 с.

ПРОГРАММЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН: ОПЫТ И ДОСТИЖЕНИЯ

Егоров Е. С.

В статье рассматриваются приоритетные направления инновационной деятельности в зарубежных странах, вопросы реализации программ инновационного развития и их результаты. Сосредоточено внимание на инструментах, которые дали возможность государствам достичь успехов в создании благоприятной инновационной среды.

Ключевые слова: инновационная деятельность, приоритетные направления деятельности, программы инновационного развития, целевые программы.

INNOVATIVE PROGRAMME DEVELOPMENT FOREIGN COUNTRIES: THE EXPERIENCE AND ACHIEVEMENTS

Egorov E. S.

The article deals with the priorities of innovation activity in foreign countries, issues of implementation of innovative development programs and their results. Concentrated on tools that have enabled states to succeed in creating a favorable innovative environment.

Keywords: innovation, priorities, programs, of innovation development, targeted programs

НА ПОЧАТКУ ТВОРЧОГО ШЛЯХУ

УДК 346 (477)

ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ КОРПОРАТИВНОГО ТА СПІЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ

М. Є. Молчанова,

*студентка НУ «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»*

У статті розглядаються різноманітні наукові підходи до визначення корпоративного та спільного інвестування. Наведено критерії для їхнього розмежування та запропоновано авторські визначення цих категорій.

Ключові слова: *інвестиційна діяльність, інвестування, корпоративне інвестування, спільне інвестування.*

Ураховуючи розвиток ринкової економіки, свободу підприємницької діяльності та різноманітність видів господарювання, усе більш привабливим стає інвестування коштів в акції акціонерних товариств, у статутні капітали інших підприємницьких організацій корпоративного типу. З огляду на це пропонуємо більш детально розглянути таку форму інвестиційної діяльності, як корпоративне інвестування та порівняти її з категорією спільного інвестування.

Аналіз законодавства України з питань інвестиційної діяльності свідчить про відсутність нормативно закріплених визначень указаних категорій, що зумовлює необхідність їх розмежування з метою законодавчого врегулювання та поліпшення умов практичної діяльності в цих сферах.

Дослідженню питання реалізації інвестиційної діяльності в корпоративній формі та формі спільного інвестування приділяють увагу такі науковці, як Ю. М. Жорнокуй, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва, О. М. Вінник, І. З. Фархутдінов, В. А. Трапезніков, Н. Г. Дороніна, Н. Г. Семилютіна, В. М. Бутузов, Д. В. Чернадчук, О. П. Суц та інші. На жаль, маємо констатувати відсутність єдиного погляду на співвідношення категорій «корпоративне інвестування» та «спільне інвестування». Із цього приводу наявні дві протилежні позиції: названі категорії визнаються як тотожними, так і відмінними.

Так, наприклад, Ю. М. Жорнокуй під корпоративним інвестуванням розуміє діяльність приватних осіб (інвесторів) з об'єднання майнових та інтелектуальних цінностей, пов'язану з набуттям корпоративних прав та прав власності на цінні папери, емітовані професійними учасниками ринку цінних паперів, які надалі розміщують отримані кошти в цінних паперах та корпоративних правах інших суб'єктів [1, с. 9–10].

О. П. Суц [2, с. 229], Д. М. Бутузов, Д. В. Чернадчук та інші вчені поділяють точку зору, відповідно до якої корпоративне та спільне інвестування є відмінними категоріями. Однак Д. М. Бутузов та Д. В. Чернадчук, визначаючи сутність спільного інвестування, обмежують його сферу виключно діяльністю інститутів спільного інвестування [3, с. 16; 4, с. 28].

Метою цієї статті є вирішення питання стосовно тотожності або відмінності категорій «корпоративне інвестування» і «спільне інвестування», а також формулювання їх дефініцій.

З'ясування співвідношення категорій «корпоративне інвестування» та «спільне інвестування» потребує проведення детального аналізу їх основних ознак за низкою критеріїв.

Найбільш важливими підставами для порівняння основних аспектів здійснення корпоративного та спільного інвестування вважаємо такі:

1. Мета розміщення інвестиції.

Корпоративне інвестування здійснюється з метою отримання прибутку, хоча інколи вона опосередковується прагненням досягти певного соціального ефекту (всебічний розвиток культурної, гуманітарної сфер, трудового потенціалу населення, забезпечення населення сільськогосподарською продукцією тощо). Зазначена мета при корпоративній формі інвестиційної діяльності має індивідуальний характер для кожного інвестора, який діє самостійно на засадах конкуренції з іншими суб'єктами інвестиційної діяльності, що прагнуть досягти аналогічних цілей. Підтвердженням цьому є ч. 2 ст. 7 Закону України «Про інвестиційну діяльність», відповідно до якої «Інвестор самостійно визначає цілі, напрями, види й обсяги інвестицій...» [5]. Наведемо приклад: кілька інвесторів бажають вкласти кошти в акції акціонерного товариства, які були випущені внаслідок додаткової емісії. По-суті, вони є конкурентами один одному, адже може скластися ситуація, що комусь із них вдасться інвестувати кошти в більшу кількість указаних цінних паперів або взагалі в усі, а іншому залишиться менша кількість акцій або взагалі не залишиться жодної з них. При цьому кожен з інвесторів діє самостійно та має власну мету.

Але буває й так, що кілька осіб спрямовують свої зусилля на досягнення єдиної мети водночас і спільно, не конкуруючи між собою. Саме по собі визначення єдиної мети вже є результатом спільних зусиль, після чого зацікавлені особи узгоджують між собою ті дії, які вони вчинятимуть для її досягнення, та почнуть їх практично реалізовувати. Така спільність мети та чітка організація діяльності осіб, що об'єдналися заради єдиної мети, притаманні спільному інвестуванню, що, власне, і є однією з головних ознак, яка відрізняє його від корпоративного. Окрім того, прагнення одержати прибуток у ході здійснення спільного інвестування, на відміну від корпоративного, як правило, поєднується з відповідною господарською метою, наприклад, упровадженням новітніх технологій, здійсненням будівництва житла, виробленням сільськогосподарської продукції тощо.

2. Кількісний склад учасників, які здійснюють інвестицію.

Цей критерій досить тісно пов'язаний із попереднім, тобто з метою розміщення інвестицій, адже правовідносини, у які вступають учасники як корпоративного, так і спільного інвестування, спрямовані на її досягнення.

Здійснюючи корпоративне інвестування інвестор вступає в правовідносини з реципієнтом, яким є акціонерне товариство або інша підприємницька організація корпоративного типу. Таким чином, корпоративне інвестування матиме місце навіть при наявності одного інвестора, котрий діятиме від власного імені, самостійно приймаючи рішення про розміщення коштів. Так, наприклад, товариство з обмеженою відповідальністю згідно із ч. 1 ст. 140 ЦК України може бути засноване однією особою [6].

При спільному інвестуванні інвестори, насамперед, вступають у правовідносини між собою з приводу здійснення інвестиційної діяльності, що, власне, зумовлюється множинністю вказаних суб'єктів і певними юридичними зв'язками між ними. Відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про інвестиційну діяльність», «основним правовим документом, який регулює взаємовідносини між суб'єктами інвестиційної діяльності, є договір (угода)» [5]. У ч. 2 ст. 1131 ЦК України передбачено, що умовами договору про спільну діяльність, зокрема, є координація спільних дій учасників або ведення їхніх спільних справ [6]. Окрім того, особливістю спільного інвестування, яке здійснюється професійними інвесторами – інститутами спільного інвестування, як правило, є участь у його здійсненні такого суб'єкта, як компанія з управління активами (далі – КУА). Так, у ст. 22 Закону України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» закріплено те, що управління активами пайового інвестиційного фонду здійснює КУА. Доречним вважаємо зазначити, що пайовий інвестиційний фонди (далі – ПІФ) є інститутом спільного інвестування (п. 7, ч. 1 ст. 3 вищевказаного Закону), який створюється для здійснення спільної інвестиційної діяль-

ності [7]. Разом із тим, прості форми спільного інвестування, як правило, некомерційні, наприклад, спільне інвестування наукової діяльності, частіше за все не потребують залучення третьої особи для управління активами та діють на підставі Закону України «Про інвестиційну діяльність» і відповідних положень глави 77 ЦК України.

Отже, специфічними ознаками спільного інвестування за другим критерієм є те, що мінімальна кількість учасників, які мають намір реалізувати інвестицію, повинна бути не менше двох, необхідною умовою інвестиційної діяльності яких буде їх погоджена воля, а також можливість залучення суб'єкта зі спеціальною правоздатністю – КУА, призначення якого, власне, є приводом перейти до розгляду третього критерію.

3. Співвідношення правомочностей володіння та управління активами при корпоративному та спільному інвестуванні.

Як уже зазначалося вище, корпоративна форма інвестиційної діяльності передбачає набуття інвестором корпоративних прав в обмін на зроблену інвестицію. У ч. 1 ст. 167 Господарського кодексу України закріплено, що корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами [8]. Згідно з податковим законодавством корпоративні права — це право власності на статутний фонд (капітал) юридичної особи або його частку (пай), включаючи права на управління, отримання відповідної частки прибутку такої юридичної особи, а також активів у разі її ліквідації відповідно до чинного законодавства, незалежно від того, чи створена така юридична особа у формі господарського товариства, підприємства, заснованого на власності однієї юридичної або фізичної особи, або в інших організаційно-правових формах [9]. Із наведених легальних дефініцій корпоративних прав убачається, що особа, яка набула ці права, має право на частку в статутному капіталі та право брати участь в управлінні активами підприємницької організації корпоративного типу. Але хочемо зазначити, що, на нашу думку, визначення, наведене в Податковому кодексі України, є не зовсім коректним з огляду на те, що право власності на статутний капітал юридичної особи належить їй самій. Тому вважаємо, що при корпоративному інвестуванні володіння корпоративними правами охоплює право на частку в статутному капіталі та правомочність з управлінням активами господарської організації через участь особи у вищому органі управління такої організації.

Спільне інвестування передбачає спільну діяльність учасників, яка відповідно до ч. 1 ст. 1134 ЦК України зумовлює володіння кожним із них часткою у спільній частковій власності [6] та можливість безпосереднього управління активами. При цьому управління активами професійних інвесторів, як правило, здійснюється на основі делегованих повноважень третьою особою. Так, наприклад, згідно зі ст. 22 Закону України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» «Пайовий інвестиційний фонд – це активи, що належать інвесторам на праві спільної часткової власності, перебувають в управлінні компанії з управління активами...» [7]. Відповідно до ч. 3 ст. 7 Закону України «Про інвестиційну діяльність», «За рішенням інвестора права володіння, користування й розпорядження інвестиціями, а також результатами їх здійснення можуть бути передані іншим громадянам та юридичним особам у порядку, встановленому законом» [5]. Таким чином, говорячи про інститути спільного інвестування, маємо відокремлення функцій володіння та управління під час здійснення ними спільної інвестиційної діяльності. Разом із тим, вважаємо, що наведене в ст. 7 Закону положення, по суті, надає можливість і корпоративним інвесторам залучати третіх осіб для здійснення діяльності з управління їхніми активами, але порівняно зі спільним інвестуванням це рідкісне явище.

4. Право власності на майно, за рахунок якого буде здійснено інвестицію.

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про інвестиційну діяльність», інвестиційна діяльність може здійснюватися за рахунок: власних фінансових ресурсів інвестора (прибуток,

амортизаційні відрахування, відшкодування збитків від аварій, стихійного лиха, грошові нагородження і заощадження громадян, юридичних осіб тощо); позичкових фінансових коштів інвестора (облігаційні позики, банківські та бюджетні кредити); залучених фінансових коштів інвестора (кошти, одержані від продажу акцій, пайові та інші внески громадян і юридичних осіб); бюджетних інвестиційних асигнувань; безоплатних та благодійних внесків, пожертвувань організацій, підприємств і громадян [5]. Це положення є загальним правилом, що стосується як корпоративного, так і спільного інвестування. Різниця полягає в такому. При корпоративному інвестуванні після реалізації інвестиції інвестор набуває корпоративні права, а майно, передане відповідному підприємству, стає власністю останнього. Це твердження здебільшого ґрунтується на положенні, закріпленому в ч. 1 ст. 167 ГК України, зміст якої було наведено при розгляді попереднього критерію.

Для спільного інвестування, як правило, характерною є реалізація як інвестиції майна, що належить інвесторам на праві спільної часткової власності (наприклад, ПФ – ст. 22 Закону України «Про інститути спільного інвестування (пайовий та корпоративний інвестиційні фонди)»), хоча це не виключає можливості здобувати корпоративні права. Так, відповідно до п. 17 ст. 3 Закону України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)», «Діяльність із спільного інвестування – діяльність, яка провадиться в інтересах і за рахунок учасників (акціонерів) ІСІ шляхом емісії цінних паперів ІСІ з метою отримання прибутку від вкладення коштів, залучених від їх розміщення у цінні папери інших емітентів, корпоративні права, нерухомість та інші активи, дозволені законами України та нормативно-правовими актами Комісії» [7].

5. Обсяг відповідальності інвесторів.

Здійснення корпоративного інвестування передбачає вкладення коштів інвесторів в акції певного акціонерного товариства або в статутний капітал іншого підприємства корпоративного типу. Саме від виду господарського товариства, власне, й залежатиме обсяг відповідальності учасників. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 140 ЦК України «Учасники товариства з обмеженою відповідальністю не відповідають за його зобов'язаннями і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах вартості своїх вкладів». Аналогічна форма відповідальності притаманна й для акціонерного товариства: акціонери не відповідають за зобов'язаннями товариства і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах вартості акцій, що їм належать (ч. 2 ст. 152 ЦК України) [6]. Отже, в обох випадках має місце обмежена відповідальність учасників. Учасники повного товариства або повні учасники командитного товариства згідно із ч. 1 ст. 119, ч. 1 ст. 133 ЦК України несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном [6]. Таким чином, особливістю корпоративного інвестування є те, що форма відповідальності учасників певного господарського товариства, які інвестували кошти в його статутний капітал або придбали акції акціонерного товариства, може коливатися від обмеженої до повної субсидіарної.

На відміну від корпоративного інвестування, спільному інвестуванню притаманна виключно обмежена форма відповідальності. Так, наприклад, учасники ПФу, у якому активи належать інвесторам на праві спільної часткової власності (ст. 22 Закону України «Про інститути спільного інвестування (пайовий та корпоративний інвестиційні фонди)») [7], несуть ризик збитків та відповідальність за результати своєї діяльності в межах вартості своєї частки, що також є відмінністю від корпоративного інвестування, при якому, як уже зазначалося, юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями.

6. Правові підстави діяльності.

Відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про господарські товариства» «Акціонерне товариство, товариство з обмеженою і товариство з додатковою відповідальністю створюються і діють на підставі статуту, повне і командитне товариство – засновницького договору. Установчі документи товариства у випадках, передбачених чинним законодавством, погоджуються з Антимонопольним комітетом України» [10]. Отже, юридичними документами при

інвестуванні коштів у разі створення певного господарського товариства будуть статут або засновницький договір. Якщо інвестор здійснюватиме інвестицію в статутний капітал вже наявного товариства або вирішить придбати акції у випадку додаткової емісії, то згідно із ч. 1 ст. 9 Закону України «Про інвестиційну діяльність» між ним і реципієнтом має бути укладено відповідну угоду [5].

Спільне інвестування може здійснюватися на основі регламенту, який має бути зареєстрований Національною комісією із цінних паперів та фондового ринку (ст. 9, 23 Закону України «Про інститути спільного інвестування (пайовий та корпоративний інвестиційні фонди)» [7] та договору про спільну діяльність (ст. 1130 ЦК України) [6]. Окрім того, якщо при корпоративному інвестуванні господарське товариство створюється за ініціативою самих засновників, то при спільному інвестуванні в разі створення ПФУ, який, до речі, не є юридичною особою, основоположне значення має ініціатива КУА. У ч. 1 ст. 23 указанного Закону зазначено, що «Пайовий інвестиційний фонд створюється за ініціативою компанії з управління активами...» [7]. У такому разі між учасниками ПФУ має бути укладено договір про спільну діяльність, який передбачатиме здійснення спільної інвестиційної діяльності без створення юридичної особи відповідно до ч. 1 ст. 1130 ЦК України [6].

Наведені критерії дозволяють стверджувати, що категорії «корпоративне інвестування» та «спільне інвестування» є відмінними. Але хочемо зазначити, що в деяких випадках їхні певні риси можуть суміщатися. Доречним вважаємо звернути увагу на корпоративний інвестиційний фонд (далі – КІФ). Згідно із Законом України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» КІФ є інститутом спільного інвестування [7]. На нашу думку, таке твердження є не зовсім коректним, адже насправді корпоративному інвестиційному фонду притаманна низка ознак корпоративного інвестування: КІФ створюється у формі підприємницької організації корпоративного типу – акціонерного товариства, яке діє на основі статуту без укладення договору про спільну діяльність, виступаючи в правовідносинах як самостійна юридична особа; інвестори, між якими розподіляються акції КІФу на етапі його створення, набувають корпоративні права; відносини власності та відповідальність учасників КІФу визначаються за загальними правилами, притаманними корпоративній формі інвестиційної діяльності й тощо. Разом із тим, слід урахувати, що учасників корпоративного інвестиційного фонду об'єднує спільна мета – здійснення спільної інвестиційної діяльності, а сам КІФ вноситься до реєстру інститутів спільного інвестування. Таким чином, вважаємо, що корпоративному інвестиційному фонду притаманний особливий статус, який зумовлює поєднання властивостей корпоративної форми інвестиційної діяльності та спільного інвестування. З огляду на це доречним було б змінити назву Закону України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» на таку: «Про корпоративні інвестиційні фонди та інститути спільного інвестування (пайові інвестиційні фонди)».

Суміщення ознак корпоративного та спільного інвестування наявне також при формуванні статутного капіталу підприємницької організації корпоративного типу кількома особами: кожна з них діє від власного імені, самостійно приймає рішення про вкладення коштів із метою отримання прибутку та/або досягнення соціального ефекту, набуває корпоративні права, але в той же час має місце погоджена воля кількох осіб, які спільно прийняли рішення про створення відповідної підприємницької організації. Таким чином, відбувається нашарування окремих ознак спільного інвестування на корпоративне інвестування, але це не є підставою для твердження про можливість ототожнення цих категорій. Окрім того, враховуючи сказане, хочемо зауважити, що при корпоративному інвестуванні можливим є виникнення правовідносин між інвестором і новоствореним суб'єктом господарювання, при спільному ж інвестуванні ця ознака відсутня, адже новий суб'єкт господарювання не створюється.

Корпоративне інвестування в чистому вигляді матиме місце у відносинах між інвестором та вже створеним акціонерним товариством, яке виступатиме реципієнтом у разі додаткової емісії акцій. Але й тут є певні особливості: якщо особа купує акції не в самого ак-

ціонерного товариства, а на вторинному ринку, її навряд чи можна віднести до суб'єктів інвестиційної діяльності в межах корпоративної форми інвестування, адже інвестиційний внесок, який вона зробить, буде одержаний не самим акціонерним товариством, бо воно вже отримало в минулому від попереднього власника певні цінності за випущені акції, а особою, в якій купуються в даний момент названі цінні папери. Тому особу, що придбає акції на вторинному ринку можна віднести до суб'єктів корпоративних відносин, адже вона все одно набуватиме корпоративні права, але при цьому вона не буде суб'єктом корпоративної форми інвестиційної діяльності.

Резюмуючи наведені критерії та відмінності корпоративного і спільного інвестування, можна запропонувати такі дефініції цих правових категорій.

Корпоративне інвестування – це розміщення інвестицій, яке може здійснюватися приватними особами (фізичними чи юридичними) або публічними утвореннями (державою чи територіальними громадами) в обмін на корпоративні права з метою отримання прибутку та/або досягнення соціального ефекту.

Під спільним інвестуванням, на нашу думку, слід розуміти спільну інвестиційну діяльність кількох суб'єктів (інвесторів), яка підлягає чіткій організації, має єдиний об'єкт інвестування та здійснюється для досягнення спільної мети.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жорнокуй Ю. М. Поняття спільного (корпоративного) інвестування [Текст] / Ю. М. Жорнокуй // Підприємництво, господарство та право. – 2005. – № 10. – С. 8–11.
2. Суц О. П. Поняття правової категорії «корпоративне інвестування» та його відмінність від категорій «спільна діяльність» та «спільне інвестування» [Текст] / О. П. Суц // Право і безпека : наук. журнал. – 2010. – № 4. – С. 225–230.
3. Чернадчук Д. В. Інвестиційне право [Текст] : навч. посіб. для ВНЗ / Д. В. Чернадчук. – Суми : Університетська книга, 2001. – 260 с.
4. Бутузов В. М. Правові основи інвестиційної діяльності [Текст] : навч. посіб. / В. М. Бутузов – К.: КНТ, 2007. – 256 с.
5. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII // Відом. Верхов. Ради України [Текст]. – 1991. – № 47. – Ст. 646.
6. Цивільний кодекс України [Текст] : за станом на 1 січ. 2012 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.
7. Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди) : Закон України від 15.03. 2001 р. № 2299-III // Відом. Верхов. Ради України [Текст]. – 2001. – № 21. – Ст.103
8. Господарський кодекс України [Текст] : за станом на 1 січ. 2012 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – №№ 18-20. – Ст. 144.
9. Податковий кодекс України [Текст] : за станом на 1 січ. 2012 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 2011. – № 13-17. – Ст.112.
10. Про господарські товариства [Текст] : Закон України від 19.09.1991 р. № 1576-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1991. – № 49. – Ст.682.

К ВОПРОСУ О СООТНОШЕНИИ КОРПОРАТИВНОГО И СОВМЕСТНОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ.

Молчанова М.Е.

Аннотация. В статье рассмотрены разнообразные научные подходы относительно определения корпоративного и совместного инвестирования. Приведены критерии для их разделения и предложены авторские определения данных категорий.

Ключевые слова: инвестиционная деятельность, инвестирование, корпоративное инвестирование, совместное инвестирование.

ABOUT THE CORRELATION OF CORPORATIVE AND JOINT INVESTMENT.

Molchanova M.

Summary. The article contemplates the different scientific ways of corporative and joint investment definition. The correspondent definitions and criteria for corporative and joint investment identification are proposed. The conclusion about its correlation is made on the base of the article material.

Keywords: investment activity, investment, corporative investment, joint investment.

УДК: 346:340.134(477). 001. 76

МОДЕЛЬНИЙ ЗАКОН «ПРО ТЕХНОПАРКИ»: ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ У ВІТЧИЗНЯНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

В. В. Колеснік,

*студентка 5-го курсу факультету підготовки кадрів
для Міністерства юстиції України
Національного університету «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого»*

У статті розглядається питання щодо можливості імплементації норм модельного закону «Про технопарки» для країн СНД у вітчизняне законодавство, що визначає організацію та правовий режим діяльності технопарків в Україні.

Ключові слова: технопарк, Міжпарламентська асамблея країн-учасниць Співдружності Незалежних Держав, модельний закон «Про технопарки».

Питання нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності в Україні стоїть досить гостро через відсутність належної законодавчої бази, яка б чітко регулювала організаційні аспекти й безпосередньо діяльність як суб'єктів інноваційної діяльності, так і суб'єктів інноваційної інфраструктури. Необхідність удосконалення чинного інноваційного законодавства, приведення його до відповідності з міжнародно-правовими стандартами продиктована пріоритетністю розвитку вітчизняної економіки як економіки інноваційного типу. Вітчизняному законодавцю доцільно використовувати зарубіжний досвід нормативно-правового регулювання діяльності суб'єктів інноваційної системи, з огляду на ефективність їх діяльності в США, Китаї, Франції та інших країнах із розвинутою економікою. Та слід наголосити, що національна інноваційна система, перебуваючи на стадії розвитку, вже має власні, притаманні лише нашій економіко-правовій системі, особливості, наявність яких є свідченням того, що яким би важливим та ефективним не був світовий досвід нормативного регулювання правового статусу та діяльності суб'єктів інноваційної системи, він може не здійснити очікуваного впливу в умовах сучасних українських політико-правових та економічних реалій. Цей аспект уніфікації вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів має бути врахований у разі прийняття модельних законів (у тому числі в інноваційній

сфері), розроблених урядовими та неурядовими міжнародними організаціями, задля уникнення появи «мертвонароджених», недієвих норм, які не адаптуються до реалій вітчизняного сьогодення.

Актуальність обраної тематики дослідження пояснюється розробленням Міжпарламентською асамблеєю держав-учасниць СНД проекту закону «Про технопарки», що входить до Перспективного плану модельної законотворчості зазначеної міжнародної організації на 2011–2015 роки [1]. Міжпарламентська асамблея держав-учасниць СНД (далі – МПА СНД) є консультативним органом для підготовки проектів законодавчих документів, що становлять спільний інтерес держав-учасниць СНД. Мета законодавчої діяльності Асамблеї полягає в зближенні та гармонізації законодавчої бази держав-учасниць СНД з урахуванням досвіду парламентів країн Співдружності та приведення національних законів до відповідності з кращими зразками європейського права.

Модельні закони, розроблені Міжпарламентською асамблеєю держав-учасниць СНД, не є обов'язковими для ратифікації парламентами держав Співдружності, вони мають рекомендаційний характер і можуть бути застосовані в таких формах: а) розроблення та прийняття на їх основі внутрішньодержавних нормативно-правових актів; б) внесення змін і доповнень у нормативно-правові акти держав-учасниць Міжпарламентської асамблеї [2]. І, що очевидно, положення модельних законів можуть узагалі не знайти свого втілення у вітчизняному законодавстві.

Мета дослідження полягає в аналізі норм Модельного закону «Про технопарки» у розрізі правового статусу й особливостей діяльності таких суб'єктів і в Україні; характеристиці перспектив застосування його положень до визначення організаційно-правових засад діяльності вітчизняних технопарків та внесення змін у чинні нормативно-правові акти на основі розробленого модельного закону.

Модельний закон «Про технопарки» сферою своєї дії визначає правовідносини, що виникають при створенні, функціонуванні та припиненні діяльності технопарків, регулює правові основи їх державної підтримки з метою забезпечення інноваційного розвитку. Слід звернути увагу, що, покликаний розв'язувати по суті практичні завдання, цей закон має декларативний характер. Побудована ним модель діяльності технопарків дещо відрізняється від тієї, яка створена і вже діє в Україні, оскільки будується за територіальним принципом організації, що, попри свою розповсюдженість у світі, не знайшов повного відображення у вітчизняній господарській системі, хоча й передбачений Законом України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13.10.1992 № 2673-XII [3]. Українська інноваційна система не відкидає територіальний принцип розміщення технопарків. Більше того, вона прагне до нього, але не засобами унеможливлення подальшого існування технопарків, що переважно створюються на базі вищих навчальних закладів та наукових установ, використовуючи їх матеріально-технічну базу. На нашу думку, перспективним напрямком удосконалення національного законодавства з питань інноваційної діяльності є диференціація технопарків за організаційним принципом: а) ті, що ґрунтуються на засадах територіального підходу; б) ті, створення та функціонування яких не залежить від місцезнаходження, тобто за відсутності виділеної їм органами державної влади чи місцевого самоврядування або належної їм на праві власності земельної ділянки.

Вважаємо, що на підставі зазначеної кваліфікації слід визначати правовий статус та режим діяльності технопарків в Україні, передбачаючи особливості організації та функціонування технопарків зазначених видів. У проекті модельного закону, як уже зазначалося, втілюється лише територіальний принцип, тому, на нашу думку, імплементація норм, що будують таку модель організації діяльності технопарків, можлива в разі їх видового розмежування за визначеною підставою з технопарками, які вже функціонують в Україні, з метою збереження правового поля останніх з одночасним запровадженням елементів світової технопаркової моделі.

Технопарк відповідно до проекту модельного закону визначається як суб'єкт інноваційної інфраструктури, що здійснює функцію сприяння та створення умов для інноваційної діяльності. Статус технопарку, за модельним законом, надається на основі рішення уповноваженого органу виконавчої влади строком на п'ять років (неприпустимо малий термін, виходячи зі складної економіко-політичної ситуації, в якій перебувають практично всі країни-учасниці СНД) з необхідністю подальшого підтвердження статусу (до речі, умови підтвердження статусу та його пролонгації закон не передбачає). В Україні технопарки підлягають державній реєстрації та повинні бути включені до Преамбули Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.1999 року [4], а наданий їм статус є безстроковим, оскільки підстави припинення діяльності технопарків у вітчизняному законодавстві, на жаль, відсутні. Для отримання статусу технопарку за модельним законом його засновники повинні направити в уповноважений орган пакет документів, серед яких план земельної ділянки та/або перелік об'єктів нерухомості, на яких розміщуватимуться учасники технопарку, що знову підтверджує безальтернативну модель їх організації.

У проекті модельного закону «Про технопарки» також визначено коло потенційних засновників технопарків, до яких відносяться фізичні та юридичні особи, державні органи та органи місцевого самоврядування. Доцільно наголосити, що вітчизняне законодавство не містить подібного положення, а його прийняття, у свою чергу, мало б важливе практичне значення. В Україні історично склалося так, що технопарки створюються на базі провідних вищих навчальних закладів та наукових установ, рідше за сприяння органів місцевого самоврядування. У той же час держава поки що, на жаль, не бере безпосередньої участі у створенні технопарків, хоча, у разі залучення при створенні технопарку матеріальних, майнових, земельних ресурсів, що їй належать, вона могла б створити потужний технополіс (типу «Сколково», Росія), чого не можуть у сучасних умовах зробити окремі юридичні особи чи їх об'єднання.

Для створення технопарку, що відповідно до модельного закону є юридичною особою, яка створюється для підтримки розвитку підприємництва в науковій, науково-технічній, інноваційній сферах і забезпечення умов для здійснення юридичними особами та фізичними особами-підприємцями, які є резидентами технопарку, інноваційної діяльності, засновники мають укласти договір про спільну діяльність, що передбачає обов'язки сторін створити технопарк. Відповідно ж до положень вітчизняного законодавства, договір про спільну діяльність не передбачає створення юридичної особи, на відміну від модельного закону, за яким технопарк, що має статус юридичної особи, створюється саме на підставі укладення зазначеного договору. Договір про спільну діяльність між засновниками в ключі вітчизняної правової моделі слід замінити установчим договором у разі створення технопарку як юридичної особи. З огляду на те, що вітчизняне законодавство також визначає технопарк як об'єднання юридичних осіб, то в такому разі засновники можуть укласти договір про спільну діяльність, оскільки подібне об'єднання відбувається без створення юридичної особи.

Поточне управління справами технопарку за модельним законом здійснює відповідна компанія – юридична особа, що обирається або за результатами конкурсу, який, очевидно, проводиться засновниками технопарку, або за рішенням засновників, або на інших підставах, передбачених законодавством. Закон не визначає ні організаційно-правової форми такої компанії, ні характеру її відносин із засновниками й технопарком. Висловлюємо думку, що вона може бути як «резидентом» технопарку (відповідно до термінології цього закону), так і здійснювати свою діяльність на основі договору управління. Але проаналізувавши предмет діяльності компанії-управителя, відповідно до проекту модельного закону, слід наголосити, що її повноваження щодо керівництва поточними справами технопарку можуть здійснюватися виконавчим органом технопарку (правління, рада директорів, рада управителів). Такий підхід, на наш погляд, спростить організацію управління технопарком, зокрема, зменшить витрати на оплату послуг з управління технопарком.

Викликають інтерес визначені в законі нечисленні основні поняття, які, вважаємо, є звуженими та суперечливими. Так, визначаючи інноваційні продукти як вперше створені або покращені технології, товари та послуги, а також нові організаційні та управлінські процеси, законодавець, очевидно, не розмежовує поняття та природу основних об'єктів інноваційної діяльності, оскільки по суті дає дефініцію інновації, яку окремо, при визначенні поняття, не виділяє. Інновація та інноваційний продукт за своєю природою є результатами проходження ідеєю різних стадій інноваційного процесу. Інноваційний продукт відповідно до ст. 14 Закону України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 [5] є результатом виконання інноваційного проекту й науково-дослідною і (або) дослідно-конструкторською розробкою нової технології (у тому числі – інформаційної) або продукції з виготовленням експериментального зразка чи дослідної партії. Відповідно до вітчизняного законодавства ні організаційні та управлінські рішення, ні послуги не можуть бути інноваційним продуктом, при цьому цей же Закон у ч. 2 п. 1 ст. 1 визначає інновації як новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери. У літературі зазначається, що терміни «інновація» та «інноваційний продукт» розмежовуються законодавцем за стадією інноваційного процесу, ступенем доведеності ідеї до безпосереднього впровадження [4;с. 249]. Таким чином інноваційний продукт – це проміжна ланка між ідеєю та інновацією, що не було висвітлено в модельному законі «Про технопарки».

Визначаючи інноваційний проект – як взаємопов'язаний за ресурсами та строками проект, направлений на досягнення конкретних цілей і завдань із пріоритетних напрямків науки та техніки, автори модельного закону не розкривають його зміст, основні положення (розділи), які повинні в ньому міститися, практичне значення, а також мету, для реалізації якої він розробляється, а саме спрямованість інноваційного проекту на створення та реалізацію інноваційного продукту та (або) інноваційної продукції. Звісно, будь-який інноваційний проект спрямовується на розв'язання завдань із пріоритетних напрямків науки й техніки, але це віддалена мета, досягнення якої неможливе без інновації, створення якої є першочерговою, найближчою метою будь-якого інноваційного проекту.

Деяко дискусійним для вітчизняної правової системи є визначення в модельному законі поняття «резидента технопарку», що включає в себе і учасників технопарку, і суб'єктів, що надають фінансові, юридичні та інші послуги (наприклад, інноваційні бізнес-інкубатори). Сумніви викликає як термінологічне визначення цієї групи суб'єктів, так і об'єднання під одним «дахом» правового статусу суб'єктів інноваційної діяльності (тобто учасників, які безпосередньо здійснюють діяльність, спрямовану на використання й комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок) і суб'єктів, що, по суті, обслуговують та сприяють їх діяльність.

Використання у вітчизняному законодавстві поняття «резидент» щодо учасників технопарку потребує його узгодження з аналогічним поняттям, що міститься в Податковому кодексі України (далі – ПК України) [6] та визначає «національність» суб'єкта (ст. 14 п. 1.213 ПК України зазначає, що резидентом є юридична особа чи її відокремлений підрозділ, що утворені або провадять свою діяльність відповідно до законодавства України з місцезнаходженням як на території України, так і за її межами, а також фізична особа, що має місце проживання в Україні).

Резидент (від лат. *residens, residentis* — той, що сидить; той, що залишається на місці). Це поняття використовується податковим, банківським, дипломатичним правом і здебільшого має різне змістове навантаження. Податкові «резиденти» та «резиденти технопарку», попри термінологічну аналогічність, також мають різну природу та значення. Так, у ПК України поняття «резидент» та «нерезидент» розмежовуються на підставі «належності» до права України, у той час як поняття «резидент технопарку» визначає коло суб'єктів, які наділені чи отримали на це право (після експертизи проекту), із зазначенням їх організаційно-правових форм.

Необхідність визначення різниці між цими поняттями зумовлена тим, що в ході правозастосовної практики може виникнути правова колізія, сутність якої полягатиме в тому, що до «резидентів технопарків» може бути необґрунтовано висунута вимога ПК України щодо національної належності до території України. А це, за відсутності узгодженості, може звужити коло потенційних учасників вітчизняних технопарків, якими відповідно до чинного законодавства можуть бути як резиденти, так і нерезиденти України. Тож, очевидно, що поняття податкового «резидента» та «резидента технопарку» є різними за змістом і не можуть використовуватися в аналогічному значенні, але в разі використання останнього в нормативно-правових актах України повинно бути надано роз'яснення, щодо співвідношення зазначених понять.

Слід зазначити, що поняття «резидент технопарку» не використовується в чинному законодавстві України, а коло суб'єктів, що можуть брати в ньому участь, має назву – «учасники технопарку». Своє розповсюдження цей термін знайшов в нормативно-правових актах Республіки Білорусь та Російської Федерації. Зокрема Декрет Президента Республіки Білорусь «Про парк високих технологій», регіональні закони про технопарки, прийняті в ряді областей РФ (Кемеровській, Тверській, Свердловській, Нижегородській, Оренбурзькій, Ленінградській), та проект Модельного закону «Про технопарки» МПА СНД використовують термін «резидент технопарку». Щодо його узгодження з податковим законодавством Республіки Білорусь та Російської Федерації, які містять поняття «фізична особа – податковий резидент» [8];[9], то слід зазначити, що воно є вузькоспеціальним і не зумовлює виникнення правових колізій.

Також необхідно зазначити, що модельний закон до учасників («резидентів») технопарків, окрім юридичних осіб, відносить індивідуальних підприємців без створення юридичної особи, тобто фізичних осіб – підприємців, що вітчизняним Законом не визначаються учасниками технопарків наряду з юридичними особами, які, у свою чергу, можуть бути такими учасниками. На нашу думку, цей підхід може бути використаний в умовах розвитку українських технопарків, оскільки він розширює коло осіб – носіїв ідеї, що потребують як державної підтримки, так і безпосередньої підтримки технопарків із метою реалізації своєї ідеї, надання їй у майбутньому комерційного старту.

Вимоги, які висуваються до учасника технопарку за модельним законом, полягають у необхідності реєстрації останнього як юридичної особи або фізичної особи-підприємця на території держави. Але знову постає раніше порушене питання щодо можливої участі в технопарках за модельним законом осіб-нерезидентів, тобто суб'єктів, утворених відповідно до законодавства інших держав. Попередньо наголошувалося, що чинне вітчизняне законодавство не висуває вимог щодо національної належності суб'єктів – учасників технопарку, вимагаючи лише наявності статусу юридичної особи, чим розширює коло потенційних учасників вітчизняних технопарків також нерезидентами України.

Другою вимогою, що висувається до «резидента» технопарку за модельним законом, є умова здійснення діяльності в галузі інновацій і передання технологій та (або) супутні наукові дослідження, надання послуг в інноваційній сфері, виготовлення та реалізація товарів, отриманих у результаті цієї діяльності, а також діяльність із надання послуг (фінансових, юридичних, консалтингових), спрямованих на реалізацію інноваційних проектів. Із викладеного випливає:

а) «діяльність у галузі інновацій», яку повинен здійснювати суб'єкт для отримання статусу «резидента» технопарку, має занадто широкий характер, оскільки будь-який суб'єкт інноваційної діяльності або ж суб'єкт інноваційної інфраструктури здійснює діяльність у галузі інновацій (до речі, держава в тому числі). Тому, на наш погляд, сферу діяльності учасника технопарку більш доцільно визначити як інноваційну діяльність;

б) під «резидентами», як зазначалося раніше, модельний закон також розуміє суб'єктів, які здійснюють надання різного роду послуг, що сприяють виконанню інноваційних проектів (наприклад, інноваційні бізнес-інкубатори), та суб'єктів, що виготовляють і реалізують

товари, отримані в результаті впровадження інновації. Той факт, що бізнес-інкубатор може діяти на базі технопарку не викликає здивувань та заперечень, оскільки світова практика в більшості випадків іде саме таким шляхом (наприклад, технопарк «Хедмарк» м. Хамер, Норвегія містить у своєму складі бізнес-інкубатор).

Але дискусійним видається підхід проекту модельного закону, що і суб'єкти інноваційної діяльності, і суб'єкти, що по суті обслуговують їх діяльність, і суб'єкти, що виготовляють та реалізують продукцію, отриману в результаті впровадження інновацій, прирівнюються в статусі один до одного та на цій підставі здійснюють свою діяльність в умовах одного спеціального пільгового режиму господарювання. Вважаємо, що пільговий режим діяльності технопарків, їх учасників та, в нашому випадку, бізнес-інкубаторів має бути визначений законодавчо для кожного із цих суб'єктів окремо, виходячи з особливостей їхньої діяльності, а пільговий режим діяльності для виробників та реалізаторів інноваційної продукції повинен мати абсолютно інший характер.

Обсяг пільг та підтримки цих категорій суб'єктів має встановлюватися державою відповідно до визначених нею пріоритетів, наприклад, стимулювання наукових досліджень чи випуск нової конкурентоспроможної продукції на основі використання їх результатів.

Додаткові вимоги отримання статусу «резидента» технопарку за модельним законом визначаються компанією, що управляє технопарком, мова про яку йтиме пізніше. У разі невідповідності передбаченим вимогам суб'єкт за рішенням такої компанії втрачає статус «резидента» з правом подальшого оскарження відповідного рішення.

При отриманні суб'єктом статусу резидента технопарку дані про нього на підставі заяви його засновників вносяться до Єдиного державного реєстру технопарків (державна інформаційна система, побудована на спільних методичних, організаційних та програмно-технічних принципах, які забезпечують оброблення технологій та технічних засобів), ведення якого здійснює орган виконавчої влади, на якого покладено обов'язок приймати рішення щодо надання технопарку відповідного статусу. Зазначений документ, відповідно до положень модельного закону, повинен містити нову, оновлену та змінену інформацію про всі створені на території держави технопарки, а також про втрату ними свого статусу. Відсутність запису про технопарк у цьому Реєстрі унеможливує діяльність технопарків. Необхідно вказати, що створення в майбутньому в Україні подібного реєстру може мати практичне значення, оскільки зафіксовані в ньому відомості надають інформацію про діяльність технопарків, їх учасників, форми державної підтримки як перших, так і других.

Принципово важливим, на наш погляд, є положення модельного закону про підстави втрати суб'єктом статусу технопарку, оскільки нормативно-правовий масив, що регулює діяльність українських технопарків, не містить відповідних норм. Серед підстав закон визначає: 1) закінчення п'ятирічного строку дії статусу технопарку в разі відсутності його пролонгації; 2) здійснення діяльності, що не відповідає статусу технопарку; 3) нецільове використання бюджетних коштів у разі їх отримання та ін. Втрата технопарком свого статусу відбувається за рішенням органу, який його надав, і тягне за собою втрату «державної підтримки» технопарку та/або його резидентів.

Питання державної підтримки технопарків у модельному законі висвітлено через її цілі, принципи та форми. Закон передбачає декілька форм державної підтримки, зокрема: а) майнову – у вигляді надання для розвитку технопарку рухомого та нерухомого майна державної форми власності на праві безкоштовного тимчасового користування, при цьому строк користування відповідно до закону не повинен перевищувати п'яти років і може бути продовжений не більше ніж на 5 років. Із цього випливає, що строк пільгового користування державним майном обмежений десятима роками, і держава, якщо вона не є засновником технопарку, більше не підтримуватиме технопарк своїм майном; б) фінансову – яка здійснюється засобами державного бюджету та інших джерел (очевидно, за рахунок діяльності бюджетних та позабюджетних фондів) та не може перевищувати п'ятирічного терміну та п'ятдесяти відсотків суми, витраченої на створення та розвиток об'єктів технопарку; в) ін-

формаційну та консультативну – що передбачається для встановлення зв'язків із зацікавленими суб'єктами господарської діяльності (йдеться про потенційних покупців), сприяння захисту інтелектуальної власності тощо.

Доцільно підкреслити, що модельний закон, передбачаючи державну підтримку технопарків, не покладає на державу обов'язку здійснювати таку підтримку, тобто держава на власний розсуд визначає необхідність підтримки того чи іншого технопарку або напряду діяльності. А такий підхід уже на початку шляху реформування організації та діяльності технопарків на території СНД, вважаємо, нівелює ідею державної підтримки технопарків в умовах складної політичної та економічної ситуації, що виникла, зокрема, в Україні.

Отже, модельний закон «Про технопарки» розроблений для країн СНД не може, на наш погляд, стати повноцінною заміною вітчизняного законодавства, яким регулюється порядок організації та діяльності технопарків в Україні, хоча деякі його положення певною мірою можуть урегулювати окремі аспекти їх діяльності, які до цього часу не висвітлені в нормативно-правових актах. Проблема імплементації норм модельного закону в законодавство України полягає в тому, що він будує дещо відмінну від створеної в Україні модель технопаркового розвитку, яка, про що зазначалося попередньо, унеможливить подальшу діяльність наявних технопарків, і не відомо, як скоро створить нову і чи вдасться це взагалі.

Слід наголосити, що модельний закон «Про технопарки» розроблявся Комісією Ради Федерації Федеральних Зборів Російської Федерації з інформаційної політики та ФДНДУ «Інститут законодавства та порівняльного правознавства при Уряді Російської Федерації», тому в ньому втілено принципи, притаманні російській технопарковій моделі. А факт відсутності дотепер у Росії Федерального закону «Про технопарки» й активна робота щодо його розроблення є свідченням того, що положення модельного закону «Про технопарки» для країн СНД – це своєрідна основа для прийняття найближчим часом відповідного Федерального закону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Перспективный план модельного законотворчества и сближения национального законодательства в Содружестве Независимых Государств на 2011–2015 годы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iacis.ru/html/?id=215>.
2. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон від 13.10.1992 № 2673-XII [Текст] // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 50.
3. Положення про розробку модельних законодавчих актів та рекомендацій Міжпарламентською Асамблеєю держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав від 14.04.2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.iacis.ru/html/index.php?id=21. – Заголовок з екрана.
4. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків [Текст] : Закон України від 16.07.1999 р. № 991-XIV// Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – № 40.
5. Про інноваційну діяльність [Текст] : Закон України від 04.07.2002 року № 40-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.
6. Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави [Текст] : монографія / Ю. Є. Атаманова. – Х. : ФІНН, 2008. – 424 с.
7. Податковий кодекс України [Текст] : Закон України від 02.12.2010 року № 2755-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2011. – № 13–14,15–16,17. – Ст. 112.
8. Налоговый кодекс Республики Беларусь от 19 декабря 2002 г. № 166-3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=hk0200166&p2={NRPA}>.
9. Налоговый кодекс Российской Федерации от 31 июля 1998 года № 146-ФЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nalkodeks.ru/>.

МОДЕЛЬНИЙ ЗАКОН «О ТЕХНОПАРКАХ»: ПЕРСПЕКТИВЫ ИМПЛЕМЕНТАЦИИ В ОТЕЧЕСТВЕННОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО

Колесник В. В.

В статье рассматривается вопрос о возможности имплементации норм модельного закона «О технопарках» для стран СНГ в отечественное законодательство, которое регулирует организацию и правовой режим деятельности технопарков в Украине.

Ключевые слова: технопарк, Межпарламентская ассамблея государств-участников Содружества Независимых Государств, модельный закон «О технопарках».

THE PROSPECTS OF IMPLEMENTATION THE “TECHNOLOGICAL PARK” MODEL LAW IN DOMESTIC LEGISLATION

Koliesnik V. V.

The article conducted a study about the possible implementation of the norms of the “Industrial parks” model law for the CIS countries in domestic legislation, which regulates the organization and the legal regime of the industrial parks in Ukraine.

Keywords: industrial park, Interparliamentary Assembly of participants of the Commonwealth of Independence States, “Industrial parks” model law.

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

Журнал «Актуальні питання інноваційного розвитку» запрошує до співпраці фахівців правознавців, економістів, соціологів, філософів для опублікування наукових робіт з актуальних питань інноваційного розвитку та сучасних правових досліджень.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ТА ІНШИХ МАТЕРІАЛІВ

1. Статті подаються **українською мовою (для громадян інших країн – російською)**, обсяг – 10-14 аркушів (до 28 тис. знаків), включаючи рисунки, таблиці, графіки та бібліографію.

2. Для публікації статті необхідно разом зі статтею подати до редколегії:

2.1. **Рукопис статті** у роздрукованому вигляді, вчитаний і підписаний усіма авторами, у форматі А4;

2.2. **Електронний варіант статті** на магнітному носії (дискета, CD);

2.3. **Рецензію** особи, що має науковий ступень доктора (кандидата) наук та витяг із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку (для осіб, що не мають наукового ступеня).

2.4. **Відомості про авторів**, роздруковані та в електронному варіанті (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, учене звання, місце роботи, посада, домашня адреса, контактні телефони, e-mail).

3. Технічні вимоги до статті:

3.1. Параметри сторінки: розмір паперу – книжковий; поля: верхнє, нижнє, праве – 2 см; ліве – 2,5 см.

3.2. файли поданих матеріалів повинні бути підготовлені в MS WORD 7.0/97/2003. Для набору тексту використовується шрифт Time New Roman (кегель – 14; міжрядковий інтервал – 1,5; абзацний відступ – 1,25 см).

3.3. На початку статті (до назви) ліворуч без абзацного відступу ставиться індекс УДК.

На наступному рядку по центру великими літерами (напівжирним шрифтом) – назва статті.

Нижче по центру ім'я та по-батькові (ініціали), прізвище автора(-ів); на наступному рядку курсивом указується науковий ступінь, учене звання, посада, місце роботи / назва навчального закладу.

Далі перед текстом подається анотація до статті **українською мовою** з ключовими словами (12 кегль, вирівнювання по ширині) обсягом 4-6 рядків.

Нижче друкується текст статті.

Після тексту розміщуються анотації російською та англійською мовами (кожна до 6 рядків): назва статті; прізвище та ініціали автора; текст анотації; ключові слова.

4. **Структура статті повинна відповідати вимогам** постанови ВАК України від 15 січня 2003 р. № 7-05/1.

5. **Список літератури** друкується згідно з вимогами ВАК України. Список наводиться в кінці статті (шрифт Time New Roman, кегль 12, вирівнювання по ширині). Заголовок «**ЛІТЕРАТУРА**» (шрифт Time New Roman, кегль 12, вирівнювання по центру). Використана література подається мовою оригіналу загальним списком за порядком її згадування в тексті у квадратних дужках.

6. При підготовці статті не слід користуватися для форматування тексту пробілами, табуляцією тощо; не слід використовувати у тексті колонтитули, ставити переноси вручну, не користуватися автоматичним переносом.

7. Таблиці повинні мати вертикальну орієнтацію і будуватися за допомогою майстра таблиць редактора Word, формули необхідно готувати в редакторі формул Microsoft Equation Editor 2.0.

РОБОТА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ З АВТОРАМИ

1. До статті можуть бути внесені зміни редакційного характеру без згоди з автором (авторами).
2. Остаточне рішення про публікацію статті приймає редакційна колегія.
3. Точка зору редакційної колегії може не збігатися з точкою зору авторів статей. За зміст і достовірність наведеної в статтях інформації відповідальність несуть автори статей.
4. Матеріали, що не відповідають зазначеним вище вимогам, до розгляду не приймаються і назад авторам не повертаються.

Для заметок

Для заметок

Для заметок

Науково-практичне видання

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

№2 (2012)

Реєстраційне свідоцтво № 17451-6201 Р від 19.01.2011 р.,
видане Міністерством юстиції України

Журнал рекомендовано до друку Вченою радою Науково-дослідного інституту
правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
(протокол № 4 від 20.04.2012 р.)

*Листування з читачами - тільки на сторінках журналу.
Відповідальність за достовірність інформації, що міститься в друкованих
матеріалах, несуть автори. Редакція не завжди поділяє авторську точку зору.*

Відповідальний за випуск Д.О. Черняєва
Коректор В. В. Лук'янчук
Комп'ютерна верстка і дизайн І. В. Москалюк

Підписано до друку 16.05.2012 р.
Формат 70x108 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Myriad Pro.
Ум.-друк. арк. 8,27. Наклад 300 прим. Ціна договірна.
Замовлення №1605/1

Надруковано з оригінал-макета,
виготовленого Видавництвом "Юрайт"
(Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої діяльності:
серія ДК № 4236 від 22.12.2011 р.),
в друкарні ФО-П Білетченко
(тел.: 8-057-758-35-98)